

SOCIAL NA PEDAGOGIKA

LETNIK 1 • ŠTEVILKA 2 • 1997

ZDRUŽENJE
ZA SOCIALNO
PEDAGOGIKO
WZSP
MARIJKOVA PLEŠAD 36
1000 LJUBLJANA

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je: Address of the editors:	Združenje za socialno pedagogiko Uredništvo revije Socialna pedagogika Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti) 1000 Ljubljana Fax: (061) 189 22 33.
Odgovorna in glavni urednik: Co-Editors:	Bojan Dekleva (glavni urednik) Alenka Kobolt (odgovorna urednica)
Uredniški odbor sestavljajo: Members of the editorial board:	Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia) David Lane (Velika Britanija, Great Britain) Margot Lieberkind (Danska, Denmark) Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands) Martha Mattingly (ZDA, USA) Mojca Peček (Slovenija, Slovenia) Friedhelm Peters (Nemčija, Germany) Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia) Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Uredniški svet sestavljajo: Members of advisory board:	Lučka Babuder Mojca Bekš Brane Franzl Borut Kožuh Bojana Silahič Ivo Škoflek Jožica Tolar Darja Zorc-Maver
Oblikovanje in prelom:	Srečko Gorenc
Fotografija na naslovnici:	Boštjan Bajželj
Lektorirala:	Marinka Milenkovič
Angleška lektura:	Neža Rojko

Letnik I, 1997, št. 2
ISSN 1408-2942

Naročnina na revijo za leto 1997 je 2.800 SIT za fizične osebe ter 5.800 SIT za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino. Na revijo se lahko naročite na naslovu: Združenje za socialno pedagogiko, Za revijo Socialna pedagogika, Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti), 1000 Ljubljana, fax: (061) 189 22 33. Po mnenju Ministrstva za kulturo (št. 415-623/97) šteje revija Socialna pedagogika med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Izdajanje revije predstavlja eno od dejavnosti projekta "Vzpostavitev polja nevladnega in avtonomnega stanovskega organiziranja na področju socialne pedagogike", ki ga v letu 1997 sofinancira "Phare and Tacis Democracy Programme".

Kazalo/Contents

Teoretsko primerjalni članki	Theoretical/comparative articles
<i>Alenka Kobolt</i>	<i>Alenka Kobolt</i>
Teoretične osnove socialno pedagoških intervencij - II. del	5 Theoretical foundations of social pedagogical interventions - part II.
Raziskovalni/empirični članki	Research/empirical articles
<i>Olga Poljšak Škraban in Bojan Dekleva</i>	25 <i>Olga Poljšak Škraban in Bojan Dekleva</i>
Vloga družine v oblikovanju in razvoju identitete	The influence of the family on identity formation and development
Pregledni članki	Review articles
<i>Branko Franzl</i>	<i>Branko Franzl</i>
Zgodovina psihoanalize (1)	47 The history of psychoanalysis (1)
<i>Gorazd Meško</i>	<i>Gorazd Meško</i>
Proučevanje policistov in policije	71 Studying the Police
Prevod	Translation
<i>Soisson Robert</i>	<i>Soisson Robert</i>
Družbena ekologija in polje vzgoje, ali kdo se uči od koga?	87 Social ecology and the context of care, or: Who learns from whom?
Informacije	Information
Vabilo k udeležbi na 1. slovenskem kongresu socialne pedagogike	101 Information on the 1. Slovenian congress of social pedagogy
Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika	105 Instructions to authors
	109

Teoretične osnove socialno pedagoških intervencij - II. del

Theoretical foundations of social pedagogical interventions - part II.

Alenka Kobolt¹

Povzetek

¹Alenka Kobolt, dipl. psih., dr. soc. ped., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana.

Članek je nadaljevanje v prejšnji številki revije objavljenega prispevka z istim naslovom. Podaja pregled teoretičnih modelov, ki potrjujejo zasnovanost in utemeljenost socialnopedagoškega poseganja ter umešča in opredeljuje socialno pedagoške intervencije. Tokratno nadaljevanje pregledno niza še nekaj konceptov, ki pomenijo prispevek k teoriji intervencij. V prejšnji številki so bili predstavljeni prispevki psihoanalize, humanističnih konceptov, usmeritev ego psihologije in samopojmovanja, prispevek teorije komunikacij in sistemske paradigme. Tokrat so predstavljeni ostali koncepti. Pri tem so označene bistvene premise posameznega modela in dodana kratka evalvacija prispevka k socialno pedagoškemu razumevanju in delovanju.

Najprej je predstavljen učno vedenjski model, sledi koncept kognitivne psihologije. Ker je delo socialnega pedagoga tako individualno kakor tudi skupinsko utemeljeno, bi bila predstavitev brez skupinske-

ga dela enostranska, zato prispevek vključuje skupinsko dinamični model in predstavi dve metodi, ki iz tega koncepta izhajata: senzitivni trening ter metodo tematsko centrirane interakcije, ki se je na področju socialne pedagogike dodobra uveljavila. Sledi predstavitev integrativnega modela - vzpodbujanja razvoja socialne kompetence. Pristop je uporaben v skupinski socialno-pedagoški praksi in se je izvirno razvil na tem področju. Vključuje različne teoretske premise in je usmerjen v pridobivanje socialnih veščin. Zaradi preobsežnosti v predstavitev niso vključeni ostali integrativni modeli (koncept integrativne metodike socialno pedagoškega dela, psiho-edukacijski model ...), ki bodo verjetno predmet razprave v novih prispevkih. S tem niso izčrpani vsi teoretski temelji, iz katerih socialno pedagoške intervencije zajemajo teoretično znanje..

Ključne besede: socialna pedagogika, socialno pedagoške intervencije, učno-vedenjski model, kognitivni modeli, skupinsko-dinamični model, senzitivni trening, model tematsko centrirane interakcije, treningi socialnih veščin oziroma socialno terapevtska igra vlog - interaktivna vzgoja.

Abstract

The paper represents the second part of the article of which the part was published in the previous issue. Both papers present various models of theoretical background of social pedagogical interventions. In the first part of the paper the following models were presented psychoanalytical understanding and Redl's conception of therapeutic environment in institutional child and youth care, humanistic paradigm with Roger's nondirective model, concepts of ego psychology involving theories of self-concept, the contribution of communication and system theory. The second part presents learning and behaviour modification models and the contribution of cognitive therapy. As work with groups is the basic part of social pedagogical practice the group dynamic concept is evaluated also and the major methods of this concept are described: sensitivity training and theme-centred-interaction of Ruth Cohn. Finally the integrative model of social skill training programmes is presented. The next part of the paper will deal with some more complex integrative models of child and youth care practice.

Key words: social pedagogy, social pedagogical interventions, learning and behaviour model, cognitive concepts, group dynamic model, sensitivity training, theme centred interaction, social skill training programmes.

Uvod

Kakor je bilo napisano že v uvodu k prvemu delu prispevka, je namen članka podati nekaj temeljnih razmišljanj in opredelitev o ravnanjih oziroma posegih socialnih pedagogov. Pri tem se izognem obravnavi širšega vidika razumevanja socialno pedagoških intervencij, namenjenih socialnemu kontekstu. Ustavim se zgolj ob predstavitvi k uporabniku ali skupini uporabnikov namenjenih socialno pedagoških intervencij. Teoretske modele izbiram upoštevaje dve poglavitni merili, pri čemer opozarjam na subjektivno pogojenost izbire. Prvo merilo mi pomeni, da je model, čepravno nastal na področju psihologije, sociologije ali druge vede, temeljno prispeval k razumevanju socialno pedagoškega dela in se tu tudi zgodovinsko in razvojno gledano uveljavljal in naprej razvijal. Drugo merilo za izbiro mi pomeni relativna prisotnost in uveljavljenost modela v slovenski socialno pedagoški teoriji in praksi.

Kljub temu, da je bil termin intervencija izčrpno opredeljen v prvem delu članka, podajam kratko definicijo. Intervencija označuje poseg socialnega pedagoga, s katerim skuša posredovati in vplivati na elemente v svojem poklicnem polju. Ožji vidik razumevanja intervencij zamejujem predvsem na tiste posege, ki jih socialni pedagog usmerja na uporabnika (učenca, mladostnika, odraslega) in na skupino uporabnikov. Razpon socialno pedagoških intervencij se razteza vse od pedagoškega - izobraževalno vzgojnega pa do svetovalnega, korektivnega in socialno terapevtskega polja. Pri tem velja omeniti, da je bil razvoj socialno pedagoške teorije že od vsega začetka vezan na razvoj psihologije in znotraj nje na razvoj svetovalnih in terapevtskih modelov. Ob tem je enakovredno črpal velik del spoznanj iz sociologije in ostalih družboslovnih disciplin. Le tako je socialno pedagoška praksa sledila zahtevam spreminjajočih se, individualno in družbeno pogojenih položajev posameznikov in skupin, s katerimi je bila v profesionalnem stiku.

V prvem delu članka so bili predstavljeni naslednji teoretični koncepti:

1. Psihoanalitični vplivi na intervencije socialnega pedagoga;
2. Humanistični koncepti razumevanja človeka in njihov vpliv na socialno pedagoške intervencije;
3. Koncepti ego psihologije in teorije samopojmovanja ter intervencije socialnega pedagoga;
4. Koncept teorije komunikacije in sistemska paradigma ter njun vpliv na socialno pedagoške intervencije.

Predstavitev nadaljujem s kratkimi in zgolj orisnimi predstavitvami še nekaterih drugih modelov in konceptov, ki prav tako sodijo h klasični in s tem temeljni teoretski zasnovanosti socialno pedagoških intervencij. Hkrati se ozrem po integrativnih modelih, ki so se razvili predvsem iz prakse in pomenijo konceptualno sidrišče za individualno in skupinsko delo socialnega pedagoga.

5. Učno - vedenjski koncept razumevanja posameznikovega vedenja in njegov vpliv na intervencije in socialno pedagoško prakso

Učno - vedenjski model temelji na predpostavki, da je vedenje (tako funkcionalno kot disfunkcionalno) pretežno naučeno in situacijsko odvisno. Če je tako, potem vedenjsko orientirani avtorji menijo, da je z novimi učnimi procesi mogoče tako od-učevati neprimerno vedenje kot nadomeščati ga z novimi vedenjskimi oblikami.

Podlaga razumevanju sta dve premisi, ki bi ju lahko strnili v naslednji izjavi: »Vsako človekovo vedenje ima svoje vzroke in posledice« ter »Tako funkcionalno kakor disfunkcionalno vedenje opredeljujejo podobna načela nastanka« (primerjaj Houghugi, 1989, str. 94). Pri tem se je model v svojih začetkih le malo zanimal za pretekle vzroke in je iskal pogojenost vedenja predvsem v trenutnih determinantah vsakokratnega položaja, v katerem se je posameznik nahajal. Kasneje je dodajal spoznanja z drugih področij in vedno bolj upošteval posredujoče, zlasti intrapersonalne procese, med njimi čustvene in kognitivne elemente.

V zgodnjih fazah razvoja se je ta usmeritev ukvarjala predvsem s proučevanjem teorije človekovega učenja in šele aplikacija raziskovalnih dosežkov na klinično področje je pomenila začetek uveljavljanja na širšem področju vzgojnega dela. Ne glede na ozkost začetkov znane D - R (dražljaj - reakcija) formule, na katero so prisegali začetni avtorji vedenjske paradigme, je današnje razumevanje mnogo širše. Tako Wilson (1989, str. 241) v preglednem članku o vedenjski terapiji pravi, da lahko danes ločimo vrsto različnih vedenjskih pristopov, od tistih, ki so bolj ali manj zadržali jedro klasično pozicijo pa do tistih, ki jih lahko uvrstimo na drugi del kontinuuma in pomenijo temeljito združevanje izvirno vedenjskih spoznanj z drugimi, zlasti kognitivnimi elementi.

Ločuje štiri skupine vedenjsko-učnih pristopov (primerjaj Wilson, str. 241). V prvo prišteva uporabno vedenjsko analizo, ki pomeni nadaljevanje klasičnega Skinnerjevega radikalnega behaviorizma in razume vedenje predvsem v funkciji posledic, ki jih vedenje posamezniku prinaša. To naziranje se izogne analizi intrasubjektivnih spremenljivk, ker so manj dostopne eksperimentalno znanstveni analizi.

V drugo skupino uvršča neo-behavioristične modele, razvite na podlagi pionirskih raziskovanj Pavlova in nadaljnega dela avtorjev, kot so E. R. Guthrie, C. Hull, O. H. Mowrer in N. E. Miller, ki vključujejo pravkar omenjene posredujoče spremenljivke znotraj posameznika in poudarjajo pomen konstruktov in predvsem čustvenih vsebin, ki si jih posameznik oblikuje o značilnostih življenjskih situacij.

V tretjo skupino uvršča teorijo socialnega učenja avtorja Bandure, ki je v svojem klasičnem delu iz leta 1977 »Teorija socialnega učenja« (primerjaj

Wilson, *ibid.*, str. 142) postavil tezo, da vedenje vodijo in usmerjajo trije, med seboj interaktivno povezani sistemi: značilnosti situacijskih okoliščin, zunanje okoliščine, ki prispevajo k stimuliranju vedenja ter najbolj pomembna tretja premisa, kamor Bandura uvršča kognitivne medialne procese, ki temeljno obarvajo posameznikovo percepcijo socialne situacije kot njeno kasnejšo interpretacijo. Posplošeno bi lahko rekli, da model socialnega učenja postulira vzajemno interakcijo med tremi bistvenimi premisami: vedenjem posameznika, njegovimi kognitivnimi procesi in značilnostmi vsakokratne situacije. Pri tem pristop posebej poudari posameznikovo sposobnost za samouravnavanje in spreminjanje lastnih vedenjskih stilov in mehanizmov, v čemer lahko prepoznamo vpliv humanističnih naziranj.

V četrto skupino vedenjskih modelov uvršča Wilson kognitivno vedenjsko modifikacijo. To je pristop, ki vključuje vrsto različnih teoretskih premis in tudi terapevtskih postopkov, razvitih zunaj ozkega vedenjskega področja. Gre za prenos spoznanj iz koncepta v koncept in preraščanje modelov v integrativne in holistične pristope. Prav v tej točki bi želela opozoriti na prekrivanja v različnih klasifikacijah. Večina strokovnih knjig, ki so namenjene pregledu različnih terapij, uvršča kognitivne modele (med katere štejejo zlasti Ellisov model racionalno emotivne terapije in pa Beckovo kognitivno terapijo) v samostojno kategorijo. Nelson - Jones (1990) Ellisov koncept uvrsti celo med humanistične modele. Kognitivni modeli se zlasti v zadnjem obdobju intenzivno razvijajo, zato jim v tej predstavitvi posvečam samostojno mesto.

Ob še tako kratkem pregledu vedenjskih konceptov ne smem izpustiti Lazarusovega prispevka, ki je bil pravzaprav pionir klinične vedenjske terapije in je želel s svojim pristopom razširiti konceptualne osnove vedenjskega naziranja. V razvoju multimodalne terapevtske prakse, ki jo je začel razvijati okoli leta 1965 (Lazarus, 1989, str. 503-515), je skušal, kakor sam opisuje svoj strokovni razvoj, razviti operativni model, s katerim bi čim bolj odgovoril na vprašanje: Kaj deluje pri kateri osebi in pod katerimi pogoji? Njegov pristop je personalističen in individualno prilagojen ter se posveča tako vedenjskim kot čustvenim, zaznavnim, fantazijskim, kognitivnim, fiziološkim in medosebnimi dimenzijam v proučevanju posameznikovega funkcioniranja. Kakor je za ameriške avtorje značilno, je svoj model predstavil v enostavni formuli - B.A.S.I.C. I.D. - (sestavljeno iz prvih črk naslednjih komponent: behavior, affect, sensation, imagery, cognition, interpersonal relationships and biology).

Vsekakor je paleta različnih struj znotraj učno-vedenjskega razumevanja danes zelo raznovrstna, kljub temu pa jih, od na primer psihoanalitičnih, še vedno ločuje večja usmerjenost na sedanje dogajanje kot pa na temeljito proučevanje preteklega razvoja. Za vedenjske modele še vedno lahko rečemo, da so bolj direktivni in ciljno usmerjeni, ne glede na to, da se v svojih aplikacijah zelo individualno in fleksibilno prilagajajo potrebam vsakokratnega klienta.

Če skušam evalvirati prispevek učno-vedenjskih modelov k socialno pedagoški praksi, lahko zatrdim, da se je najbolj uveljavil na področju institucionalne vzgoje v Združenih državah Amerike. To je po svoje zanimivo, če se spomnimo, da je že v petdesetih letih Fritz Redl (primerjaj Kobolt, 1997, str. 16) prav tam razvijal svoj, na psihoanalitičnih temeljih zasnovan pristop. Ne gre za to, da bi bil Redlov pristop na ameriških tleh pozabljen ali zanemarjen. Vseskozi je koncept pomenil pomemben teoretski in praktični prispevek, vendar je bil zaradi svoje zahtevnosti v vzgojni praksi večkrat nedosledno uporabljan. Razmišljam, da je morda prav zaradi praktičnosti in večje enostavnosti prakso ameriških vzgojnih zavodov vse do nekako pred 15 leti bolj obarval koncept vedenjskega pristopa. Velja povedati, da so ustanove bolj ali manj dosledno uporabljale različne teoretske pristope in so jih večinoma kombinirale v integrativne modele. V evropski institucionalni praksi si vedenjski model kot enovit ni utrl dosledne poti, čeravno je res, da je na vzgojno prakso vplival tudi ta koncept. Kaže, da je evropska tradicija pretrdno temeljila na veliki sporočilnosti pedagoških klasikov, kamor lahko uvrstimo poleg znamenitega H. Pestalozzija, tudi A. Aichhorna, R. Steinerja, J. Korczaka in Marakenka, katerih izhodišča so bila mnogo širša od prvotnih vedenjskih razmišljanj. Poleg posameznikovega aktualnega vedenja, na katerega so skušali vplivati, so vsi omenjeni avtorji bistveno upoštevali notranje procese, verjeli v rast in spreminjanje posameznika ter vedeli, da vpliva na posameznikov razvoj njegovo celostno okolje. Lahko bi rekli, da je bil model, ki se je uveljavil v Evropi, nekako bolj pedagoški, zato je bila možnost, da se v njem uveljavi ozka terapevtska tradicija, šibka.

6. Prispevek kognitivne psihologije in kognitivnih terapevtskih modelov ter možnosti njihovih integracij v socialno pedagoške intervencije

Področje je vsekakor preširoko, da bi ga v tako zastavljenem sestavku bilo mogoče zadovoljivo predstaviti. Poleg tega se v zadnjem času intenzivno razvija in njegov pomen v psihologiji raste, pa tudi kognitivni terapevtski modeli postajajo vse bolj razvejani. Dodatna težava se pojavi ob že omenjenih zadregah glede klasifikacij in razvrščanju v skupine. Tako lahko pri mnogih avtorjih preglednih del o terapevtskih pristopih (primerjaj Nelson-Jones 1990, Bašić, Koller-Trbovič, Žizak, 1995, Corsini 1989) zasledimo različno umeščanje modelov, ki v večji ali manjši meri prisegajo na kognitivne procese kot tiste, ki bistveno sooblikujejo posameznikovo doživljanje in vedenje. Medtem ko prvo navajani avtorji uvrščajo kognitivne modele v širši sklop humanističnih usmeritev, predstavlja Corsini kognitivne modele samostojno, rekoč, da v njih sicer lahko zasledimo humanistične vplive, da pa so v kognitivnem konceptu središčne teme zastavljene bistveno drugače. V njegovem zborniku piše o kognitivni terapiji eden izmed njenih najbolj znanih utemeljiteljev, Aaron T. Beck (1998, str. 285), ki pravi, da je osrednja premisa njegovega

in sorodnih modelov teza, da človekovo mišljenje (pri tem ima v mislih celotno paletto miselnih procesov) v veliki meri določa posameznikovo doživljanje in ravnanje. Vzporedno s kognicijo je ta smer pripeljala bolj ali manj v ospredje tudi posameznikove čustvene procese.

Hulse, Egeth in Dees (v Bašič, Koller, Žizak, 1993, str. 15) so pregledali predstavitev kognitivnih procesov različnih avtorjev in strnili, da jih opredeljujejo trije bistveni elementi: kognitivni procesi so notranji procesi, ki potekajo v posameznikovi »glavi« in če se jim želimo približati in jih proučevati, se jih lahko dotaknemo le s proučevanjem posameznikovega vedenja. K temu dodajam, da tudi s posameznikovo samoeksploatacijo in samorefleksijo lastnih kognitivnih map in shem. Kakor navaja M. Ule (1992, str. 89), sta Leyens in Codol na podlagi primerjave med raziskovalnimi rezultati na področju socialne kognicije prišla kar do petih različnih »modelov človeka«, glede na to, katerim premisam, racionalnim ali manj racionalnim, daje poudarek pri predelavi informacij iz socialnega okolja in pri vgradnji le-teh v svoje kognitivne sheme. Posamezniki se torej razlikujemo po stopnji racionalnosti in verodostojnosti percepcije situacijam. Razlikujemo se v kognitivno-emocionalnih interpretacijah dogajanj okoli nas. In tem procesom namenjajo kognitivni modeli največ pozornosti. Pri tem je kognitivna terapija, ki je zrasla iz empiričnih spoznanj velikih psihologov, med njimi Piageta, G. Kelly-a in drugih, aplikativno polje, ki umešča v središče pozornosti centralno vlogo kognitivno-emotivnih medialnih procesov. Modeli se med seboj razlikujejo v meri, v kateri prepoznajajo vzajemno delovanje kognicij in emocij, pri čemer dajejo nekateri prednost kognicijam in drugi emocijam, ki jih, čeravno so znanstveno težje ulovljive, skušajo bolj in bolj verodostojno proučevati. V tem kontekstu zadobijo večji pomen kakor pri vedenjskih modelih, posameznikove pretekle izkušnje, njih generalizacija in načini vgraditve v posameznikove kognitivne sheme oziroma implicitne teorije, ki vplivajo na prihodnje ravnanje v podobnih okoliščinah.

Kakor sem v prvem delu članka opredelila, so socialno pedagoške intervencije večslojne (primerjaj Kobolt, 1977) in izhajajo iz teoretskih premis ter iz njih izvirajočih metod in postopkov, ki se v konkretnem življenjskem prostoru združijo v konkretne posege in intervencije. Tudi Beck (1989, str. 285) piše, da lahko kognitivni terapevtski model razumemo na podobnih treh ravneh, ki so med seboj tesno povezane. Kot prvo raven navaja temeljno teoretsko premiso, da je predelava informacij temeljnega pomena za obstoj in umeščenost človeka v interaktivnem socialnem svetu. Ta premisa je dopolnjena s teorijo, ki skuša čim bolj koherentno in znanstveno dosledno upoštevati dosedanje znanje o procesih predelave informacij in o kognitivno-emocionalnih procesih nasploh. Omenila bi le nekaj temeljnih. V primeru emocionalnih obremenitev, velike čustvene vzbujenosti ali kriznega položaja, je spremenjena posameznikova percepcija, na njegove miselne in integrativne procese močno vpliva njegovo emocionalno stanje, kar privede do selektivnosti in preoblikovanja »objektivnih« informacij. To se posledično izrazi v

spremenjenih generalizacijah, napačnih miselnih sintezah in vodi do utrjevanja »napačnih« kognitivnih shem. Albert Ellis (v Nelson-Jones, 1990) bi rekel, da to vodi do »iracionalnih prepričanj«. Takšne spremenjene in preoblikovane generalizacije vplivajo na posameznikovo ravnanje, povzročajo miselne in čustvene motnje, ki se zrealijo v posameznikovem prihodnjem ravnanju. Iz tovrstnih spoznanj o socialni percepciji in kogniciji v posebnih okoliščinah izvirajo različne strategije in serije tehnik, s katerimi skuša kognitivno usmerjen strokovnjak posegati v posameznikove intramedialne procese ter s tem vplivati na njegova doživljanja, miselne zaključke in vedenja z namenom, da bi bili ti procesi bolj skladni z resničnostjo.

Opozoriti želim, da je do podobnih zaključkov, vendar z drugačnimi poimenovanji prišel ne le Redl, pač pa tudi Rogers. Prvi nam govori o ego in njegovih bistvenih funkcijah, ki jih izvaja v procesih povezave in interakcije med posameznikom in okoljem. Te funkcije Redl razdeli v: **spoznavne** (spoznavanje okolja in notranje realnosti - posameznikovega notranjega sveta), **selektivne** (posameznik informacije, ki so mu bolj pomembne, »spusti do sebe«, manj prijetne in nepomembne pa selektivno filtrira), **analitične** (sposobnost posameznikovega ega, da analizira in se opredeli tako do informacij, ki prihajajo iz različnih instanc psihičnega aparata (id, ego, super-ego) kot do infomacij, ki jih sprejme iz okolja, ter **sinetične** funkcije (gre za povezovanje različnih informacij iz notranje in zunanje realnosti in njih integracijo). Dodaja še moč ega, ki posamezniku zagotavlja, da je razmislek sposoben pretvoriti v ravnanje. V primeru »slepih peg« so ego funkcije oškodovane, ne delujejo funkcionalno in tako prihaja do različnih zoženj, popačenj in procesov, ki zmanjšujejo učinkovitost posameznikovega funkcioniranja (primerjaj Redl 1980, Kobolt, 1997, str. 17).

Podobnost razlag kognitivistov najdemo tudi v Rogersovi razlagi posameznikove okrnjene sposobnosti za simbolizacijo in vgraditev izkustev v koncept samega sebe (primerjaj Kobolt, 1997, str. 19). Ob tem se nam izoblikuje povezava s komunikacijsko paradigmo, saj so kognitivni procesi bistveno povezani s simbolizacijo in njeno jezikovno kodo. Ne le v primeru verbalizacije lastnega doživljanja in misli, pač pa tudi v interaktivnem in socialnem pomenu. V tem vidim dodaten razlog in pojasnitev, da se spoznanja, ki so se svojčas dihotomizirala in razcepljala v različnih modelih, v zadnjem obdobju bolj in bolj združujejo, saj navsezadnje vsi strokovnjaki raziskujejo ali praktično delujejo na področju, ki bi ga lahko poimenovali - poskus proučevanja vzgibov, ki določajo človekovo razumevanje, čustvovanje in vedenje.

Doslej predstavljeni koncepti so v praksi razvili tako individualne kot skupinske oblike dela. Ker predstavlja skupinsko delo temeljno obliko dela socialnega pedagoga, prikaz teoretskih temeljev socialno pedagoških intervencij ne more mimo teoretičnih virov, ki prispevajo k razumevanju skupine, njene strukture in dinamike ter procesov oblikovanja skupine kot nove entitete, ki je več kakor zbir posameznikov. Raziskovanje skupin in dogajanj v njih sodi

na področje socialne psihologije ter sociologije. K razvoju socialno pedagoške doktrine dela s skupino je med drugimi spoznanji pomembno prispeval koncept skupinske dinamike.

7. Skupinskodinamični koncept in socialno pedagoško skupinsko delo

Izraz je vnesel v strokovno literaturo Kurt Lewin že v tridesetih letih v smislu znanstvenega proučevanja malih skupih. Gospodarska in družbena razmerja v Ameriki so tovrstno dejavnost iz ozkih laboratorijskih okvirov kmalu ponesla na področje socialnega in pedagoškega dela. Prenos v Evropo se je zgodil po drugi svetovni vojni, ko so s tovrstnimi skupinskimi treningi v Nemčiji skušali omehčati strogo avtoritarno naravnost takratne nemške pedagogike. Sedemdeseta leta so bila v svetu in tudi pri nas močno obarvana s prodorom skupinsko dinamičnih oblik psiholoških, socialnih in pedagoških dejavnosti.

Zaradi preglednosti predstavitve se bom izognila razpravam, ki so potekale tudi v našem prostoru, da gre pri »vdoru« tovrstnih oblik za novo vrsto ideologizacije in indoktrinacije, ki jo prinašajo različni skupinsko-dinamični treningi in ostale skupinske dejavnosti. Te oblike so v nekaterih deželah Evrope sprva doživele pravi »psiho boom« kasneje pa prav tako resne in odklonilne kritike. Danes, iz časovne distance, zmoremo manj obremenjeno ocenjevati, kaj je skupinsko-dinamični diskurz prinesel in ponudil novega.

Naslanjam se na opredelitev Geisslerja in Hegejeve (v Geissler, Hege, 1978, str. 146- 147), ki razvrščata razumevanje skupinske dinamike v tri pglavitne skupine, pri čemer delno povzameta, delno pa kritično zavrjeta razvrstitve Cartwrighta in Zanderja (ibid). Geissler in Hegejeva navajata tri različna razumevanja termina skupinska dinamika:

a) skupinsko dinamiko lahko razumemo kot prostor znanstvenega proučevanja psiho- in sociodinamskih procesov in pravil ter zakonitosti v oblikovanju skupinskih in medskupinskih odnosov;

b) skupinska dinamika pomeni tudi specifičen koncept o delu v skupinah in s skupinami in sicer v smislu demokratičnega vodenja po obliki, vsebini in ciljih različnih skupin. Pri tem se uporabljajo kot intervencije v skupinskem vodenju specifične metode in tehnike s ciljem, da postanejo skupinski procesi »prostor in objekt« učenja in se posebej poudarjajo tako za družbo kot za posameznika ugodni učinki demokratičnega dogajanja v skupinah. Rezultati učenja skupinskodinamičnih procesov so predvsem večanje občutljivosti in pripravljenosti za sodelovanje v procesih skupinskega dela;

c) ker je socialnopedagoško delo v praksi vezano na delo s skupinami, se v tretje razumevanje uvršča pojmovanje skupinske dinamike kot specifičnega ravnanja v skupinah in s skupinami, kar pomeni prostor socialnopedagoških skupinskih intervencij, ki morajo biti sicer izpeljane iz teoretičnih kon-

ceptov in slediti preverjenim metodam in postopkom, pa kljub temu vedno znova in vsakokrat posebej prilagojene konkretni skupini in konkretnim posameznikom v njej.

Oglejmo si nekaj klasičnih spoznanj, ki izvirajo iz raziskovalnega segmenta skupinskega dogajanja in dela s skupinami. Navedla sem, da je avtor termina skupinska dinamika Kurt Lewin, ki je na podlagi različnih znanstvenih eksperimentov in analiz dela v skupinah prispeval vrsto pomembnih spoznanj. Med njimi je tristopenjski model učenja v skupinah (v Prior in Oelkers, 1975), ki govori o tem, da je pri vsakem skupinskem učenju na prvi stopnji potrebno, da posamezniki opustijo nekatere vidike svojih »kognitivno-emocionalnih map«, kar povzroči dezorientacijo in morda tudi obrambne drže in ima implikacije za skupinsko dinamično dogajanje. To se kaže v tem, da je v skupina v prvi fazi v obdobju »ogrevanja« oziroma vključevanja in orientacije. Tej sledi druga faza, ki jo Lewin (ibid.) imenuje faza sprememb, ko se člani skupine učijo novih vedenjskih strategij, ne nazadnje tudi preko učenja po modelu, to je od ostalih članov skupine. Tako preizkušajo in testirajo nove vedenjske oblike in preverjajo nove informacije, kar pomeni metodične implikacije za tistega, ki skupino vodi. Tej sledi tretja faza stabilizacije, v kateri je temeljna dejavnost članov skupine integracija novega z obstoječim in iskanje individualnih rešitev, ki so usklajene s skupinskimi. Če gre za skupinsko nalogo, je to faza konsenza in dela na nalogi.

Podobne opisanemu modelu učenja v skupinah so razdelitve faz v razvoju skupin, ki so jih prispevali drugi avtorji. Med njimi najdemo nekaj razlik v poimenovanju stopenj in v njih številu. Tako Bernstein in Lowy (1975, v Beltz in Muthmann, 1985) navajata petstopenjski model razvoja skupine, ki se delno pokriva s pravkar omenjenimi fazami skupinskega učenja po Lewinu. Prva je faza priključitve v skupino in orientacije, ki jo zaznamuje negotovost, iskanje varnosti in evalvacija pričakovanj. V drugi fazi prihaja do interakcij med člani skupine, iskanja pozicij članov skupine ter prvih oblikovanj statusov in vlog med člani. V tretji fazi imenovani - faza zaupanja in intimnosti, naj bi bili tekmovalni vzgibi že preseženi in med člani doseženi minimalni konsenzi (zlasti če gre za delovno usmerjeno skupino) o nalogi. V tej fazi se večja sodelovanje ter medsebojna pomoč. Četrto fazo odlikuje stopnjevanje začetih procesov ob hkratni diferenciaciji, vztrajanju na vlogah in pozicijah, razvoju »skupinske identitete«, tako imenovanega »mi« občutka, ki krepi skupinsko kohezijo in omogoča skupinsko storilnost. Peta faza pomeni fazo ločevanja oziroma zaključevanja skupine s spremljajočimi čustvi (ki niso vselej pozitivna) in pripravo članov skupine na odhod.

Navajam še Tuckmanov model (v Geissler in Hege, 1978, str. 158), ki je podoben pravkar opisanemu. Opredeljuje štiri faze in izpušča zadnjo, fazo zaključevanja. Tuckman loči v razvoju skupine najprej fazo oblikovanja s podobnimi atributi, kot smo jih nanizali zgoraj. Sledi faza konfliktov, odporov, začetkov iskanja konsenza in pravil za skupinsko delo. Kot tretjo fazo omenja

fazo normiranja in razvoja skupinske kohezije, oblikovanje norm in razvoja skupinskega »mi« občutka. četrta je delovna faza, v kateri je skupina že sposobna razrešiti medosebne probleme in se posveti nalogi ter skupinskemu delu, pri čemer naj bi bile vloge fleksibilne in funkcionalne.

Vsa spoznanja, ki so jih dala raziskovanja skupin, bistveno prispevajo v zakladnico znanja in pomenijo za tistega, ki s skupinami dela, dobrodošel pripomoček. Saj je bil prav Kurt Lewin tisti, ki je rekel, da ni nič tako praktičnega, kakor je praktična dobra teorija.

Med teoretične premise in iz njih izvirajoče metode lahko umestimo načela, ki zadobijo funkcijo povezovalca med konceptom in iz njega izvirajočo metodo. Načela imajo vlogo veznega člana med teoretskim premislekom (izsledkom) in metodo, ki skuša to predpostavko v konkretnem prostoru realizirati. Med temeljna načela skupinskega dela uvrščata Geissler in Hege (ibid, str. 162) predvsem načelo - **tu in sedaj**, ki pomeni, da se skupina ukvarja predvsem z analizo trenutnega skupinskega in individualnega položaja. Pri tem upošteva tudi ostale socialne kontekste, ki jim posamezniki pripadajo, vendar predvsem preko analize dogajanj znotraj skupine. Načelo je shematsko razloženo v sliki, povzeti iz Geissler in Hege (1978, str 163):

Načelo - tu in sedaj

*generalizirane izkušnje,
ki postanejo
interpretativni modeli*

*prenos v prihodnje
situacije*

*abstraktne razlage
in na teorijo naslonjeni
interpretativni modeli*

tu in sedaj

*tam in prej situacije
(na primer dom, šola,
družina)*

*spoznanja, ki vplivajo na
posameznikovo vedenje
(naivne vedenjske teorije)*

*nove izkušnje in s tem nove
vedenjske orientacije*

Kljub poudarjanju trenutne situacije in individualne izkušnje, načelo »tu in sedaj« ne zanemara ostalih socialnih prostorov niti abstraktnih razlag. Na novo jih v skupinski situaciji reflektira in s tem pripravi transferne možnosti za prenos v nove situacije. Opozoriti velja, da je načelo »tu in sedaj« zasnova no za delo v malih skupinah in ne zaobjame ostalih skupinskih izkušenj.

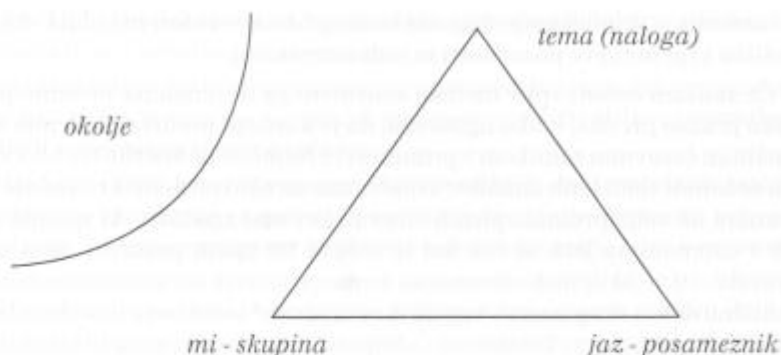
Naslednje načelo skupinsko dinamičnega pristopa je zajeto v **povratnem sporočilu**, fenomenu medosebne interakcije, ki je možen le v diadni in skupinski situaciji. Povratno sporočilo je mnenje, sporočilo, izjava, oziroma misel enega izmed članov v komunikaciji, ki je namenjeno sobesedniku ali več

članom skupine. Povratno sporočilo omogoča situacijski interakcijski proces. Tako je podana možnost »objektivizacije« za subjekt ali skupino pomembnih sporočil in s tem odkrivanje novih zornih kotov in širjenje optike doživljanja in vrednotenja, tako za dajalca kot za prejemnika (prejemnike) povratnega sporočila. Povratna sporočila povečajo razvidnost skupinskega dogajanja, hkrati pa pravilno posredovanje in sprejemanje povratnih sporočil pomeni učno priložnost za refleksijo in preoblikovanje interakcijskih oblik v skupini. S tem je jasno vidna tudi povezava med komunikacijsko in skupinsko dinamično paradigmo.

Med različnimi metodami, ki so se v okviru psihodinamičnega koncepta razvile, navajata Geissler in Hegejeva (ibid, str. 166) predvsem štiri metode. Prva je metoda senzitivnega treninga ali tako imenovane T- skupine (training groups). Cilj tovrstnih skupin je razvijati osebnost in posameznikovo občutljivost za medosebne odnose. Senzitivnost ima v tem kontekstu pomen razvoja sposobnosti za sprejem in dekodiranje komunikacijskih sporočil. Učni procesi potekajo v mali skupini (7 do 12 oseb), v kateri je naloga voditelja, da vzpodbuja k refleksiji in interpretiranju dogajanj med člani z namenom izoblikovati varno izkustveno polje za novo učenje. Nekaj več o prispevku te metode k razvoju socialno pedagoške prakse pri nas kasneje.

Druga metoda - »encounter« skupine, pri nas ni posebej pogosta (morda znotraj specifičnega izobraževanja za terapevte, širšega vpliva pa niso imele). Gre za intenzivno medsebojno srečevanje s poudarkom na izmenjavi emocionalnih vsebin in osebnostni rasti. Organizacijski trening kot metoda skupinsko dinamičnega koncepta je bolj živ v različnih delovnih organizacijah in manj na socialnopedagoškem področju. V vzgojnih ustanovah pri nas je prevladoval senzitivni trening.

V Evropi bolj kakor pri nas, se je v socialno pedagoški praksi uveljavila tematsko centrirana interakcija - TCI, avtorice Ruth Cohn, sicer psihoanalitično educirane terapevte, ki pravi, da šele upoštevanje človekove avtonomije na eni strani in njegove nujne socialne odvisnosti na drugi strani omogoči, da lahko človeka v njegovi vpetosti v svet bolje razumemo. Pravzaprav so temelji razumevanja R. Cohnove skoraj holistični (primerjaj Belz, Muthman, 1985, str. 51), saj izhaja iz razumevanja, da posameznika določajo tako njegove percepcije, čustva, misli, njegova psihosomatska eksistenca, ki je integrirana v njegovo preteklost in sodoloča njegovo prihodnost. Ob tem je človek, po naziranju R. Cohnove, podrejen določenim zakonitostim vzročnosti in ima hkrati moč in svobodo odločanja. Človek je v njenem umevanju hkrati individualno bitje in obenem prispeva v celoto univerzuma. Sočasnost njegove biološke avtarkije in socialne odvisnosti ga vodi v razreševanje konfliktov, njegovih želja in v nujno za iskanje notranjega ravnotežja. Tako opredeljeno razumevanje posameznika združi Cohnova v shematski trikotnik. Poudari, da je treba z vidika vodenja skupin iskati ravnotežje med temo (nalogo) skupine, značilnostmi posameznikov v njej (jaz) in skupino kot novo entiteto (mi).

Pri tem so vsi trije vidiki enako pomembni, saj simbolno predstavljajo kote v enakostraničnem trikotniku. Temeljne postulate TCI Cohnova izrazi v načelih oziroma postopkih, ki pri delu skupin zagotavljajo vzdrževanje ravnotežja med imenovanimi elementi. Navajam dvoje pravil: »Bodi sam svoj gospodar«, kar pomeni, da posameznik v skupini prevzema odgovornost za lastna ravnanja. Pravilo »Motnje imajo prednost«, nas v skupinskem delu opozarja, da v procesu skupinskega dela sproti razrešujemo komunikacijske zaplete, kajti le odprta in kongruentna komunikacija omogoča skupini uspešno delo in zagotavlja primerno skupinsko vzdušje. Med vsemi skupinskodinamičnimi metodami, je ravno TCI najbolj natančno izdelana in pogosto uporabljana, zlasti v edukaciji odraslih. Pri tem je treba dodati (pri tem povzemam mnenje Geisslerja in Hegejeve, 1978, str. 71), da je Cohnova podobno kot Rogers, izhajala iz idealističnega umevanja človekove narave ter premalo poudarila njegovo vpetost in odvisnost od družbenih procesov ter s tem premalo ostro izrisala družbeno konfliktnost.

Podoben očitek nastavljata avtorja (ibid, str. 180) na celoten koncept skupinske dinamike, za katerega pravita, da se je lotil spopada z družbenim spreminjanjem na napačnem koncu ter zgolj s povečanim senzibiliziranjem za medosebne odnose. Pri tem se ni dotaknil pozicij moči in pogojevanj družbene neenakosti.

Med pravkar opisanimi metodami skupinskodinamičnega koncepta je pri nas najbolj poznana metoda senzitivnega treninga. Na področju izobraževanja strokovnih kadrov na pedagoškem in socialnem področju se je uveljavila že v zgodnjih sedemdesetih letih. **Senzitivni trening** je metoda, ki temelji na predstavljenih načelih in v kontinuiranih srečanjih male skupine, skuša članom izkustveno približati temeljne zakonitosti razvoja in delovanja skupin. Preko tovrstnih izobraževanj so se strokovni delavci pripravljali na svoje delo z vzgojnimi skupinami v ustanovah, pri čemer je bil glavni namen večanje senzibilizacije, izkustvenega uvida v dinamične procese skupin ter evalvacije lastnega deleža k dinamiki skupine. Naša socialnopedagoška praksa, predvsem tista v vzgojnih zavodih, se je v sedemdesetih in osemdesetih letih moč-

no usmerila v skupinsko-pedagoški koncept dela, v katerem je bila skupina središče vzgojiteljeve pozornosti in tudi intervencij.

Če skušam orisati vpliv metode senzitivnega treninga na socialno pedagoško prakso pri nas, lahko ugotovim, da je koncept prodrli v Slovenijo z minimalnim časovnim zamikom v primerjavi z Nemčijo in Avstrijo ter bil v zgodnjih sedemdesetih letih znanilec svojevrstne strokovne demokratizacije. Ker pa imam na voljo premalo pisnih virov in ker moj zgodovinski spomin sega bolj v osemdeseta leta, si več kot te trditve ne upam postaviti. Sem se pa vprašala, ali je skupinskodinamični koncept vplival na socialnopedagoško praktično delo s skupinami v vzgojnih ustanovah? šestdeseta in sedemdeseta leta so bila pri nas leta kolektivne - skupinske vzgoje. Skupina je bila razumljena kot tista entiteta, ki omogoča modelno učenje, uveljavljavitev dogovarjanja v skupini, postavljanja pravil o skupnem bivanju. Skupina je bila prostor medsebojne podpore, varnosti in emocionalne izmenjave. Verjamem, da so mnogi vzgojitelji, ki so se udeleževali senzitivnih treningov v teh letih, svoja izkustvena spoznanja vnašali v vsakodnevno prakso in tako lahko rečemo, da je po vsej verjetnosti skupinsko dinamični koncept, zaobjet v metodi senzitivnega treninga, doživel mnogo adaptacij in multiplikacij v vsakodnevni socialnopedagoški praksi. Ob tem se je treba spomniti posebne vrste skupinskega dela, ki je uživalo in verjetno še uživa veliko pozornost v zavodski vzgoji. To je terapevtska skupnost kot metoda dela, ki ji je bilo posvečenih mnogo člankov. Zlasti v reviji Ptički brez gnezda so o terapevtski skupnosti pri nas pisali Peklaj (v šte. 21), Šebjanič-Pupisova (v šte. 22) ter Zupančič, Bečaj, Martinovič, Milčinski in Jones (v šte. 27). Ne glede na očitane pomanjkljivosti je skupinskodinamični koncept prinesel mnogo sprememb pri razumevanju dela s skupinami in vsekakor prispeval k spremembam pri konkretnem skupinskem delu v vzgojnih zavodih, verjetno pa tudi v šolah in centrih za socialno delo, saj se je tovrstnih seminarjev udeleževalo mnogo učiteljev in socialnih delavcev.

8. Model socialnih veščin kot integrirani pristop in specifična socialnopedagoška praksa

O socialnih veščinah so napisane samostojne knjige. Pregled, ki ga podajam, je vsekakor nepopoln. Koncept socialnih veščin kot teoretični integrativni model za socialno pedagoške intervencije vključujem v pregled predvsem zato, ker je izšel iz socialno pedagoške prakse in ker ilustrativno ponazarja poti teoretične integracije. Pripominjam, da bi poglobljena predstavitev modela terjala vsaj samostojen članek.

Socialna pedagogika se ukvarja zlasti s tistimi skupinami oseb, katerih socialna integracija šepa in katerih socialna izmenjava je šibkejša in manj zadovoljujoča od željene. Zato ni naključje, da se je kot specifična integrirana metoda socialno pedagoškega dela razvil **trening socialnih veščin** kot

ena oblika in **model socialno terapevtske igre vlog** kot druga oblika, med katerima je več sorodnosti kakor razlik.

Različni avtorji različno poimenujejo, po mojem mnenju dokaj enotno metodo, katere cilj je večanje socialne kompetence in širjenje posameznikovih strategij interpersonalne izmenjave.

Hoghugi (1989, str. 144) navaja, da je v zadnjih dvajsetih letih zaslediti naraščajoče zanimanje za raziskovanje vloge socialnih spretnosti v socialni adaptaciji. Socialne spretnosti so postale takorekoč »tretja sila« v razumevanju človekovega socialnega funkcioniranja, ko so se pridružile osebnostnim značilnostim in socio-ekonomskemu položaju kot že prej znanim dejavnikom, ki vplivajo na socialno izmenjavo. Zasluge za to, da so postale socialne spretnosti pomembne v razumevanju posameznikove socialne uspešnosti, ima (ibid) Argyle s sodelavci, ki je to dokazal v mnogih raziskavah.

Pred opisom metod in tehnik tega modela, ki vsebuje kognitivne elemente, spoznanja socialnega učenja, elemente psihologije samopojmovanja in upošteva izsledke skupinsko-dinamičnega koncepta, velja opredeliti termine, kot so: socialna kompetenca, socialna spretnost oziroma veščina. Oppenheimer (1989, v Van Ost, 1992) predlaga, da naj razumemo **socialno kompetenco** kot posameznikovo sposobnost, da se sooča in spopada z različnostjo med socialno in individualno ustreznimi cilji. Izraz **trening socialnih veščin** prihaja predvsem iz ameriške literature in Phillips (1985, v Van Ost 1992) govori, da obstaja med Ameriko in Evropo razkorak v razumevanju socialnih spretnosti. Navaja, da je v Ameriki »asertivnost« (socialna prodornost, ki jo zaznamujejo jasno izraženi individualni cilji in osebne potrebe) osrednji cilj treninga socialnih veščin, ter da je model derivat različnih terapevtskih modelov. V Angliji je bilo socialno funkcioniranje analizirano predvsem z vidika kognitivno-emocionalnih procesov obdelave informacij iz socialnega okolja. Temu ustrezno so se razvili modeli intervencij, ki so temeljili zlasti na vzpodbujanju in razvijanju sposobnosti zavzemanja perspektive drugega in vzpostavljanja ter ohanjanja prijateljskih vezi v medosebnih odnosih. Tako Collot D'Escury (1990) predstavlja vrsto raziskav, izvedenih v predšolskem obdobju, posvečenih prav proučevanju razvoja tovrstnih socialnih sposobnosti. Te, pravijo raziskovalci, določajo kasnejšo socialno promocijo oziroma kakovost socialnih interakcij. Pregledno navaja vrsto izsledkov, ki govorijo v prid temu, da je za kasnejšo socialno kompetenco pomembna tako izmenjava v primarnem družinskem okolju kakor zgodnji dobri stiki z vrstniki, preko katerih se otrok uči zavzemati perspektivo drugega in generalizirati spoznanje, da ni vselej center dogajanja on sam.

Če torej ameriško razumevanje socialne spretnosti poudarja socialno prodornost, evropsko naziranje izpostavlja, da je socialna spretnost v tem, da posameznik uspešno in za okolje sprejemljivo vzpostavlja ravnotežje med svojimi potrebami in potrebami soljudi. Če smo socialno kompetenco že opredelili in pri tem uporabili Oppenheimerjevo definicijo, potem opredelimo še

termin **socialna spretnost** (Argyle, v Hoghughi, 1989). Socialna spretnost je naučen vzorec uspešnega verbalnega in neverbalnega poravnavanja z okoljem, pri čemer ima socialna izmenjava pozitivne učinke tako za posameznika kot za okolje.

Van Hasselt (1979, v Moder, 1996, str. 33) pravi, da so socialne veščine definirane s tremi temeljnimi postavkami in sicer:

- s situacijsko specifičnostjo; kar pomeni, da imajo medosebne izmenjave v različnih socialnih kontekstih različne pomene, kar zopet predpostavlja posameznikovo fleksibilnost in spretnost v prepoznavanju te situacijske specifičnosti sporočil;
- neverbalno in verbalno odzivanje sta v socialnih veščinah združeni in predstavljata (kakor nas uči Watzlawick) neločljivo celoto in kongruentnost med obema (Rogers); pomeni avtentičnost, ki ima tudi v socialnih veščinah pomembno mesto;
- tretji pomemben element socialnih veščin je upoštevanje sobesednika v interakciji, kar integrira v socialne veščine že omenjeno sposobnost zavzemanja perspektive drugega.

Ob pravkar omenjenih razlikah v naziranjih evropskih in ameriških avtorjev, obstajajo tudi razlike glede na globalno oziroma parcialno razumevanje socialnih spretnosti. Mc Fall & Dodge (v Slot, 1992) delita definicije socialnih spretnosti v dve skupini. V prvo sodijo tiste, ki razumejo socialne spretnosti globalno in s tem definirajo širši prostor. V drugo pa tiste, ki razumejo socialne veščine parcialno (avtorja uporabita izraz molekularno), kar sicer v raziskovanju omogoča večjo zanesljivost, vendar je za prakso manj uporabno. Iz tovrstnih razlik izvirajo različne delitve socialnih veščin. Med vsemi sem se odločila le za predstavitev klasifikacije, ki jo predlaga Joseph (1994). Socialne veščine deli v dve veliki skupini. V prvo skupino umešča spretnosti **samoanalize in samozaznavanja**, s čimer označuje posameznikovo prepoznavanje lastnih emocij in razumevanje, kako čustva vplivajo na naše vedenje. V drugo skupino uvršča **interpersonalne spretnosti**, kamor sodijo: komunikacijske veščine, veščine reševanja problemov in sposobnost zavzemanja perspektive drugega.

Različni treningi socialnih veščin so se v zadnjih letih uveljavili tudi pri nas. Izšlo je že nekaj priročnikov, ki učitelje, socialne pedagoge in druge, ki delajo z otroki in mladostniki, seznanjajo z različnimi, skupinam namenjenimi programi. Med njimi omenjam knjigo Mc Grathove in Franceyeye Prijazni učenci, prijazni razredi (1996), ki se loteva emotivno socialnega in doživljajskega dela v razredu in pomeni dobrodošlo dopolnilo učnim programom v osnovni šoli (primerjaj Kobolt, 1996, str. III). Program je nastal v avstralskih osnovnih šolah in predstavlja omenjeni »ameriško« obarvan koncept razumevanja socialnih spretnosti. Program, ki ga knjiga ponuja, je sestavljen tako, da v skupinski situaciji skuša vplivati na razvoj socialnih procesov. V tovrstnih programih je močno navzoča učno-vedenjska paradigma.

V Evropi se je uveljavil bolj celosten in globalen pristop **interaktivnih iger** oziroma **socialno terapevtske igre vlog**. študij tovrstne literature kaže, da imajo interaktivne vaje podobne cilje kot tiste, ki so združene v treninge socialnih veščin. Razlika med njimi je v omenjenem bolj globalnem ali molekularnem pristopu. Interaktivne vaje so razdeljene po področjih (samopojmovanje, reševanje konfliktov, jaz in vrstniki, jaz in starši, moja šola in učenje....) in njih kombinacija in uvrstitev v skupinsko delo je bolj kakor pri prvem modelu prepuščena tistemu, ki skupino vodi. Manj je vnaprej predvidenih korakov in stopenj. Igre vlog oziroma interaktivne vaje so tako vsebinsko metodičen pripomoček za skupinsko delo, ki je usmerjeno v socialno interakcijo in socialno učenje.

Steinova (1993) opredeljuje socialno terapevtsko igro vlog (interaktivne vaje) kot samostojno socialno pedagoško metodo dela, ki jo je možno razlikovati od drugih intervecijskih modelov. Pravi, da je bil koncept razvit na socialno-terapevtskem področju in ponuja različne »igralne« oblike za skupinsko delo, s katerimi lahko vplivamo na izboljšanje zaznavanja samega sebe, predelavo sporočil iz socialnega okolja, izboljšanje socialne percepcije in povečanje senzibilnosti za skupinske procese. Dodaja (ibid, str. 5), da socialno terapevtska igra vlog aktivira posameznikove notranje sile, pri čemer upošteva njegov učni tempo, obveščenost, socialno zrelost in skupinsko dinamiko. Interaktivne vaje uporabljajo različne medije: slikovno analogijo, simbole, metafore, gibalno plesne in ostale komunikacijske posrednike.

O interaktivni vzgoji je pri nas že kar nekaj napisanega (primerjaj Kobolt, 1983, 1990, 1992) in imamo že tudi konkretne vaje, primerne za uporabo v različnih starostnih skupinah in za različne pedagoške namene (primerjaj Vopel - interaktivne vaje, 1991, 1996). V okviru preventivnega projekta skupinskega dela v Piranu so interaktivne igre že vrsto let pomemben element skupinskih srečanj in pomenijo tisto vsebino, s katero skušajo avtorji projekta vplivati na posameznikov socialni razvoj, večati skupinsko kohezijo in spodbujati kakovost medsebojnih odnosov v skupinah. Hoghugi (1998, str. 144) navaja, da so treningi socialnih veščin pomemben sestavni del vsakega resnega pedagoškega koncepta, ki se ukvarja z otroki in mladostniki s težavami v socialni integraciji. V vzgojnem zavodu v Smledniku smo že 1979 leta začeli razvijati skupinsko socialno terapevtsko igralno dejavnost, katere sestavni del so bile tudi interaktivne igre. Ob predstavitvi modela socialnih veščin oziroma interaktivnih vaj ne smemo pozabiti na prispevek »Mladinskih delavnic«, ki temeljijo na identičnem pristopu in pomenijo v našem prostoru močno preventivno dejavnost, ki skuša v šolskem in ostalih prostorih, vplivati na izboljšanje odnosov in rast socialne kompetence razvijajoče se mladine (primerjaj, Maksimović, 1991). Vsekakor je ta integrativni model pri nas odmeven, zato mu ne bi bilo odveč nameniti več prostora v samostojnem prispevku in vzpodbuditi raziskovalne projekte, ki bi skušali evalvirati njegov prispevek k razvoju socialno pedagoške prakse z vidika skupinskega dela.

Literatura

Bašić, J., Koller- Trbović N., Žižak A. (1993), *Integralna metoda u radu s predškolskom djecom in njihovim roditeljima*. Zagreb: Alinea.

Belz., H., Muthmann C. (1985), *Trainingkurse mit Randgruppen, Handreichung fuer die Praxis*. Freiburg im Breisgau: Lambertus.

Beck A. T., Weishaar M. E. (1989), *Cognitive Therapy*, V: Corsini, R.J., Wedding, D. (1989) *Current Psychotherapies*, fourth edition. Itasca, Illinois: F.E.Peacock Publishers.

Collot D'Escury-Koegings, A. (1990), *What is on a Child's Mind?, Practical Applications on Perspective Taking*. Amsterdam: Thesis.

Corsini, R.J., Wedding, D. (1989), *Current Psychotherapies*, fourth edition. Itasca, Illinois: F.E.Peacock Publishers.

Geissler, K. A., Hege, M. (1978), *Konzepte sozial-paedagogischen handelns.Serija Paedagogik-Orientierung*. Muenchen, Wien, Baltimore: Urban & Schwarzenberg.

Hoghughi, M. (1989), *Treating Problem Children, Issues, Methods and Practice*. London: Sage Publications.

Joseph. M.J. (1994), *The resilient child*. New Jork: Plenum Press.

Kobolt, A. (1997), Teoretične osnove socialno pedagoških intervencij, 1 del. *Socialna pedagogika* 1, št. 1, str. 7 - 27.

Kobolt, A. (1996), Knjigi na pot, V: *Prijazni učenci, prijazni razredi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kobolt, A. (1983), Posebnosti skupinskega psihoterapevtskega dela. *Iskanka*, štev. 1. leto 1, str. 60-67.

Kobolt, A. (1990), Interaktivne igre kot del socialnega učenja. *Ptički brez gnezda*, št. 29/30, str 60-80.

Kobolt, A. (1992), *Ne uči me, pusti me, da se učim*. Priročki o interaktivnih vajah za učitelje in vzgojitelje. Ljubljana: samozaložba.

Lazarus, A. A. (1989), *Multimodal Therapy*. V: Corsini, R.J., Wedding, V: *Current Psychotherapies*, fourth edition. Itasca, Illinois: F.E.Peacock Publishers.

Maksimović, Z. (1991), *Mladinske delavnice. Psihološki primarno preventivni program namenjen mladostnikom zgodnjega obdobja*. Ljubljana: Sekcija za preventivno delo pri Društvu psihologov.

Mc Grath, H., Francey S. (1996), *Prijazni učenci, prijazni razredi. Učenje socialnih veščin in samozaupanja v razredu*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Moder, D. (1996), *Možnosti za spodbujanje socialnega razvoja*, diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Nastran-Ule, M. (1992), *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nelson -Jones, R. (1990), *The Theory and Practice of Counselling Psychology*. London: Cassell Educational Limited.

Prior, H., Oelkers, J. (1975), *Sozialpaedagogisches Training mit Lehrern*. Heidelberg: Schriften zur Paedagogik.

Ptički brez gnezda, (1988), Terapevtska skupnost, članki večih avtorjev o terapevtski skupnosti. leto 13, štev. 27, str. 7 do 75.

Redl, F., Wineman, D. (1980), *Agresivni otrok*. Ljubljana: Svetovalni center.

Slot, N.W. (1992), Social Competence in Residential Treatment: A Developmental Viewpoint, str. 145-161. V: Van der Ploeg, J.D., Van den Bergh, P.M., Klomp, M., Knorth, E.J., Smit, M. (izd.), *Vulnerable Youth in Residential Care*, 1 del: *Social competence, social support and social Climate*. Leuven: Garant.

Stein, A. (1995), Sozialtherapeutisches Rollenspiel, Erfahrungen mit einer Methode der psychosozialen Behandlung im Rahmen der Sozialarbeit. *Sozialpaedagogik*. Neuwied, Kriftel, Berlin: Luchterhand.

Van Ost, O. (1992), Social Competence and Social Skills: Trends in Assessment and Training, str. 55-81. V: Van der Ploeg, J.D., Van den bergh, P.M., Klomp, M., Knorth, E.J., Smit, M. (izd.), *Vulnerable Youth in Residential Care*, 1 del: *Social competence, social support and social Climate*. Leuven: Garant.

Vopel, K. (1991 in 1996), *Interakcijske vaje, I do IV del*. Piran: Center za socialno delo.

Wilson, G. T. (1989), Behavior Therapy. V: Corsini, R.J., Wedding, D. *Current Psychotherapies*, fourth edition. Itasca, Illinois: E.E.Peacock Publishers.

Vloga družine v oblikovanju in razvoju identitete

The influence of the family on identity formation and development

Olga Poljšak Škraban
in Bojan Dekleva²

Povzetek

¹ Olga Poljšak Škraban, mag. psihologije, Bojan Dekleva, dr. psihologije, oba Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana.

Raziskovanje družine je v našem prostoru razmeroma slabo razvito. Pričujoča raziskava poskuša raziskati vlogo družine v oblikovanju in razvoju identitete pri mladostnikih. V raziskavo je bilo vključenih 30 študentov 2. letnika socialne pedagogike s Pedagoške fakultete v Ljubljani. Družinske dejavnike smo ugotavljali z intervjujem, ki temelji na sistemski teoriji in je bil ocenjen z Beaversovimi ocenjevalnimi lestvicami (Timberlawn Family Evaluation Scales, 1976). Cluster analiza družinskih dejavnikov pokaže, da se posamezniki uvrščajo v dve skupini, ki se med seboj jasno razlikujeta po funkcionalnosti. Glede na rezultate posameznikov, dobljene z dvema vprašalnikoma identitete (EOMEIS- 2- The Extended Objective Measure of Ego Identity Status, Adams et al. 1989, katerega osnovo pred-

stavlja Marcieva teorija identitetnih statusov in Wessman in Ricksovega vprašalnika (1966), ki temelji na Eriksonovi teoriji psihosocialnega razvoja) in uvrstitev v že omenjeni skupini bolj in manj funkcionalnih družin, smo opravili diskriminantno analizo. Rezultati nakazujejo na dejstvo, da posamezniki, ki izhajajo iz manj funkcionalnih družin, oblikujejo identiteto prej kot tisti iz bolj funkcionalnih družin. Kaže, da so ti mladostniki opremljeni z neko "močjo" (večjo storilnostjo), ki jim pomaga pri razreševanju konfliktov v družini in spoprijemanju z identitetnimi vprašanji, v katere so zaradi družinskih razmer potisnjeni prej kot pa vrstniki iz bolj funkcionalnih družin.

Ključne besede: družina, razvoj identitete, psihosocialni razvoj.

Abstract

In Slovenia the family is a rather undeveloped area of research, the present study focuses on the role the family plays in forming and developing the identity of adolescents. The research included 30 second year social pedagogy students of the Faculty of Education in Ljubljana. The characteristics of their families were collected in an interview based on system theory and were evaluated by Beavers' evaluation scales (Timberlawn Family Evaluation Scales, 1976). The cluster analysis of family factors reveals the classification of individuals into two distinct groups differing in family functionality. The discriminative analysis was applied to the results which were collected by two identity questionnaires (EOMEIS-2 - The Extended Objective Measure of Ego Identity Status, Adams et al 1989, based on Marcia's identity status theory; and Wessman's and Rick's questionnaire (1996), based on Erikson's psychosocial development theory). The result show that individuals from less functional families form their identity earlier than those from more functional families. The adolescents from the former group seem to be equipped with a certain "power" (greater efficiency), which helps them solve family conflicts they are pushed into due to their family situation and face identity questions earlier than their peers from more functional families.

Key words: family, identity development, psychosocial development.

Uvod

Družina

Družina je prvi socialni sistem, v katerem otrok živi in ki s svojimi značilnostmi nanj vpliva na vseh stopnjah njegovega razvoja. Starši so pomembni drugi, ki določajo svet, ki ga mora otrok internalizirati. Otrok si pomembnih drugih ne more izbrati; ponotranjiti mora svet, ki ga pomembni drugi zanj določajo. (Berger in Luckmann, po Čačinovič Vogrinčičevi, 1992, str. 15). Ločevanje vlog in stališč od pomembnih drugih in njihova generalizacija v norme in vrednote je za otroka odločilen korak, saj se tako utrdi njegova identiteta kot člana družbe. (čačinovič Vogrinčič, 1990).

Veliko avtorjev se strinja s tezo, da je obdobje pubertete in adolescence najresničnejši in najtežji preizkus kakovosti odnosov v družini in odnosov med staršema. Od kakovosti družinskih in zakonskih odnosov pa je odvisno, na kakšen, bolj ali manj uspešen način, bo adolescent prebrodil krizo odraščanja in s tem razrešil tudi eno temeljnih razvojnih nalog adolescence - izgradnjo identitete.

Campbell (1982, str. 340) poudarja, da je *raison d'être* adolescence, da združi spremembe, ki nastanejo v tem življenjskem obdobju v celoto in oblikuje svojo lastno identiteto.

Campbell meni, da je boj za kontrolo bistvenega pomena za interakcijo v družini. Adolescent se čuti omejen v strukturi, ki je bila vzpostavljena v otroštvu. Pridobiti si želi več možnosti vplivanja na družinski sistem, da bi vzpostavil novo strukturo. To mu veliko bolje uspe v sistemu, kjer je moč med staršema deljena in kjer je dovolj možnosti za pogajanje med člani sistema. V rigidnih sistemih se mora mladostnik na veliko bolj trd način boriti za svoj položaj, kar sili tudi starše v enako ravnanje, saj so motene družine ponavadi zaprte v simetrične odnose (ibid, str. 346), v katerih adolescentovo reagiranje vzpodbuja podoben odziv drugih. Pritiski se krepijo, rezultat osamosvajanja je vprašljiv. Simptomi so tu zato, da vzdržujejo status quo oziroma homeostazo v družini.

Tudi Newman in Murray (po Nollerjevi in Callanu, str. 16) vidita v uporabi moči na strani staršev bistveno determinanto mladostnikove pripravljenosti za raziskovanje svoje identitete. Mladostniki si v obdobju adolescence želijo pridobiti več samostojnosti in svobode in se otresti dominantnosti staršev.

Vendar se ne želijo ločiti od svoje družine, temveč si s pogajanjem vzpostaviti novo vlogo in odnose, ki so bolj enakopravni in vzajemni. Več možnosti za zdrav razvoj mladostnika je v družinah, kjer spodbujajo avtonomijo, kjer je nadzor prožen in uravnotežen s podporo in sprejemanjem staršev. V času, ko se mladostniki osamosvajajo, potrebujejo podporo staršev in njihovo lju-bezen.

Družinski sistemi se med seboj razlikujejo po tem, v kolikšni meri vzpodbujajo in tolerirajo individuacijo, ki je tesno povezana z avtonomijo družin-

skih članov. Avtonomen človek ve, kaj čuti in misli, in sprejema odgovornost za svoja dejanja. V interakcijah z drugimi ima jasno določene meje ega.

Westley in Epstein (po Lewisu in sod., 1976) navajata: "Avtonomija je bistvenega pomena za razvoj zadovoljujoče ego identitete. Vsakemu mora biti dovoljeno, da se loči (Separate) od drugih, doživi sebe in si poišče svojo lastno identiteto. Brez take avtonomije otrok ni sposoben reševati temeljnih problemov separacije, ostal bo pretirano odvisen od drugih."

Funkcionalnost in disfunkcionalnost družinskih sistemov

Za nas je zanimiva tipologija Glicka in Kesslerja (po Brajši, 1990), ki se skoraj popolnoma sklada z idejo študije Lewisa in sodelavcev (1976) in je bila osnova pričujoče raziskave.

Avtorja sta razdelala niz meril, po katerih lahko ločujemo težje disfunkcionalne (motene) družine od lažje disfunkcionalnih in funkcionalnih-zdravih družinskih sistemov.

Kriteriji so naslednji (vsebina kriterijev je podrobneje razložena v poglavju o uporabljenih instrumentih):

1. Struktura moči:
 - koalicija med starši,
 - meje med generacijami,
 - stil vedenja.
2. Stopnja individuacije v družini:
 - avtonomija,
 - spoštovanje medsebojnih razlik,
 - sposobnost odzivanja in odprtosti do drugih.
3. Sprejemanje separacije in izgube.
4. Zaznavanje dejanskosti:
 - družinska mitologija,
 - občutek za čas.
5. čustveno vzdušje.

Lewis in sodelavci (1976) ločijo tri vrste družin: "resno motene (disfunkcionalne)", "srednje motene" ("adekvatne") družine in "zdrave, funkcionalne družine. Njihovo funkcioniranje opišejo skozi strukturo moči, diferenciacijo (razvidnost mej), komunikacijo, odnose, doživljanje resničnosti, čustva in sprejemanje sprememb in izgub.

Skygger (1982) navaja, da so razne študije ugotovile, da zdrave družine so, vendar so redke. Precej enotno ugotavljajo, da je približno 20 % družin disfunkcionalnih, okoli 20 % funkcionalnih-zdravih, 60 % pa "srednjih" ali "srednje motenih". Tabela 1 kaže značilnosti (po Skyggerju) treh vrst družin.

Tabela 1: Značilnosti družinskih sistemov in njihovo funkcioniranje (Skynner 1982, s 30).

STOPNJA FUNKCIONIRANJA OTROKA	RESNA DISFUNKCIJA	"SREDNJE" FUNKCIONIRANJE	ZDRAVO FUNKCIONIRANJE
TIPI MOTNJE	- procesna, kronična shizofrenija - psihopatija - sociopatija	- reaktivne psihoze - vedenjske motnje - nevroze	- ni znakov psihiatričnih motenj, učinkovito funkcioniranje
STRUKTURA MOČI	KAOTIČNA - <u>koalicija starša in otroka</u> (ponavadi matere in otroka, oče nima pom. vloge, je izločen)	STRUKTURIRANA-RIGIDNA - <u>rigidna kontrola</u>, malo pogajanja, starši ali tekmujejo v <u>dominantnosti</u> (ved. motnje) ali pa gre za <u>dominantno-submisivni odnos</u> (nevroze)	STRUKTURIRANA-FLEKSIBILNA - <u>močna delitev moči</u>, <u>močna koalicija</u> staršev, toda z otrokom se posvetujejo in dogovarjajo, jasna hierarhija z vzajemnim spoštovanjem
DIFERENCIACIJA	FUZIJA (zlije) - <u>zabrisane meje</u>, nejasna identiteta, menjajoče se vloge, obtoževanje, beg, izogibanje odgovornosti, nasilnost	LOČENOST SKOZI DISTANCIRANJE - identiteta bolj definirana, toda za ceno emocionalne distance, pomanjkanje spontanosti - stereotipne vloge, vključno z vlogami moškega in ženske	JASNA IDENTITETA IN INTIMNOST - jasna in varno definirana identiteta - dovoljuje se visoka stopnja bližine in intimnosti - visoka stopnja individualne odgovornosti
KOMUNIKACIJA	- <u>prazna, konfuzna, dvoumna</u>, kontradiktorna, dvojna, mistifikacije - neprepustnost, nepristopnost	- <u>jasnejša</u>, toda <u>rigidna, stereotipna</u>, bolj plitva - neprepustna za nove ideje, ni vzajemna	- <u>odprta, jasna, direktna, iskrena</u>, živa in spontana - sprejemajoča in dovzetna za nove ideje

ODNOS	NASPROTUJOČ	NASPROTUJOČ	AFILIATIVEN
	- <u>nezaupanje</u>, črnogledost, prič. izdajstva, zapustitve - <u>neintegrirana ambivalentna čustva</u>, nihanje med ekstremi, nekonzistentnost dosežena z zavračanjem - <u>visoko nezadovoljstvo s partnerstvom</u>, ki je presekano s koalicijo enega roditelja in otroka submisivne vloge	- <u>relativno nezaupanje</u>, t.j. naravno se dojema kot slabo, potreba po rigidni kontroli sebe in drugih, represija in potlačitev - <u>ambivalentna čustva niso sprejeta</u>; se jih potlačuje, obrambni mehanizem - <u>pomanjkanje zadovoljstva v zakonu</u>, tekmovalne ali dominantno	- <u>zaupanje</u>, pozitivno gledanje na svet, toplina, skrb in odgovornost - <u>ambivalentna čustva se sprejema</u>, obe strani se upošteva in integrira - <u>vzajemno zadovoljivo</u>, komplementaren partnerski odnos, vzajemno zadovoljstvo s spolnim življenjem med partnerjema
SMISEL ZA REALNOST	- <u>zanikanje realnosti, beg v fantazijo</u> funkcioniranja, toda z določenim popačenjem in z nekongruentnimi družinskimi miti	- <u>adekvaten občutek za realnost</u> efektivnega	- <u>podoba o sebi in družini</u> ustreza realnosti
ČUSTVOVANJE	- cinizem, hostilnost, sadizem, brezup in obup	- <u>hostilnost</u>(ved. motnje) brez sadizma in resne disfunkcionalnosti - <u>obvladana, zatrta čustva</u>, pomanjkanje veselja (nevrotične motnje)	- <u>toplina, veselje, humor, duhovitost</u>, - <u>mehkoba, empatija</u>
STALIŠČA IN VEDENJA DO SPREMENB IN IZGUB	- <u>nesposobnost</u> spopasti se s spremembami in izgubo, ponavljanje zanikanja separacije in smrti, beg v fantazijo	- <u>s spremembami in izgubami se družina sooči</u>, toda z veliko bolečino in težavo - <u>separacije in smrti se ne predelu</u>, skuša se iskati nadomestke za izgubljene osebe in čustva, namesto internalizacije izgubljene osebe	- <u>spremembe, separacijo in smrt se sprejema</u> realistično in predeluje preko: 1. močne starševske koalicije (v relaciji do starejše in mlajše generacije) 2. močnih odnosov izven družine 3. spremembe sistema vrednot

Lewisova raziskava je potrdila, da so med različno funkcionalnimi družinami kakovostne razlike. Med funkcioniranjem "optimalnih" (zdravih družin ali družin z neobičajno stopnjo zdravja) in "adekvatnih" družin je ugotovljena statistično pomembna razlika v vseh spodaj navedenih točkah, razen v 7. točki. Obe vrsti družin vzgajata zdrave otroke, le da kažejo ustrezne družine več značilnosti "srednje" motenih družin.

1. Afiliativna naravnost do sočloveka- odprta, odzivna, zaupajoča - v nasprotju z nezaupanjem, umikom,
2. visoko spoštovanje ločenosti, individualnosti, avtonomije, zasebnosti - v nasprotju s pričakovanjem strinjanja, konformizma, govorjenja v ime-nu drugih,
3. odprta, jasna, iskrena komunikacija - v nasprotju z zmedeno, nejasno, izmikajočo in utesnjeno komunikacijo,
4. trdna starševska koalicija, enakopravnost, delitev moči med roditelje-ma - v nasprotju s stanjem brez koalicije oz. s koalicijo roditelja in otro-ka,
5. prožen nadzor na podlagi dogovarjanja s temeljno hierarhijo starši - otrok - v nasprotju z rigidno, nefleksibilno kontrolo z nespremenljivimi pravili,
6. visoko spontana interakcija, humor, duhovitost - v nasprotju s togo, ste-reotipno interakcijo,
7. visoka raven iniciativnosti - v nasprotju s pasivnostjo,
8. podpiranje in spoštovanje enkratnosti in razlik, spoštovanje živih, moč-nih osebnosti - v nasprotju s pohlevnimi, stereotipnimi, konformistični-mi osebnostmi.

Zdrave družine kažejo lastnosti nizko entropičnega sistema. Struktura je jasna in prožna, vendar dosežena na blag način. Od vseh članov družine, tudi najmlajših, se pričakuje aktivni delež. Člani družine se pogajajo, dobrodošel je vsak prispevek posameznika. Zelo pomembna je odprtost do bioloških po-treb. Potreba po intimnosti ni razumljena kot šibkost. Jezo se razume kot znak, da je treba nekaj spremeniti ali popraviti. Zanimanje staršev za spol-nost je znak pozitivnih moči. Ko organizem ni v boju s samim seboj, ko je sposoben sprejeti in zadovoljevati svoje temeljne potrebe, doseže najvišjo stop-njo negentropije - strukture s fleksibilno, prilagodljivo funkcijo.

Skupina družin, ki so na tem drugem skrajnem koncu kontinuuma, ne vsebuje znakov psihiatrične patologije. To ugotovitev potrjujejo tako klinične raziskave in opazovanja kot tudi študija Lewisa in sodelavcev.

Razvoj identitete

V iskanju teoretičnega okvira raziskovanja razvoja identitete smo se opre-delili za dve teoriji: Eriksonovo (1968) teorijo psihosocialnega razvoja, ka-

terega pristop je globalen in kaže na razvojno pot psihosocialnih dejavnikov od rojstva do odraslosti, in Marcievo (1980) teorijo identitetnih statusov, ki natančneje operacionalizira dogajanje v obdobju adolescence. Teoriji se lepo dopolnjujeta in omogočata celosten pogled na omenjeno problematiko.

Erikson v delu *Identity and the Life Cycle* (1980, str.108) povzema, da uporablja termin osebne-ego identitete za poimenovaje obsežnih pridobitev, ki jih posameznik ob koncu adolescence združi iz preteklih izkušenj, da bi se pripravil na naloge, ki ga čakajo v odrasli dobi.

Identiteto razume kot vzajemno povezanost identičnosti s samim seboj (selfsameness) in povezanost z drugimi. Tukaj se zelo približa konceptom družinske sistemske teorije, ki govorijo o dveh temeljnih človekovih potrebah: potrebi po avtonomnosti, ločenosti od drugih in potrebi po intimni povezanosti z drugimi. Človekov življenjski cilj je ohranяти ravnotežje med tema dvema potrebama, česar se začnemo učiti v družini, ki igra pomembno vlogo v oblikovanju identitete mladostnika.

Erikson pojmuje človekov razvoj s pozicije notranjih in zunanjih konfliktov, ki jih mora vitalna osebnost prebroditi, izhajajoč iz vsake krize s povečanim občutkom notranje enotnosti, z več smisla za dobro razsojanje in povečano sposobnostjo presojanja po svojih lastnih standardih.

Kot vidimo, pojmuje avtor osebnostni razvoj kot prehod skozi vrsto stadijev, pri čemer vsaka uspešno rešena faza pomeni večjo stopnjo osebnostne integriranosti. Nerazrešeni problemi pa se prenašajo v naslednje faze in tako otežujejo razvoj. Prehod v vsako nadaljnjo fazo pomeni kakovostno spremembo, ki jo spremlja kriza, saj vsaka faza prinaša s seboj drugačno problematiko. Krizo pojmuje kot normalen pojav, ki nastane zato, ker nova problematika zahteva zase del razpoložljive energije, čeprav razvoj predhodnega dela morda še ni zaključen. Faze označuje kot obdobja, v katerih se določena sposobnost prvič pojavi in se njene komponente integrirajo do tiste stopnje, ki omogoča pojav nove sposobnosti. Pomembno je torej, da se določena sposobnost vsaj delno utrdi, preden se pojavi nova. Prehodni čas med stabilizacijo ene in pojavom nove sposobnosti je obdobje krize. Vsak del osebnosti je sistematično povezan z drugimi, zato je razvoj vsakega dela odvisen od pravilnega razvoja in vrstnega reda v razvoju ostalih delov. Vsak sestavni del, kot tudi sam začetek pojava, naj bi bil biološko programiran. Družba lahko uspešno vpliva na uspešnost reševanja določene problematike, ne more pa spremeniti njenega zaporedja.

Na vprašanje, ali mora vsakdo skozi vse stadije, odgovarja Erikson priradilno, toda ni nujno, da je pri tem uspešen. Uspeh v predhodnem stadiju omogoča večji uspeh v naslednjem. To je vzrok, zakaj je prvi stadij tako pomemben.

Moči, ki se prenašajo iz stadija v stadij, so biološka maturacija in socialna pričakovanja. Te moči porivajo posameznika skozi določeno časovno obdobje ne glede na to, ali je bil v predhodnih stadijih uspešen ali ne.

Tabela 2: Prevladujoči čustveni procesi v posameznih razvojnih obdobjih ter nastanek in prerez čustvenih doživetij, ki tvorijo doživljanje osebne identitete (Erikson, 1980, str.129).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. DOJENČEK	temeljno zaupanje- nezaupanje				vzajemno prepozna- vstatična izolacija			
2. ZG. OTROŠTVO- MALČEK		avtonomija- sram in dvom			hoteče biti jok sam- domi vase			
3. OBDOBJE IGRE			iniciativnost- občutki krivde		preizkušanje vlog - fiksacija vlog			
4. ŠOLSKO OBDOBJE				delavnost- občutki manjvred.	enačenje z delovnimi nalogami- razpršenost			
5. ADOLE- SCENCA	časovna perspektiva - časovna nejasnost	gotovost vase- muhi obč. identitete	preizkušanje vlog- negativna identiteta (fik- sacija vlog)	zaupanje v lastne del. sposobnosti- delovna ohromitev	identiteta- identitetna zmedenost	seksualna polarizacija- biseksualna nejasnost	vođenje in vodljivost- avtoritetna nejasnost	ideološka opredelitev- vrednostna nejasnost
6. ZG. ODRAS- LOST					solidarnost- socialna izolacija	intimnost- izolacija		
7. ODRAS- LOST							ustvarjalnost- stagnacija	
8. ZRELA LETA								integracija- življenjski skup

Tabela kaže, kako se identiteta razvija od rojstva dalje. Razvoj osebnosti poteka stopničasto preko osmih obdobji, od dojenčka do zrele osebnosti odraslega. Vsako obdobje je hkrati tudi stopnica v naslednje obdobje. Motnje v enem obdobju se lahko odražajo tudi v kasnejših razvojnih obdobjih. V vsakem se razvijajo možnosti za nova čustvena doživetja in s tem tudi nove potrebe. če otrok raste v okolju, ki nudi ugodne možnosti za razvoj, so krize v posameznih obdobjih le mejniki razvoja, v nasprotnem primeru pa zapustijo globoko sled v negativnih občutkih.

Okenca, ki se v tabeli raztezajo po diagonalni, ponazarjajo osrednje vsebi-

ne čustvenega razvoja v posameznih obdobjih. V vsakem okencu sta označeni pozitivna in negativna razvojna možnost. Vse posamezne potrebe se razvijajo iz raznih predhodnih oblik od rojstva dalje, zato Erikson meni, da bi lahko izpolnili tudi vsa prazna okenca. Sam je naredil tak poskus za vse oblike identitete pred adolescenco.

Tako so vsi stadiji sistematično soodvisni. Kljub temu, da gre za individualne razlike in različna socialna okolja, pa obstajajo splošne razvojne zakonitosti glede vsebine dogajanj v določenem stadiju.

Marcia (1980, str. 159) opredeljuje identiteto kot dinamično strukturo osebnosti, ki združuje v sebi posameznikove nagone, navade, prepričanja in notranje identifikacije. Bolj ko je struktura razvita, bolj se oseba zaveda svoje edinstvenosti in podobnosti drugim ter svojih šibkosti in moči.

Marcia govori o načinih reševanja identitetne problematike v času pozne adolescence, ki jih imenuje identitetne statute. Merili za ugotavljanje statusov sta:

- kriza oz. eksploracija, ki se nanaša na iskanje in eksperimentiranje z identitetnimi vsebinami,
- zaveza (Commitment) določenim vrednotam, stališčem, standardom, socialnim vlogam - stopnja osebnega vlaganja vase.

Identitetni statusi so posledica procesa oblikovanja identitete in strukturalnih značilnosti osebnosti pa tudi načina doživljanja sveta. Tabela 3 kaže, kako se glede na zgoraj navedeni merili oblikujejo naslednji identitetni statusi

Tabela 3: Kriteriji, ki definirajo identitetne statute (Marcia, 1993, str. 11).

	OBLIKOVANA IDENTITETA	MORATORIJ	PRIVZETA IDENTITETA	RAZPRŠENA IDENTITETA
kriza, eksploracija alternativ	prisotna	prisotna, v toku	odsotna	prisotna ali odsotna
zaveza	prisotna	prisotna, vendar še nejasna	prisotna	odsotna

Glede na zavezanost določenim stališčem, vrednotam in socialnim vlogam, obstajata dva tipa posameznikov.

Prvi so tisti, ki so obdobje krize dejavno prešli, torej so resno pretresali vprašanja poznega otroštva oz. zgodnje adolescence. Gre za status oblikovanja identitete (Identity Achievement). Sedanje zaveze se lahko bolj ali manj razlikujejo od zgodnejših. V tem položaju je mladostnik sposoben izbirati med vrednotami, vedenjskimi normami in življenjskimi slogi. Tak mladostnik je osebnost z močnim "jazom" in visoko stopnjo samospoštovanja, hkrati pa je osebnost, ki se zna prilagajati okolju. Je fleksibilen, razmišlja in intro-

spektiven, pod stresom še vedno dobro funkcionira, odprt je do novih izkušenj, ima občutek za humor, pripravljen je poslušati in presoja glede na lastne standarde. Mladostniki, ki so dosegli to zrelo identiteto, so intimni v medsebojnih odnosih. Dosegajo višjo stopnjo samostojnosti, so manj odvisni od mnenja drugih, so ustvarjalni, imajo boljšo samopodobo. Idealna podoba o sebi je blizu njihovim dejanskim predstavam o lastnih dejavnostih in sposobnostih. Pri moralnem odločanju jih vodijo moralna načela, ki so si jih izbrali sami. Počutijo se odgovorne za svoje odločitve. Cilje, ki si jih zastavijo, ureničujejo zavzeto in vztrajno. Usmerjeni so v prihodnost. Praviloma se ti mladostniki spet dobro razumejo s svojimi starši. Čeprav nanje niso pretirano navezani, jim zaupajo in imajo o njih ugodno mnenje.

Drugi tip posameznikov se je opredelil in zavezal določenim stališčem, vrednotam in socialnim vlogam, vendar brez aktivnega razmišljanja o njih. Gre za *status privzete identitete* (Foreclosure). Mladostnik se je zavezal določenim življenjskim usmeritvam. Torej se je opredelil, vendar je, namesto da bi upošteval različne izbire glede lastne prihodnosti, sprejel načrte drugih (ponavadi staršev ali kakšnih drugih močnih vodij). Status privzete identitete je ponavadi začetek eksploracije. Mladostniki v tem statusu so togi, stagnirajo, nimajo veliko možnosti izbire. Prav rigidnost je tista, ki razlikuje te osebe od tistih, ki so v statusu oblikovane identitete. Ponavadi so avtoritarni in stereotipni v mišljenju (Marcia, 1966). V odnosu do avtoritete se vedejo pretirano podredljivo, v odnosu do šibkejših pa pokroviteljsko in gospodovalno. So konvencionalni in zelo zavezani poklicnim in ideološkim opredelitvam.

Marcia ilustrira status privzete identitete s steklom: če ga potisneš v eno stran, je zelo trdno, če ga potisneš v drugo stran, se v trenutku razleti. Za mladostnike s privzeto identiteto je značilna nizka stopnja samostojnosti in samospoštovanja (Orlofsky, Marcia in Lesser, 1973). V stiski je njihovo razmišljanje ozko, težijo k poenostavljanju. Hkrati pa je zanje značilna zelo nizka stopnja anksioznosti. Uporabljajo manj integrativno kompleksne kognitivne stile. Se "lepo", konvencionalno obnašajo. V interakcijah z drugimi so stereotipni.

Obstajata tudi dva tipa posameznikov, ki se nista opredelila, zavezala. V prvem primeru gre za posameznike, ki so še v procesu iskanja (*moratorij*-Moratorium). Mladostnik je v aktivnem iskanju med alternativami. Izbira med različnimi dejavnostmi, preizkuša razne poklicne, nazorske usmeritve, tehta podatke iz okolja in primerja različne rešitve problemov. Skratka, išče in izbira svoj pogled na svet, svoj način življenja. Prav zato je zanj značilna višja stopnja anksioznosti, kar potrjujejo številne raziskave. V tem obdobju so mladostniki zelo občutljivi in poudarjeno izražajo čustva. Odlikuje pa jih visoka stopnja samospoštovanja. Ko ocenjujejo sebe in svoja dejanja, se ne ozirajo na povratne informacije, ki jih dobijo iz svojega okolja, niti ne dajo veliko na mnenja drugih. Do drugih ljudi so odprti in odkriti. Več sodelujejo z vrstniki kot z odraslimi. Zanje je značilna močna težnja po spoznavanju novih pojavov, tako v sebi kot zunaj sebe. Kognitivno so bolj kompleksni, na višji stopnji

v moralnem razsojanju. Intrapsihično so v procesu ločevanja od introjekta staršev, zato so pogosto napeti in preobčutljivi do staršev. Doma so v tej fazi odnosi napeti.

V drugem primeru gre za tiste posameznike, ki so razmeroma ravnodušni glede opredeljevanja, ker so izgubili upanje, da bi to zmogli, ali pa zanikajo potrebo po tem. Gre za *status razpršene identitete* (Identity Diffusion). To je najmanj razvit status. V tem statusu oseba krize še ni doživela, prav tako se še ne opredeljuje oz. ne zaveže ničemur, če pa se, je zaveza zelo plitva. V tem položaju je mladostnik, če svoje identitete ne zna vsebinsko opredeliti. Takšen mladostnik niha med različnimi osebnimi, poklicnimi in nazorskimi opredelitvami in se za nobeno še ne more opredeliti. Status razpršene identitete je dokaj pogost v zgodnji adolescenci, kjer ponavadi ne pomeni psihološkega problema, temveč označuje normalen psihološki proces, če pa prehaja v odraslost, lahko postane problem.

Razpršeni položaj se kaže v dveh oblikah. Mladostnik je navzven bodisi brezskrben lahko celo malodušen, ali pa nasprotno, kaže visoko stopnjo nezadovoljstva, je nesrečen.

Prvi gredo skozi življenje brezskrbno, neangažirano, dajejo videz svetovljanstva, svobodnosti. Pri drugih pa se kaže visoka stopnja psihopatologije in huda osamljenost, praznina, nezadovoljstvo.

Za ene in druge je skupno, da menjajo načela glede na zunanje vplive, da ne vstopajo v intimnejše odnose niti z vrstniki niti s starši, kot da nimajo razvitega občutka pripadnosti skupini ali posamezniku. Na splošno so bolj zaprti, osamljeni. Zanje je značilna nizka stopnja samospoštovanja. Med podobo, ki jo kažejo navzven in njihovim dejanskim stanjem, je pogosto velika razlika. Zanje je značilna tudi nizka stopnja avtonomije, moralno presojanje je na nižji razvojni stopnji. Njihovo čustvovanje je močno, vendar ga večinoma skrivajo. So nezaupljivi do ljudi. Raziskave kažejo, da so bili starši takih mladostnikov hladni in distancirani, zato so imeli mladostniki težave z introjiciranjem starševske figure. O svojih starših imajo pogosto neugodno mnenje in nanje niso pretirano navezani.

Namen

Namen raziskave je bil analizirati družine, v katerih živijo mladostniki iz zajetega vzorca in ugotavljati zvezo med funkcionalnostjo družine in identitetnim razvojem mladostnikov.

Metoda

Vzorec

V raziskavo je bilo vključenih 50 (25 Ž in 5 M) študentov 2. letnika socialne pedagogike na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, vsi so izhajali iz popolnih družin.

Uporabljeni instrumenti

V raziskavi so bili uporabljeni trije instrumenti:

1. Dejavnike v družini smo raziskovali na podlagi sistemske teorije in ugotovitev timberlawnske študije Lewisa in sodelavcev (1976). Izhajajoč iz njihovih spoznanj smo za naš namen sestavili intervju o mladostnikovi družini. Gre za polstrukturiran intervju odprtega tipa. V intervjuju smo se omejili na mladostnikovo doživljanje družinske situacije, kar utemeljujemo z izsledki Nollerjeve in Callana (1991), ki ugotavljata, da mladostnikove ocene družine višje korelirajo z oceno raziskovalcev kot pa z ocenami staršev. Mladostnik je odgovarjal kot opazovalec družine (L'Abate, 1994, str. 68). Ker skušamo razumeti dogajanja v družini skozi sistemsko teorijo, smo zastavljali vprašanja v intervjuju, ki je bil sestavljen za namen raziskave, cirkularno (L'Abate, 1994, str. 76), kar pomeni, da posameznika sprašujemo po odnosnih in značilnih oblikah vedenja med člani družine. Intervju sestavlja 57 vprašanj. Prvih 8 se nanaša na opis družine in temeljne podatke o družini, bistveno za ta uvod je navezovanje stika z mladostnikom. Sledijo vprašanja, ki se nanašajo na mladostnika v družini. Zadnja tri vprašanja povzemajo mladostnikov položaj v družini in njegovo doživljanje. Intervju je bil ocenjen z Beaversovimi ocenjevalnimi lestvicami (Timberlawn Family Evaluation Scales, v Lewis in sod., 1976). Ocenjevalne lestvice sestojijo iz devetstopenjske Likertove skale na kontinuumu od 1 do 5. Vsebina vsake skale temelji na teoriji, ki opredeljuje posamezno dimenzijo. Pri večini skal pomeni 1 optimalen, 5 pa najbolj patološki konec kontinuumu. Skale strukture moči, koalicije staršev, bližine in konfliktov pa so obratne (tako da pomeni 1 najbolj patološki, 5 pa najbolj optimalen konec kontinuumu), kar avtor priporoča zaradi halo efekta pri ocenjevanju. Pred obdelavo podatkov so bile vrednosti na teh skalah spremenjene.

Vsebina posameznih lestvic:

Struktura moči. Tako kot vsi socialni sistemi imajo tudi družine strukturo, ki določa nosilca, delitev in hierarhijo moči. V skladu z modelom entropije ocenjujemo strukturo moči v družini od kaosa preko dominantnosti v raznih stopnjah do vodenja in enakovredne delitve moči. Bistveni element, ki določa vodenje, je medsebojno spoštovanje in pogajanje v družini.

Koalicija staršev. Močna koalicija staršev omogoča intergracijo otrokove egostrukture in predstavlja skrajni pozitivni pol kontinuumu. Sledi bolj ali manj šibka koalicija staršev, kar pomeni, da se ustvarja koalicija med enim od staršev in otrokom, vendar je še prikrita in ne dovolj močna, da bi drugemu od staršev vzela moč v celoti. Najbolj motena oblika koalicije je koalicija med enim od staršev in otrokom, ki otroku onemogoča izpolnjevanje njegove vloge.

Bližina. Lestvica temelji na konceptu ego mej (posameznik mora biti lo-

čen, da je lahko povezan) in vsebuje dve dimenziji - jasnost mej in bližino; je ena izmed najbolj diskriminantnih lestvic.

Pogajanje. Medosebni odnosi v družini se utrjujejo skozi pogajanje. Družina se pogaja o bolj ali manj pomembnih vprašanjih. Lestvica meri učinkovitost k cilju usmerjenega pogajanja v družini.

Komunikacija. Eden od vidikov avtonomije je komunikacija. Lestvica meri, v kolikšni meri družina vzpodbuja ali zavira jasnost izražanja posameznikovih misli in čustev. Ne ocenjuje pa njihove intenzivnosti.

Odgovornost. Ocenjuje se stopnja odgovornosti, ki jo člani družine prevzemajo za svoja pretekla, sedanja in prihodnja čustva, misli in dejanja.

Prepustnost. Na lestvici se ocenjuje stopnja odprtosti in prepustnosti za čustva, mnenja in vedenje drugih članov družine. Na spodnji meji kontinuum gre za neprepustnost, posamezniki drug drugega ne "vidijo" in ne "slišijo". Odraščajoči otrok ne more razviti samozaupanja, če mu starši ne priznajo njegove percepcije in ne sprejmejo njegovih odgovorov.

Ekspresivnost. Pri ekspresivnosti gre za oceno stopnje odprtosti izražanja čustev, ki sega od sposobnosti družinskega sistema, da odprto in jasno izraža vsa čustva, do nasprotnega pola, kjer se čustva prikrivajo in se jih ne izraža. V lestvici se ne ocenjuje kakovost, temveč le stopnja izražanja čustev.

Razpoloženje in vzdušje. Razpoloženje in vzdušje lahko nihata od toplega, pristranskega, z optimizmom in humorjem prepletenega vzdušja do različne stopnje negativnih čustev - toge vljudnosti, neprijaznosti, bolj ali manj očitno izražene sovražnosti, anksioznosti ter do depresivnega, otopelo apatičnega in s cinizmom in grenkobo prežetega vzdušja.

Konflikti. Zlestvico konfliktov se ocenjuje najprej navzočnost nerešljivih konfliktov, nadalje, ali obstajajo poskusi reševanja le-teh in koliko so uspešni.

Empatija. Pri empatiji gre za oceno stopnje občutljivosti in razumevanja čustev drugih. Sega od konsistentnega empatičnega odzivanja, preko raznih stopenj poskusov empatičnega odzivanja, do neprimernega odzivanja na čustva. Z lestvico vrednotimo, v kolikšni meri družinski sistem spodbuja člane, da so vzajemno pozorni do čustev drugih.

Povezanost družine s socialnim okoljem. Gre za oceno stikov navzven kot tudi odprtosti hiše za prijatelje.

2. Vprašalnik **Stadiji psihosocialnega razvoja** (Wessman in Ricks, 1966) temelji na Eriksonovi teoriji psihosocialnih stadijev. Instrument je sestavljen iz 60-ih postavk, ki se nanašajo na prvih šest stadijev psihosocialnega razvoja. Za vsak stadij obstaja 5 postavk za uspešno in 5 za neuspešno razrešene vidike. Gre za oralno-senzorni stadij (temeljno zaupanje/temeljno nezaupanje), muskularno-analni stadij (avtonomija/ sram in dvom), lokomotorično-genitalni stadij (inicijativa/krivda), latentni stadij (storilnost-manjvrednost), v petem stadiju gre za puberteto in adolescenco (identiteta/difuznost vlog) in

v šestem za mlado odraslo osebo (intimnost/ izolacija). Preizkušanci odgovarjajo na sedemstopenjski Likertovi lestvici, ki sega od -5 (ni tako), do +5 (tako je). Vrednosti Cronbachove alfe (notranja konsistentnost) za posamezen stadij psihosocialnega razvoja so med 0,48 in 0,81, kar pomeni, da gre za dovolj veliko notranjo konsistentnost.

5. EOMEIS-2 (*The Extended Objective Measure of Ego Identity Status* - Adams, Bennion in Huh, 1989) je eden najbolj preverjenih in zanesljivih vprašalnikov, ki temelji na teoriji identitetnih statusov J. Marcie. (Marcia, 1995, str. 17). Vprašalnik EOMEIS-2 temelji na Eriksonovem ločevanju ego in self identitete (Adams, Bennion in Huh, 1989, str.10), pri čemer naj bi ego identiteta obsegala področja poklica ter ideoloških vrednot, povezanih s politiko, religijo in svetovnim nazorom, self identiteta pa predvsem zaznavanje lastne socialne vloge. Instrument je sestavljen iz vprašanj, ki se nanašajo na prisotnost oz. odsotnost eksploracije in identificirajo zavezo za vsako postavko, ki se nanaša na posamezne identitetne statuse na obeh podlestvicah: ideološki (poklic, politika, religija, svetovni nazor) in interpersonalni (prijateljstvo, sestajanje, spolne vloge in prosti čas). Vsako od navedenih razsežnosti zastopa osem postavk, tako da obsega celoten vprašalnik 64 postavk. Preizkušanec odgovarja na šeststopenjski Likertovi lestvici na kontinuumu od 1 (popolnoma se strinjam) do 6 (izrazito se ne strinjam). Rezultate sem v skladu z navodili avtorjev pred statistično obdelavo obrnila. Avtorji (Adams, Huh in Bennion, 1989, str. 31) navajajo, da kažejo kazalci zanesljivosti za vprašalnik EOMEIS pomembno visoko konsistentnost. Notranja konsistentnost rezultatov posameznih statusov na interpersonalni in ideološki lestvici, merjena s Cronbachovo alfo, je v štirinajstih študijah segala od 0,50 do 0,89. Na splošno so vrednosti na ideološki lestvici višje kot na interpersonalni. Podobne vrednosti Cronbachove alfe sem dobila tudi sama (Poljšak škraban, 1997), saj segajo na ideološki podlestvici od 0,50 do 0,67, na interpersonalni pa od 0,44 do 0,77.

Spremenljivke

Spremenljivke tvorjene na osnovi intervjuja o družini:

INT01 - struktura moči

INT05 - koalicija staršev

INT04 - bližina

INT05 - pogajanje

INT06 - komunikacija

INT07 - odgovornost

INT08 - prepustnost

INT09 - ekspresivnost

INT10 - razpoloženje in vzdušje

INT11 - konflikti

INT12 - empatija

INT15 - povezanost družine s socialnim okoljem

Spremenljivke tvorjene na podlagi vprašalnika Stadijev psihosocialnega razvoja

ORSESS - temeljno zaupanje - temeljno nezaupanje

MUANSS - avtonomija - sram in dvom

LOGESS - iniciativa - krivda

LATESS - storilnost - manjvrednost

PUADSS - identiteta - difuznost vlog

MLODSS - intimnost - izolacija

Spremenljivke tvorjene na podlagi vprašalnika Identitetnih statusov

ACH - status oblikovane identitete na ideološki in interpersonalni podlestvici

MOR - status moratorija na ideološki in interpersonalni podlestvici

FOR - status privzete identitete na ideološki in interpersonalni podlestvici

DIF - status razpršene identitete na ideološki in interpersonalni podlestvici

Postopek zbiranja podatkov in njihove statistične obdelave

Vprašalnika sta bila uporabljena skupinsko, intervju pa individualno. Intervjuji so bili snemani z diktafonom in kasneje prepisani in ocenjeni z že omenjenimi ocenjevalnimi lestvicami.

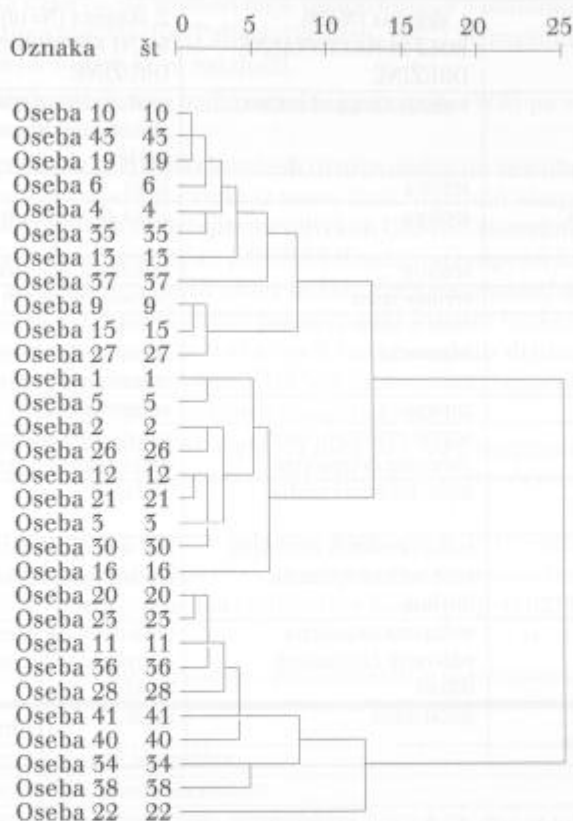
Rezultati so bili statistično obdelani s SPSS programom. V prvem koraku smo podatke iz intervjuja obdelali s cluster analizo, tako da smo tvorili skupine med seboj čim bolj podobnih oseb. Na podlagi cluster analize smo se odločili za ustrezno čim manjše število dobro interpretabilnih skupin. Nato smo z diskriminativno analizo preverjali, kako in v kolikšni meri je mogoče povezovati članstvo v teh skupinah z značilnostmi identitetnega razvoja raziskovanih oseb (v nadaljevanju - RO).

Rezultati in diskusija

Na podlagi spremenljivk družine (dobljenih z intervjujem), je bila najprej izvedena cluster analiza, katere enote so bile raziskovane osebe. Spremenljivke so bile standardizirane, uporabljena mera seucld in metoda waverage.

Glede na rezultate cluster analize (izračunane koeficiente v postopku združevanja clustrov) je najsmiselneje in hkrati za razlago tudi najbolj primerno, da razdelimo vzorec na dve skupini.

Slika 1: Prikaz rezultata (dendrograma) hierarhične cluster analize (uporabljena metoda "waverage", upoštevane razdalje znotraj skupin)

Skupini se med seboj razlikujeta glede na funkcionalnost družinskega sistema svojih članov. Povprečne ocene na spremenljivkah družine so povsod v prvi skupini (prvih 20 RO) nižje (s tem boljše) od povprečja ocen v drugi skupini (zadnjih 10 RO). Iz razpona dobljenih ocen, kakor tudi iz prikaza cluster analize je razvidno, da bi bolj funkcionalne družine prav tako lahko razdelili v dve skupini. Po Lewisu bi lahko rekli, da gre za "zdrave družine" (N=11, povprečne ocene se gibljejo med 1,5 in 2,0) in "srednje družine" (N=9, povprečne ocene se gibljejo med 2,5 in 3), ki smo jih za potrebe naše raziskave združili v skupino bolj funkcionalnih družin. V manj funkcionalne družine pa uvrščamo 10 mladostnikov (povprečje ocen se giblje od 3,5 do 4,6). Gre za družine, ki imajo v nekaterih elementih tudi značilnosti disfunkcionalnih družin.

Tabela 4: Značilnosti družin (glede na aritmetično sredino vrednosti posameznih spremenljivk) v bolj in manj funkcionalnih družinah.

SPREMENLJIVKE DRUŽINE	1. skupina (N=20) BOLJ FUNKCIONALNE DRUŽINE	2. skupina (N=10) MANJ FUNKCIONALNE DRUŽINE
struktura moči	vođenje enega od staršev	med izrazito in zmerno dominantnostjo enega od staršev
koalicija staršev	srednja	šibka
bližina med člani družine	srednja	šibka, proti oddaljenosti
pogajanje	srednje	zelo šibko, neučinkovito
kommunikacija	srednje jasna	pogosto nejasna in prikrita
odgovornost	člani družine so srednje odgovorni	včasih so dokaj neodgovorni, pogosto prevzemajo ali prenašajo odgov. na druge
prepustnost	zmerna	večinoma je ni
ekspresivnost	odprto izražanje čustev z občasnim nelagodjem	nekaj čustev je izraženih, večinoma se jih skriva
razpoloženje in vzdušje	toplo, prijetno vzdušje	sovražno
konflikti	nekaj nerešenih konfliktov, brez večjega vpliva na družino	dol. stopnja konfliktov, ki srednje ogroža družino
empatija	večinoma empatično odzivanje z občasnimi odpori	poskusi empatičnega odzivanja, ki pogosto ne uspejo
povezanost s socialnim okoljem	dokaj tesna	rahla

Na podlagi dobljenih dveh clustrov glede na spremenljivke družine je bila izvedena diskriminantna analiza, v katero smo vključili vse spremenljivke identitetnega razvoja.

Če najprej pogledamo razlike med aritmetičnima sredinama obeh skupin na Vprašalniku identitetnih statusov (EOMEIS-2), opazimo naslednje: posamezniki iz bolj funkcionalnih družin dosegajo višje rezultate od povprečja na statusu moratorija, privzete in razpršene identitete, nižje pa na statusu oblikovane identitete. Posamezniki iz manj funkcionalnih družin pa ravno narobe.

Očitno je, da omogočajo funkcionalne družine mladostniku več časa za odločanje in opredeljevanje (višje vrednosti v statusu moratorija in nižje v statusu oblikovane identitete). Če pa se posamezniki že opredeljujejo, pogosteje privzemajo opredelitve od staršev (višje vrednosti na statusu privzete identitete). Le te so jim sprejemljive, ker se v družini dobro počutijo. Nasprotno pa dosegajo mladostniki iz manj funkcionalnih družin višje vrednosti

na statusu oblikovane identitete. Kakor da bi bili potisnjeni v hitrejše iskanje in oblikovanje identitete prav zaradi družinskih razmer.

Glede na dejstvo, da je okoli 60% mladostnikov v obdobju pozne adolescence v statusu moratorija (Poljšak škrašan, 1997), je razvidno, da se proces oblikovanja identitete še ni zaključil.

Na vprašalniku *Stadiji psihosocialnega razvoja* (WR) pa se kaže naslednje:

Posamezniki iz bolj funkcionalnih družin dosegajo rezultat nad povprečjem v primerjavi s posamezniki iz manj funkcionalnih skupin, ki dosegajo rezultat pod povprečjem pri spremenljivkah ORSESS (*temeljno zaupanje nasproti temeljnemu nezaupanju*), LOGESS (*iniciativa nasproti krivdi*), PUADSS (*identiteta nasproti difuznosti vlog*) in MLODSS (*intimnosti nasproti izolaciji*). Ravno nasprotno pa dosegajo posamezniki iz manj funkcionalnih družin rezultat nad povprečjem in tisti iz bolj funkcionalnih družin rezultata pod povprečjem pri spremenljivkah MUANSS (*avtonomija nasproti sramu in dvomu*) in LATESS (*storilnost nasproti manjvrednosti*).

Vrednosti Wilks' Lambde kažejo, da so razlike med skupinama najpomembnejše na spremenljivkah statusa oblikovane in privzete identitete (pri obeh je $p < 0,05$).

Diskriminantna analize je dala eno funkcijo, to je linearno kombinacijo spremenljivk, ki najbolje diskriminirajo oba clustra raziskovanih oseb. Struktura statistično pomembne diskriminantne funkcije ($p=0,0275$) je razvidna iz tabele 5.

Tabela 5: Korelacije med diskriminantnimi spremenljivkami in diskriminantno funkcijo.

Spremenljivke	funkcija
FOR- status privzete identitete	.56367
ACH- status oblikovane identitete	- .54798
ORSESS- tem. zaupanje- tem. nezaupanje	.24036
PUADSS- identiteta- difuznost vlog	.19099
LOGESS- iniciativa- krivda	.14581
MUANSS- avtonomija- sram in dvom	- .12456
LATESS- storilnost- manjvrednost	- .11624
MOR- status moratorija	.07474
DIF- status razpršene identitete	.06440
MLODSS- intimnost- izolacija	.05476

Za razumevanje predznakov količnikov moramo upoštevati vrednosti skupinskih centroidov (tabela 6).

Tabela 6: Skupinski centroidi.

skupina	funkcija 1
1- bolj funkcionalne družine	.80999
2- manj funkcionalne družine	-1.61999

Kot je razvidno iz tabele 5, prispevata k oblikovanju diskriminantne funkcije v največji meri statusa privzete in oblikovane identitete. Sledi pet stadijev psihosocialnega razvoja, zanemarljivo malo pa prispevajo k oblikovanju funkcije status moratorija in razpršene identitete ter zadnji stadij psihosocialnega razvoja.

Na dejstvo, da vpliva status moratorija na oblikovanje funkcije v tako nizki meri, je gotovo vplival visok odstotek tega statusa v celotnem vzorcu. Podobno si lahko razložimo tudi zanemarljiv vpliv šestega stadija psihosocialnega razvoja, saj je prav to stadij, v katerem se mladostniki trenutno nahajajo in so pogosto še sredi razreševanja aktualne krize intimnosti nasproti izolaciji.

Seveda moramo pri razlagi upoštevati, da je bila diskriminantna analiza izvedena na razmeroma nizkem številu vprašancev (30).

Že pri analizi rezultatov na posameznih vprašalnikih glede na uvrščanje v posamezno skupino smo ugotovili (kar potrjujejo tudi rezultati navedeni v 5. in 6. tabeli), da dosegajo posamezniki iz bolj funkcionalnih družin (na obeh vprašalnikih identitete) višje rezultate od tistih iz manj funkcionalnih družin, razen pri naslednjih spremenljivkah: pri statusu oblikovane identitete, ter pri 2. in 4. stadiju psihosocialnega razvoja, to je pri avtonomiji in storilnosti. Kako si lahko razlagamo dejstvo, da imajo mladostniki iz manj funkcionalnih družin bolj oblikovano identiteto, ter so bolj avtonomni in storilnostni kot pa mladostniki iz bolj funkcionalnih družin?

Kaže, da so mladostniki iz manj funkcionalnih družin v našem vzorcu (ob upoštevanju dejstva, da so se na nek način že selekcionirali, saj so uspešno zaključili srednjo šolo in se vpisali na fakulteto) opremljeni z določeno "močjo", neranljivostjo, ki jim pomaga pri razreševanju konfliktov v družini in spoprijemanju z identitetnimi vprašanji, v katere so zaradi manj funkcionalne družinske situacije potisnjeni, prej kot pa vrstniki iz bolj funkcionalnih družin. Waterman (1995, str. 46) navaja, da stili vzgajanja pomembno vplivajo na začetni identitetni status mladostnika. Avtoritarni starši imajo ponavadi močne in trdne aspiracije glede mladostnikovega življenja, kar v mlajši dobi mladostniku olajša identifikacijo, vendar so te zgodnje zaveze pogosto nestabilne, saj se mladostniki v adolescenci radi uprejo starševski avtoriteti, ki jih omejuje. Moči, usmerjene v samostojnost, pripeljejo mladostnika v eksploracijo in s tem v bolj avtonomno opredeljevanje.

Zaključek

Na podlagi cluster in diskriminantne analize lahko zaključiva, da se mladostniki iz našega vzorca razvrščajo v dve skupini glede na funkcionalnost družinskega sistema. Dve tretjini (N=20) jih je mogoče uvrstiti v skupino bolj funkcionalnih družin, eno tretjino (N=10) pa v skupino manj funkcionalnih družin. Izidi raziskave nakazujejo, da funkcionalnost družinskega sistema vpliva na oblikovanje in razvoj identitete. Bolj funkcionalne (lahko bi jim rekli

tudi demokratične družine), kjer starši nudijo mladostniku razumevanje in podporo, dajejo dobro podlago za začetno privzeto identiteto. Ker ni pritiskov k zgodnjim opredelitvam, si lahko mladostnik vzame več časa, da najde svojo pot. Nasprotno pa se mladostniki iz manj funkcionalnih družin upirajo starševski avtoriteti tudi tako, da se zaradi neugodnega počutja v družini prej in hitreje opredeljujejo. Vprašanje pa je, ali se bo na ta način dosežena oblikovana identiteta ustalila, ali pa bo podvržena nadaljnjim spremembam. Saj vemo, da je v obdobju pozne adolescence, še posebno v univerzitetnem okolju, identiteta še precej nestabilna.

Hkrati pa raziskava nakazuje, da imajo prav ti mladostniki določeno "osebno moč" in so morda manj ranljivi, kar jim pomaga, da lažje funkcionirajo v obdobju adolescence. Gre za večjo storilnost, ki je očitno gonilo njihovega razvoja in večjo samostojnost, ki je verjetno že posledica dosežene oblikovane identitete.

Uporabljena literatura

- L'Abate, L. (1994), *Family Evaluation*. London, Sage Publications.
- Adams, G.R., Bennion, L., Huh, K. (1989), *Objective Measure of Ego Identity Status: A reference manual*. Unpublished manuscript. Logan, UT: Department of Family Relations, Utah State University.
- Brajša, P. (1990), *Drugčiji pogled na brak i obitelj*. Zagreb: Globus.
- Campbell, D. (1982), *Adolescence in Families*. V: Bentovim, A., Barnes, G.G., Cooklin, A. (Eds). *Family Therapy*. Vol. 2. London: Academic Press, 337-352.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1990), *Osnovni teoretični problemi svetovalnega dela z družinami*. Ljubljana: VŠSD.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1992), *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana, Advance.
- Erikson, E. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E.H. (1980), *Identity and the Life Cycle*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lewis, J.M., Beavers, W.R., Gossett, J.T., Phillips, V.A. (1976). *No Single Thread. Psychological Health in Family Systems*. New York, Brunner/Mazel.
- Marcia, J.E. (1980), *Identity in Adolescence*. V: Adelson, J. (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: John Wiley and Sons, 159- 187.
- Marcia, J. E. (1995), *The Ego Identity Status Approach to Ego Identity*. V: Marcia, J. E. in drugi, *Ego Identity*. New York: Springer-Verlag, 3-21.
- Noller, P., Callan, V. (1991), *The Adolescent in the Family*. London: Routledge.
- Orlofsky, J.L., Marcia, J.E., Lesser, I.M. (1975), *Ego identity Status and the Intimacy Versus Isolation Crisis of Young Adulthood*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 211-219.
- Poljšak Škraban, O. (1997), *Vloga družine v razvoju in oblikovanju identitete*.

tete mladostnikov v pozni adolescenci, magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani.

Skygger, R. (1982), Frameworks for Viewing the Family as a System. V: Bentovim, A., Barnes, G.G., Cooklin, A. (Eds) *Family Therapy*: Vol. 1. London: Academic Press, 3-36.

Wessman, A.E., Ricks, D.F. (1966), *Mood and Personality*. New York, Holt: Rinehart and Winston, inc.

Waterman, A.S. (1993), Developmental Perspectives on Identity Formation: From Adolescence to Adulthood. V: Marcia, J. E. in drugi, *Ego Identity*. New York: Springer-Verlag, 42-68.

Zgodovina psihoanalize (1)

The history of psychoanalysis (1)

Branko Franzl¹

Povzetek

¹Branko Franzl,
dipl. psih., spec.
klinične
psihologije,
Zdravstveni
dom Bežigrad,
Kržičeva 10,
1000 Ljubljana.

Prispevek skuša na strnjen ter dovolj sistematičen in kronološko pregleden način prikazati, kako je nastajala in se razvijala Freudova psihoanalitična teorija. V podrobno predstavitev in razlago posameznih delov teorije se avtor ni spuščal in celo bistveni elementi so predstavljeni na kar se da enostaven način. članek nikakor ne more nadomestiti poglobljenega študija Freudovih del in pisanj klasikov psihoanalize, lahko je pa začetniku opora, da v takšnem študiju ne izgubi orientacije.

Ključne besede: psihoanaliza, zgodovina in razvoj psihoanalize

Abstract

The paper tries to present in a compact but systematic and chronologically clear way the origin and development of Freud's psychoanalytical theory. It does not go into detail and does not explain the separate parts of the theory. Even the most essential elements are presented in the simplest possible way. The article certainly cannot replace a deeper

involvement with Freud's work and with the writings of other psychoanalysts. It can, however, be of an assistance to a beginner and offer him/her orientation in such an undertaking.

Key words: psychoanalysis, history and development of psychoanalysis

Uvod

V uvodnem prispevku (Kaj lahko psihoanaliza ponudi socialni pedagogiki, Socialna pedagogika, letnik 1, št. 1) sem poskusil nakazati, kakšno je današnje stanje psihoanalize v svetu in pri nas, kakšno mesto ji pripada kot eni temeljnih psiholoških teorij osebnosti, in kakšen vpliv je imela v širšem okviru socialnih in humanističnih znanosti. Dotaknil sem se tudi odnosa do psihoanalize in njenega znanstvenega statusa. Predvsem pa sem poudaril, da psihoanaliza, kakršno poznamo danes, ni zgolj zbirka bolj ali manj domiselnih hipotez iz predanalitskega iskanja razlag za nastanek histeričnih motenj iz konca devetnajstega stoletja, pa tudi ne enaka prvim Freudovim sistematičnim teoretskim razmišljanjem ob preloma stoletja. V marsičem se razlikuje tudi od njegovih kasnejših dodelav in dopolnitev prvotnih idej. Tako imenovana klasična ali ortodoksna freudovska psihoanaliza je od sredine tega stoletja dalje doživela nekatere popravke in mnoge dopolnitve, ki so njeno območje teoretskega tolmačenja in praktičnega delovanja razširile daleč čez okvire iz prve polovice dvajsetega stoletja.

Opozarjanje na nujnost zgodovinskega pristopa pri proučevanju psihoanalize v prvem prispevku me obvezuje, da poskusim vsaj bežno omeniti najvažnejša odkritja psihoanalize in spremljati nastanek in razvoj bistvenih idej, tako kot so se v času pojavljale in se spreminjale. Pregledno in objektivno pisati o dobrem stoletju zgodovine psihoanalize je naloga, ki zahteva temeljit vpogled v razvoj psihoanalitične znanosti, s kakršnim se lahko ponašajo le redki poznavalci psihoanalize. Mednje nedvomno sodi newyorški psihoanalitik in raziskovalec zgodovine psihoanalize Reubin Fine. Zato je bila okvir za to pisanje njegova Zgodovina psihoanalize iz leta 1979, ki se mi zdi eno najbolj sistematičnih tovrstnih del. V podrobnosti Freudovih teoretičnih iskanj in zaključkov se na tem mestu ni mogoče spuščati, če naj prispevek ostane dovolj pregleden. Na posameznih mestih sem vanj dodal nekaj drobcev iz drugih virov ter ga opremil še s kakšnim lastnim komentarjem. Omenim naj še, da je mogoče razmeroma sistematično in kronološko pregledno spremljati predvsem štirideset let, v katerih je bil razvoj psihoanalize tako rekoč delo enega samega človeka, dogajanja po Freudovi smrti pa je mnogo težje popisati. V tem delu se bom zato omejil le na čas od nastanka prvih zamisli do Freudove smrti leta 1939, pri čemer bom izpustil tudi mnoga pomembna imena psihoanalize in ideje, ki so začele zoreti že v Freudovem času. O tem nameram pisati kdaj drugič.

Razvoj freudove psihoanalize

Nobena znanost ne dolguje toliko posameznemu človeku kot prav psihoanaliza. Zato se spodobi, da se na začetku bežno ustavimo ob Freudu kot človeku, znanstveniku, mislecu in nedvomno tudi soustvarjalcu duha časa, v katerem je živel in ustvarjal in predvsem kot avtorju teorije, ki je v tolikšni meri zaznamovala razumevanje človeka, da jo mnogi primerjajo s Kopernikovim obratom in z Darwinovo evolucijsko teorijo.

Življenje in delo Sigmunda Freuda

Naslov bo sicer marsikoga spomnil na znano Jonesovo biografijo očeta psihoanalize, vendar bomo v tem poglavju le nanizali nekaj suhoparnih podatkov iz njegovega življenja, kot jih navaja Mannoni.

Sigmund Freud se je rodil 6. maja 1856 v Freiburgu na Moravskem v družini židovskega trgovca z volno kot prvi sin v očetovem drugem zakonu. Leta 1860 se je družina preselila na Dunaj, kjer je Freud živel do leta 1938, ko se je po posredovanju Roosevelta in Mussolinija v spremstvu najmlajše hčerke Ane zatekel pred nacisti v London, kjer je leto pozneje umrl za rakom na grlu.

Na Dunaju je študiral medicino in jo z zamudo končal leta 1881. V času študija se je pod mentorstvom znamenitega fiziologa, Ernsta Brščka, posvečal fiziološkim raziskavam, poslušal Meynartova predavanja iz psihiatrije in se spoprijatelžil s 14 let starejšim internistom Josefom Breuerjem, ki ga je tudi finančno podpiral. Posvečal se je študiju nevrologije, kar ga je 1885. vodilo v Paris k Charcotu. Leta 1885 je nastopil službo na Meynartovem psihiatričnem oddelku. Zaradi finančnih razlogov se je leta 1886 odločil za zasebno nevrološko prakso. Isto leto se je poročil z Martho Bernays, s katero je imel kasneje v zakonu šest otrok.

Leta 1885 je dobil Freud naziv privatdocent za nevropatologijo na Dunajski univerzi, dvajset let kasneje je bil imenovan za izrednega profesorja in leta 1920 za rednega profesorja. Vsa akademska napredovanja so bila v zvezi z njegovim delom na področju nevrologije. Njegovega psihoanalitskega dela univerza ni priznala.

Zaman bi v življenju Sigmunda Freuda iskali kaj posebno vznemirljivega. Njegova veličina je bila v odkritju psihoanalize. Sam je nekoč zapisal, da je njegovo življenje pomembno le v razmerju do psihoanalize.

Izvori in vzpodbude za nastanek psihoanalize

Zgodovinski pristop terja, da poskusimo osvetliti tudi vplive časa in sodobnikov na Freudovo misel.

Treba je povedati, da vplivi preteklih in tedanjih dogajanj in posameznikov najbrž niso dovolj sistematično proučeni. Posebno težavo pa predstavlja tudi proučevanje vplivov na človeka, čigar ustvarjanje je daleč presehalo pre-

vladujoče poglede tistega časa. Freud seveda ni ustvarjal v intelektualnem vakumu, zato je nanj gotovo vplivalo tudi splošno intelektualno vzdušje viktorijanskega Dunaja, ki so mu dajali pečat vplivi Kopernika, Darwina in Kanta, pa tudi porajajoče se ideje Marxa, Einsteina in seveda njegove lastne, saj ga nedvomno lahko štejemo za enega najvplivnejših sooblikovalcev t.i. "zeit-geista", duha svojega časa.

Poleg tega generalnega vpliva navajajo raziskovalci psihoanalize še nekatere druge. Ob pregledu teh vplivov sem pri D. Rapaportu, R. Fineu in M. Kulenoviču naletel na naslednje:

Židovska tradicija (ne pa židovska religija, Freud je bil ateist) naj bi se odražala v metodah in načinih razmišljanja. Asociativne in interpretativne metode imajo svoje arhetipe v Talmudu, kjer na primer v vprašanju: "Kaj on v resnici želi, da naj jaz slišim?", najdemo tudi vzor za značilni psihoanalitični pristop k interpretaciji.

V svojem zgodnjem zanimanju za literaturo, zlasti za Goetheja in za antično književnost, naj bi Freud dobil navdih za pristop k zgodovini primera, kakršen v tedanji medicini še ni bil uveljavljen.

Vpliv Brentanovih predavanj iz psihologije akta naj bi se odražal v Freudovi teoriji nagona, v pojmovanju intencionalnosti in v pojmovanju testiranja realnosti.

Darwinova teorija evolucije naj bi našla svoj odmev v epigenetskem načelu.

Klinične in laboratorijske raziskave iz nevrologije in nevroanatomije naj bi preko Jacksonovega pojmovanja hierarhije živčnega sistema vplivale na oblikovanje topografskega vidika in našle svoj odmev v hierarhiji psihičnih instanc in v strukturalnem modelu.

Psihiatrično delo z Meynartom in njegova razlaga halucinacij naj bi dala Freudu idejo za koncept izpolnitve želja in za pojmovanje primarnega procesa.

Izkušnje pri delu z nevrotskimi pacienti, zlasti s histeriki, so bile zanj temelj spoznanja, da se nevrotska simptomatika oblikuje po načelih, ki ne sledijo zakonom nevroanatomije in nevrofiziologije. To spoznanje je bilo ključno za njegovo odločitev, da je polje raziskovanja prenesel iz nevrološkega na strogo psihološko področje.

V njegovem epistemološkem pristopu je opazen Kantov vpliv in izrazito oddaljevanje od pristopa angleških empiristov.

Njegova samoanaliza ga je pripeljala do metode prostih asociacij in do analize sanj; torej do temeljnih raziskovalnih in terapevtskih orodij psihoanalize.

Če bi pri naštevanju vplivov spregledali njegovo zgodnje sodelovanje z Josefom Breuerjem, bi slednjemu storili krivico, kakršno mu Freud sam ni nikoli napravil, saj je odkritje psihoanalize pripisal prav Breuerju. To je bilo

sicer človeško in intelektualno pošteno, vendar netočno. V resnici ga je Breuer, ko mu je v novembru 1882 pripovedoval o primeru zdravljenja Berthe Pappenheim, v psihoanalitični literaturi znano pod imenom Anna O., opozoril na skrita psihična dogajanja, vendar prvenstvo v njihovem raziskovanju nedvomno pripada Freudu. Breuer je junija istega leta prekinil zdravljenje, ki ga je pričel pred dvema leti. Očitno je zaslutil (ne pa tudi razumel) nevarnost, ki jo je tak način zdravljenja pomenil za njegovo zasebno življenje in osebni mir. Prav v tistem, kar je Breuer povsem upravičeno doživel kot nevarnost, je Freud kasneje, s spoznanjem o naravi in pomenu transfera, odkril največje možnosti in najmočnejše terapevtsko orodje. Govori pa se tudi, da prvenstvo v odkritju kontrantransfera menda pripada Breuerjevi ženi.

Periodizacija razvoja freudove psihoanalize

Če naj sledimo šestdesetim letom Freudovega ustvarjanja, od katerih približno štirideset let pripada odkrivanju in raziskovanju na polju psihoanalize, nam bo v pomoč razdelitev na štiri kronološka obdobja, kakršno je v svoji Zgodovini psihoanalize uporabil R. Fine.

Prvo obdobje imenuje Fine obdobje raziskovanja nevroz in ga časovno postavlja med letnici 1886, to je od pričetka Freudove privatne prakse, do 1895, ko so izšle študije o histeriji.

Sledi obdobje samoanalize, približno od 1895 do 1899.

Čas, ko je nastajal prvotni psihoanalitski sistem, lahko imenujemo tudi čas Id - psihologije in ga umestimo med letnici 1900 in 1914.

Zadnje obdobje imenuje Fine obdobje Ego - psihologije in se nanaša na čas širitve in dodelave zgodnjih idej med leti 1914 in 1939.

Če bi hoteli raztegnili periodizacijo razvoja psihoanalize tudi v čas po Freudovi smrti, je to mnogo težje in zdi se še najvarneje ostajati pri ugotovitvi, da celotno obdobje, ki je sledilo, pripada Ego psihologiji.

1. Obdobje raziskovanja nevroz (1886 - 1895)

Prvih 10 let Freudovega poklicnega dela se ni v ničemer bistveno razlikovalo od dela drugih nevrologov tedanjega časa. Dve glavni bolezni, ki ju je srečeval, sta bili histerija in nevtrastenija. Prvo je medicina poznala že od antičnih časov, drugo pa je leta 1869 prvi opisal ameriški psihiater Beard. Ne za eno ne za drugo takratna medicinska znanost ni imela ne ustrezne razlage ne učinkovite terapije. Freudov terapevtski arzenal sta predstavljali dve glavni metodi tedanje nevrološke prakse, elektroterapija in hipnoza. Prvo je kmalu z razočaranjem opustil, pri hipnozi pa je spočetka pripisoval slabe rezultate pomanjkljivi tehniki. Da bi se izpopolnil v tehniki hipnoze, se je štiri leta po obisku pri Charcotu, v letu 1889, odpravil še v Nancy k Bernheimu in Liebautu. Hipnozo je prakticiral do 1896. leta, ko jo je zamenjal s prvotno psihoanalitsko tehniko.

Njegovo temeljno odkritje tistega časa je bilo, da leži ključ za razlago nev-

roze na polju psihologije. To odkritje je bilo velika prelomnica v njegovem delu. Ne smemo pozabiti, da je Freud 20 let posvetil nevrološkim raziskavam in da je v tem času objavil kakšnih 20 nevroloških člankov. Njegovo delo o afaziji (1891) in šele po smrti objavljeni Projekt znanstvene psihologije (iz leta 1895), ali kot ga je tudi skušal nasloviti, Projekt psihologije za nevrologe, štejeta med dokaze prizadevanj, ki so preostali od neuspešnih poskusov tistega časa, da bi zgradil most med nevrologijo in psihologijo. Freud verjetno zaradi nekakšnega materialističnega prepričanja ni opustil upanja, da se bosta nekoč obe vedi združili. Toda sam ju po letu 1895 ni nikdar več skušal uskladiti. Vseeno pa so mnoga načela iz nevrodinamike našla svoje mesto v psihoanalitski teoriji; seveda prenešena na področje psihičnega dogajanja. Kasneje je sam tudi odločno zanikal, da bi lahko študij nevrologije služil kot priprava za psihologijo, kar bi lahko morda kdo sklepal po njegovem predhodnem dvajsetletnem ukvarjanju z nevrologijo.

Spoznanja, da leži ključ za razumevanje nevroz v psihologiji, niti sam ni takoj in v celoti sprejel. V tistem času je še vedno iskal nek konstitucionalni ali fiziološki dejavnik, ki naj bi bil odgovoren za razvoj bolezni. Med drugim je takrat celo menil, da izvira veliko število histeričnih pacientov od sifilitičnih očetov. (Hipoteze o fiziološki podlagi se odražajo tudi v njegovi prvotni klasifikaciji nevroz iz 90-ih let. Njegova druga razdelitev nevroz na transferne in narcistične pa je že povsem psihološka, saj je temelj zanj razumevanje vloge Ega v formiranju objektivnih odnosov.) Nevroze je na začetku delil na "psihonevroze" in "aktualne nevroze". K prvim, ki jih je imenoval tudi obrambne nevroze, je prišteval obsesivno nevrozo, histerijo in kasneje še fobije, k drugim pa nevraštenijo in anksiozno nevrozo, kasneje pa tudi hipohondrijo. Za slednje je verjel, da jih povzročajo frustracije aktualnega seksualnega življenja pacientov. To naj bi na fiziološki ravni povzročalo sproščanje nekakšnih toksinov. Neurastenijo je pripisoval ekscesivni masturbaciji, anksiozno nevrozo pa zastoju pri praznjenju seksualne napetosti zaradi izvajanja coitus interruptus. Ta zgodnja in kasneje opuščena hipoteza je znana tudi kot t.i. toksikološka teorija.

Dobro je poznati takšne, tudi malce bizarne "cvetke" iz prvega obdobja. Tudi kasneje jih bomo še lahko srečevali. So pač sestavni del iskanja novega. Ne gre pozabiti, da v času, ko so se Freudu porajale prve ideje o nastanku nevroz, takratna medicina ni ničesar vedela o psihogenih mehanizmihi. Poznavanje idej, ki so se pojavljale v procesu iskanja ustrezne razlage, nas varuje, da ne nasedemo, kadar se iz neznanja, včasih pa tudi hote in iz manipulativnih razlogov, pri razlaganju psihoanalize spregleduje historični vidik nastajanja teorije. Res pa je, da je delno temu pripomogel tudi Freud sam, saj je znano, da skoraj nikoli ni zanikal lastnih, čeprav že preseženih pogledov. Zato se še danes dogaja, da včasih v literaturi naletimo tudi na posamezne ideje iz predanalitskega obdobja, ob katerih se zamolči ali pozablja, da gre le za domneve, ki niso prestale preizkusa časa.

Pred letom 1900, ki s knjigo Interpretacija sanj pomeni mejnik med pre-

danalitskim in analitskim obdobjem, sta pomembni deli študije o histeriji iz leta 1895 in Obrambne nevropsihoze iz leta 1894. Tu je Freud predstavil misel, da so vse nevroze obramba proti nesprejemljivim idejam - misel, ki je bila za razvoj psihoanalize ključnega pomena in za katero bi lahko rekli, da predstavlja njena dodelava temeljno linijo razvoja psihoanalize.

Poskusimo na tem mestu na hitro preleteti, v katero smer in skozi katere stopnje je kasneje šel razvoj teorije.

V začetku (1886 do 1900) je Freud zastopal poenostavljeno teorijo seksualne etiologije nevroz. To je obdobje L.I. "teorije seksualne traume" ali "teorije zapeljevanja". Ta Freudova hipoteza o nastanku nevroz je temeljila na izjavah njegovih histeričnih pacientk o seksualnem zapeljevanju s strani staršev ali drugih oseb v zgodnjem otroštvu. Spomin na seksualno travmo naj bi s prebujanjem spolnosti v puberteti postal patogen. Kmalu je ugotovil, da teorija ne bi vzdržala empiričnega preverjanja, opazil pa je tudi fantazmatski značaj zapeljevanja. Spoznal je, da se je njegova teorija histerije sesula. Sprva jo je skušal reševati tako, da je predpostavil, da so fantazije, ki jih je imel za realno seksualno travmo, povezane z nečim, kar je otrok slišal ali videl v zgodnjem otroštvu, dojel pa šele kasneje. Težava je bila v tem, da je pač izhajal iz takrat splošno sprejetega pojmovanja spolnosti kot odrasle (v psihoanalizi bi rekli genitalne) seksualnosti. Da bi lahko teoretsko osmislil svoja opažanja, je bilo treba pred tem odkriti naravo in pomen otroške spolnosti in Ojdipov kompleks. Tako je Freud okrog leta 1900 opustil zgodnjo seksualno razlago nevroz in usmeril svoj interes v raziskavo otroške seksualnosti. Pri tem je prišlo do razširitve razumevanja spolnosti in pojavil se je pojem psiho-seksualnost. Ta koncept je leta 1905 predstavil v Treh esejih o seksualnosti. Razširjeno pojmovanje seksualnosti, ki ga je zajel v koncept psiho-seksualnosti, ne pokriva več le odrasle genitalne spolnosti, ampak se nanaša na vse telesne užitke in na področja občutij ljubezni in vseh "mehkih čustev". Spremenjeno razumevanje seksualnosti je potem vodilo k drugačni razlagi nevroz, ki jo je utemeljil na teoriji libida. Vzporedno z novo razlago nevroz je nastajala tudi razlaga oblikovanja strukture osebnosti, ki jo je Freud začel utemeljevati na razvoju nagonov in z osebno zgodovino posameznika. Te razlage gredo v obdobje med letoma 1905 in 1915. Leta 1914 je v delu O narcizmu dodal k prvotni teoriji libida predpostavko o libidnem katektiranju Ega. Dualistična teorija nagonov iz 1920. je govorila o dveh osnovnih nagonih, seksualnem in agresivnem oz. Erosu in Tanatosu. Leto 1923 pa je pravi začetek Ego psihologije, ki od tedaj dalje dominira v psihoanalizi. Obramba proti nesprejemljivim idejam je bila prenešana v konflikt med Egom in Idom in pojavila se je tudi nova dopolnjena teorija obrambe.

2. Obdobje samoanalize (1895 - 1899)

To je obdobje popravljanja prvotnih pogledov, čas preusmeritve iz nevrologije v psihologijo in čas, ko so bili načrtani temelji psihoanalize, čas ko je

Freud razvozlal skrivnost podzvesti, odkril Ojdipov kompleks, pomen in vlogo otroške spolnosti, pomen analne faze psiho seksualnega razvoja, odkril pravila razlaga sanj, pomen prostih asociacij, transfera in odpora. To je čas med izidom študij o histeriji (1895) in Interpretacijo sanj (1900), kjer je v sedmem poglavju prvič predstavil zaokrožen prikaz tedanje teorije.

Temelj številnih novih spoznanj je bila prav Freudova samoanaliza. čeprav je bila med viri psihoanalize ta vedno tudi omenjana, je bil resnični pomen njegove samoanalize prepoznani šele po objavi njegovih pisem Fliessu. Pisma, ki so bila ohranjena po zaslugi francoske psihoanalitičarke Marie Bonaparte, so poleg delov Freudovih spominov in znanih dejstev iz njegovega življenja, skupaj z deli gradiva iz Analize sanj in iz Psihopatologije vsakdanjega življenja (ki prav tako vsebujeta precej Freudovih lastnih doživetij), bila gradivo, na katere se je oprl Didier Anzieu, ko je poskušal rekonstruirati, kaj se je takrat resnično dogajalo z utemeljiteljem psihoanalize. Anzieu je leta 1975 objavil psihoanalitično študijo tega gradiva, s čimer je uspel dodatno osvetliti Freudovo samoanalizo.

Wilhelm Fliess, berlinski otorinolaringolog z nenavadnimi pogledi v medicini, je v času prijateljstva s Freudom (1887 do 1902), ne da bi se tega zavedal, odigral pomembno vlogo v tej Freudovi intelektualni pustolovščini. Dve leti mlajši Fliess je v tistem času v življenju in poklicu prišel dlje od Freuda. Verjetno je Freud v njem videl nekakšno idealizirano podobo samega sebe, saj ga je celo imenoval "moj drugi jaz". Človeku, ki mu je psihoanaliza tuja, se bo zdel Freudov odnos s tem berlinskim šarlatanom, nerazumljiv. Še posebej, če upoštevamo, da je Freud prijatelja v intelektualnem pogledu daleč presegal. Nerazumljivo je na primer, da se je sicer izredno lucidni in znanstveno rigorozno razmišljajoči Freud navduševal za Fliessovo idejo "o vlogi nosne sluznice pri histeriji", dokler ne prepoznamo prave narave njunega takratnega odnosa. Fliess je namreč v njunem odnosu dobil skonstruirano transferno vrednost in Freud je ob njem izpeljal svojo samoanalizo, ne da bi Fliess to vedel ali to zmogetl dojeti. (Da je bila prva psihoanaliza izpeljana ob povsem neveščem "terapevtu", ki se mu še sanjalo ni, zakaj v resnici gre, je zanimiv podatek zlasti za tiste edukante, ki so polni začetniških strahov in jih skušajo premagovati s pretirano storilnostjo)

Njegova samoanaliza je trajala pet let in se je začela z odkritjem funkcije sanj kot izpolnitve želja, nadaljevala se je z metodo prostih asociacij, razkritjem lastnega Ojdipovega kompleksa leto dni po očetovi smrti, analizo lastne otroške seksualnosti, analizo analne faze v razvoju in se je ustavila v oralni fazi. Analizo je spremljalo pojavljanje, izginjanje in spreminjanje vrste nevrotskih simptomov. Pojavljale so se fobije, anksioznost, povezana s telesnimi težavami, ukvarjanje s prisilami. Med analizo se je spreminjal tudi odnos do Fliessa - od slepe predanosti, preko tekmovalnosti, do neodvisnosti. Analizo so spremljali pojavi odpora, ki so se kazali kot zastoji v delu in teoretičnem mišljenju. Poleg odkritij, ki so pomenila temelj nastajajoče teorije, je Freud-

va samoanaliza prinesla še dvoje pomembnih spoznanj: spoznanje, da leži razlika med normalnim in nevrotskim v kvantiteti in spoznanje o nujnosti lastne analize za razumevanje in uporabo psihoanalize. Freud je do leta 1914 sprejemal samoanalizo kot zadostno pripravo za analitski trening, ker je verjel, da tisto, kar je zmogel sam, zmorejo tudi drugi. šele po letu 1930 so učno analizo kot obvezni sestavni del treninga sprejele vse institucije, v katerih je potekala psihoanalitska edukacija.

Za ilustracijo prej opisanih dogajanj med samoanalizo, si pogledjmo nekaj odlomkov iz Freudovih zapiskov (po Mannoniju).

V zvezi z analizo sanj je zapisal: "...da normalni miselni tok doleti takšna abnormna psihična predelava, če je bila nanj transferirana nezavedna želja, ki izvira iz otroštva in je bila v stanju potlačitve."

O metodi prostih asociacij pa: "...Kadar je določen psihični element povezan z drugim preko dvomljive in površinske asociacije, obstaja med obema tudi legitimna in globlja zveza, ki je podvržena odporu cenzure."

Prepoznavanje lastnega transfernega odpora je razvidno iz odlomka pisma Fliessu: "...še vedno ne vem, kaj se dogaja z menoj. Napredovanju v razumevanju nevroze se je postavilo po robu nekaj iz najglobljih globočin moje lastne nevroze, ti pa si bil na nek način vpleten. Saj se mi zdi nezmožnost za pisanje kot naročena, da bi ohromila najino občevanje."

Ali pa o pomenu transferne izkušnje: "...kajti pacient nikoli več ne pozabi, kar je izkusil v obliki transfera. Mnogo bolj prepričljivo je kot karkoli, kar se lahko pridobi po drugih poteh..."

Ali o Ojdipovem kompleksu: "...Zelo dobro je, če je kdo popolnoma pošten do samega sebe. Na um mi prihaja le ena misel, ki ima splošno veljavo. Tudi pri sebi sem odkril, da sem bil zaljubljen v mater in ljubosumen na očeta, kar zdaj pojmem kot splošni pojav zgodnjega otroštva, čeprav ne tako zgodnjega kot pri otrocih, ki so postali hysteriki... če je tako, potem postane pretresljiva moč kralja Ojdipa razumljiva, kljub razumskim ugovorom proti neusmiljeni usodi, ki jo zgodba predstavlja. Grški miti segajo po prisili, ki jo vsak pozna, saj je lahko pri sebi zaznal sledi njenega obstoja. Vsak izmed nas je bil nekoč v fantaziji takšen Ojdip v zametkih. Pred to izpolnitvijo sanj v resničnosti se vsakdo zgrozi - s polno mero potlačitve, ki loči njegovo stanje v otroštvu od sedanjega."

3. Obdobje id psihologije (1900 - 1914)

Vse temeljne ideje psihoanalize so bile Freudu poznane že pred letom 1900, vendar je bil celoten sistem takrat težko razviden. Freud je nerad zanimal katerokoli od svojih idej, do katere se je dokopal s težkim trudom, tudi potem, ko jih je z novimi spoznanji že presegel. Poleg tega je v tistem času še vedno pripisoval prevelik pomen Breuerju in celo nekaterim absurdnim Fliessovim idejam. Zaradi lastne kritičnosti in dvomov je dolgo tehtal vrednost svojih idej.

V tej fazi razvoja psihoanalize že lahko govorimo o teoretičnem sistemu, ker so bile osnovne postavke tudi že med seboj povezane. Glavni Freudovi pogledi iz obdobja ld psihologije so predstavljeni v dveh njegovih najpomembnejših delih tistega časa: v Interpretaciji sanj iz leta 1900 in v Treh esejih o seksualnosti iz leta 1905.

Prvi psihoanalitični sistem je bil utemeljen na treh postavkah in sicer na nezavednem, na teoriji libida in psihoseksualnem razvoju ter transferu in odporu kot temelju terapije.

Te tri postavke lahko štejejo za temeljne kamne prvotnega psihoanalitiškega sistema in zato zaslužijo, da vsaki posvetimo nekaj več pozornosti.

Podzavest ali nezavedno

Včasih naletimo na površno in napačno trditev, češ da je Freud odkril podzavest. Najrazličnejše predstave in slutnje o obstoju izvenzavestnega dela psihičnega nedvomno pripadajo človeški izkušnji že davno pred Freudom. Tudi filozofija se je s fenomenom podzvesti ukvarjala pred psihoanalizo. Freudova zasluga je drugje. Njemu je namreč uspelo prodreti v skrivnost dogajanja v nezavednem, razvozlati ta dogajanja in ponuditi znanosti ključ za dešifriranje jezika nezavednega.

Pojem nezavednega je temelj psihoanalize in je igral ključno vlogo pri vseh Freudovih razlagah. Zaradi pomena, ki ga je pripisoval nezavednemu, je psihoanalizo imenoval tudi globinska psihologija. S podzavestjo je označeval predvsem duševna dogajanja - torej procese, sam koncept podzvesti pa mu je služil kot teoretični konstrukt, znotraj katerega je bilo edino mogoče pojasniti vrsto klinično ugotovljenih dejstev. Čeprav ga teorija podzvesti ni nikdar v celoti zadovoljila, se ji ni bil pripravljen odreči. Sam je dejal, da ni našel nobenega drugega teoretičnega konstrukta, ki bi omogočil ustreznejšo razlago empiričnega materiala, ki ga je skušal teoretsko osmisлити.

Teorija podzvesti ima sicer več različnih izvorov, vendar je njena glavna razlaga temeljila na interpretaciji sanj, ki jih je Freud štel za "kraljevsko pot" v območje izvenzavestnega.

Bistvo teorije je zaokroženo predstavil v sedmem poglavju Interpretacije sanj z naslovom Psihologija procesa sanj. Ker gre za delo, v katerem je bila psihoanaliza prvič sistematično predstavljena, je prav, da si vsaj bežno ogledamo najpomembnejše dele vsebine.

V prvem delu obravnava pozabljanje v funkciji odpora in vračanje pozabljenega v sanjah, ko je to omogočeno zaradi oslabilenega delovanja cenzorja med spanjem. Nato razloži sanje kot regresivni proces. V stanju budnosti se psihična aktivnost prične s percepcijo in konča z motoričnim aktom. V sanjah pa je ta proces obrnjen, zato se misel po regresivni poti pretvori v senzorno sliko. Sanje prinašajo sproščanje, slabitev represije in zato osvobajajo pritisk za praznjenje in gratifikacije. Ko je motiliteta blokirana, morajo potisnjene želje in težnje najti način, da se izrazijo v mislih in fantazijah. Poleg te for-

malne regresije omenja še dve drugi vrsti regresije in sicer topografsko - to je regresijo skozi sfere zavesti predzvesti in podzavesti; in časovno - to je regresijo v obliki vračanja spominov iz otroštva v sanjah. Sledi razlaga sanj kot izpolnitve želja in razlaga primarnega in sekundarnega procesa. S primarnim procesom je označil "delo nezavednega" oziroma "mišljenje podzvesti" - torej proces, ki poteka v nezavednem. Za ta proces so značilni mehanizmi zgostitve in premestitve. Zgostitev ali kondenzacija združuje več idej v eno samo podobo, zato ima lahko v sanjah ena oseba značilnosti dveh ali več oseb. Premestitev pa nadomešča enega reprezentanta ideje z drugim nosilcem ideje in pomeni dejansko substitucijo objekta. Za primarni proces je tudi značilno, da z lahkoto spreminja katekse oziroma omogoča svobodno gibljivost libidinoznih investicij, da tolerira kontradiktornosti, ne prepozna zanikanj in predvsem, da teži za svobodnim sproščanjem napetosti. S sekundarnim procesom pa je označil zavestno, stvarnosti prilagojeno mišljenje, ki upošteva dejstva in odnose, kakor obstajajo v resničnosti. V nasprotju s primarnim procesom, je funkcija sekundarnega procesa inhibirajoča. Sekundarni proces dovoli želji vstopiti v območje zavestnega le pod pogojem, da inhibira njeno ogrožujočo komponemto. Za primarni proces velja, da je navzoč vse od rojstva, sekundarni proces pa se mora šele postopoma razviti. Pri sanjah je ločil med njihovo manifestno in latentno vsebino. Latentna vsebina sanj mora ostati tudi v sanjah skrita. Tudi emocije, ki so v zvezi z latentnimi vsebinami, so v sanjah potrjene mnogim spremembam. Nezaдовoljstvo, jeza in bes do določene osebe lahko dobijo v manifestnih sanjah obliko blagega odklanjanja, lahko pa se tudi izrazijo kot povsem nasprotno čustvo. Želje, ki se pokažejo v sanjah, so želje, ki so bile v otroštvu potlačene. Ko se v sanjah dvigajo iz podzvesti v polje predzvesti, se povežejo z drugim, emocionalno nevtralnim materialom in se tako preoblikovane pojavijo v sanjah. Takšno pojavljanje želja skozi sanje ni ogrožujoče za osebnost. Delo sanj pomeni, da se morajo vtisi, misli in spomini pretvoriti v vizualno obliko, ki predstavlja latentne želje in težnje. Mehanizmi, ki delujejo v sanjah, omogočajo latentnim vsebinam pretvorbo v manifestne. V sanjah delujejo mehanizmi primarnega procesa kot so simbolizacija, premeščanje, kondenzacija, skupaj s procesi t.i. sekundarne revizije sanj, ki uporabljajo podobne mehanizme, kot je mišljenje v budnem stanju. Ker so nezavedne želje in težnje zaradi njihove nesprejemljive narave potlačene, obstaja močan odpor proti njihovemu direktnemu praznjenju. Zato se spojijo z nevtralnimi slikami in v takšni obliki smejo potem mimo cenzorja. Če pa bi potlačene želje v budnem stanju in v nespremenjeni obliki prebile cenzuro, bi nastopilo stanje psihoze. Simbolizem v sanjah nastane, ker določene visoko katektirane objekte sanjač supstituira z "nedolžnimi" objekti in tako postane na primer kača simbol penisa, hiša lahko simbolizira ženske genitalne organe ali maternico in podobno. Do premeščanja v sanjah pride zaradi prenosa emocij iz izvornega objekta, ki mu emocije pripadajo, na substitut ali simbolično reprezentacijo. Tako pride do izkrivljanja nezavednih misli s prenosom afekta z enega na drug objekt, sub-

stitut pa je zaradi nevtralnosti bolj sprejemljiv za cenzorja v snu. Z mehanizmom projekcije se sanjačeve nesprejemljive želje ali težnje v sanjah lahko pripišejo drugi osebi. Najpogostejše je to tista oseba, na katero so nezavedne želje tudi usmerjene. Na primer mož, ki močno teži, da bi prevaral ženo, sanja, da ga žena vara. Tako je omogočeno, da se želja v sanjah s pomočjo projekcije izrazi v manifestni vsebini. Proces kondenzacije pa povzroči, da se več nezavednih želja kombinirano izrazi v eni manifestni sliki. Na primer, strah zbujačo prikazen v otroških sanjah ima obeležje otrokovega očeta in matere, pa tudi nekaterih lastnih agresivnih teženj. Možen pa je tudi obraten mehanizem, ko se ena želja izrazi v več različnih manifestnih vsebinah. Z enakim mehanizmom, kot deluje v sanjah, je Freud razložil tudi nastanek nevrotičkih simptomov, ki prav tako predstavljajo izpolnitev želja v predelani obliki. Nato sledi razlaga dveh nasprotnih funkcij sanj in sicer prebujajoče in funkcije čuvarja spanca. Poleg razbremenjujoče funkcije sanj kot izpolnitve želja, imajo procesi simbolizacije, premeščanja in kondenzacije tudi to vlogo, da preprečijo direktno praznjenje in tako čuvajo osebo pred čezmerno anksioznostjo. Lahko pa se zgodi, da ti, v bistvu primitivni obrambni mehanizmi, zatajijo in se pojavi strah, kar pomeni, da se je latentna vsebina v nepredelani obliki uspela prebiti skozi cenzuro in se je pojavila kot manifestna. Ob anticipaciji strašnih posledic izgube ego kontrole nad instinkti se lahko pojavijo kaznovalne sanje v obliki fantazij, ki vsebujejo elemente kaznovanja. V zadnjem delu Freud pojasnjuje naravo nezavednega. Meni, da je nezavedno psihična realnost in da kot tako sodi v domeno proučevanja psihologije. Razlikuje dve vrsti nezavednega. T.i. pravo nezavedno ni dostopno zavesti; deli sfere predzvestnega pa lahko pod določenimi pogoji prodrejo v zavest. Zavest je takrat pojmoval kot nekakšen senzorni organ za (selektivno, cenzurirano) percepcijo psihičnih dogajanj.

Delitev na nezavedno, predzvest in zavest predstavlja t.i. prvotno Freudovo topiko, ki jo je leta 1923 nadgradil (in ne zamenjal!) z modelom psihičnih struktur. Naj ob tem omenimo še, da je njegova teorija porazdelitve investicij poznana pod izrazom ekonomika, za raziskovanje delovanja psihičnih sil pa se uporablja pojem dinamika. Vse troje - torej topika, ekonomika in dinamika pa je temelj njegove metapsihologije.

O Freudovi teoriji sanj lahko rečemo, za razliko od nekaterih drugih delov teorije tistega obdobja, da je v osnovi ostala veljavna do danes.

Čeprav je glavna razlaga teorije podzvesti oprta na "kraljevsko pot" interpretacije sanj, je Freud proučeval tudi druge manifestacije nezavednega. Prve ideje o delovanju nezavedne želje so se mu porodile v zvezi s Chacotovim eksperimentiranjem s histeričnimi fenomeni v hipnozi. Možnost hipnotičnega sugeriranja histeričnih simptomov in drugi fenomeni posthipnotske sugestije so ga opozorili na možnost "mišljenja, ločenega od zavesti". Prav tako tudi Breuerjevo pripovedovanje o zdravljenju Ane O. in seveda tudi lastne izkušnje s hipnotskim zdravljenjem. Kot smo videli, je potem proučil zakonitosti delovanja nezavednega v sanjah, nato pa isti model uporabil še v razlagi

nevrotskih simptomov. V psihoterapiji je odkril še eno pomembno pot, ki vodi v nezavedno preko prostih asociacij. V Psihopatologiji vsakdanjega življenja (1901) je razložil, kako se nezavedno oziroma delovanje primarnega procesa vriva v vsakdanje ravnanje, v govorne spodrsrljaje in kako se odraža v pozabljanju. V delu šala in njen odnos do nezavednega pa je preko vpletenosti primarnega procesa in načina, kako lahko nezavedno v predelani obliki vztopi v zavest, razložil doživljanje šale. Omenjeni deli veže določena podobnost, je pa v njiju zasledoval dva različna teoretska vidika. V "šali" obravnava vprašanje ekonomike, v "Psihopatologiji" pa dokazuje psihični determinizem. V času, ko je pisal ti dve deli, je začel raziskovati tudi umetnostne produkcije in je o tem pisal že leta 1904 v Psihopatskih značajih na odru. Leta 1907 je napisal delo o obsesivnih dejanjih in religioznih obredih, kjer je ob podobnosti enih in drugih osvetlil psihodinamski pomen ritualov kot oblike vezanja nesprememljivih impulzov. Leta 1913 je izšel njegov klasični poskus razširitve psihoanalitskega nauka na antropološko področje z naslovom Totem in tabu. Temeljna teza tega dela je psihična podobnost človeštva in izhaja iz predpostavke, da nezavedni procesi v različnih kulturah niso različni.

Kasneje so njegovi učenci razširili uporabo teorije nezavednega na spodrsrljaje v vedenju, na način hoje, oblačenja, govora, skratka na celotno običajno in vsakdanje vedenje človeka, in tako dokazali, da ima vsako vedenje lahko v sebi tudi komponento nezavednega, oziroma da se nezavedno lahko izrazi prav v vseh aspektih človekove aktivnosti. Tako so se odpirale nove možnosti proučevanja različnih področij psihične realnosti, psihoanaliza pa je vse bolj postajala splošna psihologija.

Libido in psiho seksualni razvoj

Drugi temeljni kamen prvotnega psihoanalitskega sistema je psiho seksualnost, ki jo je Freud predstavil s teorijo libida. Z libidom je označeval kvantitativno spreminjajočo se energijo seksualne narave. Prva predstavitev teorije libida izvira iz leta 1905 iz Treh esejev o seksualnosti. Prvotno teorijo libida predstavlja vrsta različnih hipotez, ki so bile v kasnejših obdobjih Freudovega ustvarjanja in tudi v razvoju psihoanalize po Freudu podvržene mnogim spremembam in dodelavam.

Leta 1905 je teorijo libida sestavljalo nekaj glavnih hipotez, ki se v kar najbolj strnjeni obliki glasijo takole:

- Obstaja biološko določen razvojni proces nagona, ki poteka skozi različne faze libidinoznega razvoja.
- Libido je glavni izvor energije.
- Libidinozni motivi so lahko bodisi zadovoljeni, potlačeni, spremenjeni z reaktivno formacijo ali pa sublimirani, pri čemer večina intelektualnih aktivnosti predstavlja sublimacijo nagona.
- Osebnostna struktura temelji na načinu uravnavanja zadovoljevanja biološko determiniranega nagona.

- Nevroze so fiksacije ali regres na določene stopnje infantilne seksualnosti. Zgodnejša ko je fiksacija ali globlja ko je regresija, hujšo patologijo povzroča.

Ker gre za enega od temeljev psihoanalize, je prav, da si nekoliko podrobneje ogledamo vsebino predpostavk, ki tvorijo prvotno teorijo libida.

Spomnimo se, da je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja Freud zastopal poenostavljeno razlago nevroz, utemeljeno na teoriji travme. Nevroze naj bi izvirale iz frustrirane genitalne seksualne potrebe. Takšna teorija se mu je kmalu razkrila kot neustrezna. Spoznal je, da vse kompleksnosti kliničnih slik ni mogoče pripisati posameznim travmatičnim dogodkom. Odkril je fantazmatski značaj "spominov" za spolne travme v otroštvu. Ključno pa je bilo odkritje, da ima spolni nagon svojo dolgo zgodovino, da se torej ne začne v puberteti. Poleg tega je ugotovil tudi, da obstaja biološko določena smer razvoja spolnega nagona, v čemer je prepoznal tudi možnost za razlago nastanka nevrotskih motenj. V njegovem času je tako med laiki kot tudi v strokovnih krogih prevladovalo mnenje, da se spolni nagon pojavi šele v puberteti. Opazovanja v zvezi z nevrozami, perverzijami in otroštvom pa so Freuda opozorila na neustreznost pojmovanja, da se spolni nagon kaže le v težnji po zadovoljitvi s seksualnimi odnosi z osebo nasprotnega spola in da se pojavi šele v času telesne dozorelosti spolnih funkcij. Odkril je, da v puberteti, v fazi t.i. genitalne seksualnosti, pride le do združitve nagona in objekta v heteroseksualni spolni usmerjenosti, sam nagon pa obstaja že od začetka življenja. Freud je tako pojmovanje spolnosti razširil s konceptom t.i. psihoseksualnosti, ki se nanaša na vse prijetne telesne senzacije in tudi doživljanje nežnih čustev ljubezni, vključuje pa tudi željo po genitalni seksualnosti. Zvezo med nevrozami, perverzijami in otroštvom je Freud opredelil v dveh formulacijah. Prva se glasi: "Nevroze so negativni perverziji", s čimer je pojasnil, da se v nevrotski fantaziji pojavlja tisto, kar je pri perverzijah manifestno. Z drugo: "Otrok je polimorfno perversen", pa je dal vedeti, da vse, kar nevrotik počne v fantaziji in perversna oseba v stvarnosti, pripada normalnemu razvoju psihoseksualnosti skozi otroštvo in je značilnost posameznih faz razvoja infantilne seksualnosti. Prav povezava med nevrozami in fazami infantilnega razvoja je temelj psihoanalitične razlage nevroz. Izkazalo se je torej, da nagon in objekt nista tako tesno povezana kot se je na splošno verjelo. Freud je utemeljil celotni človekov seksualni razvoj na odnosu med nagonom in objektom in ga razdelil na tri glavna obdobja: obdobje otroške spolnosti (do cca 5 leta starosti), obdobje latence (nekje med 5. in 11. letom življenja) in obdobje pubertete. Otroško seksualnost pa je podrobneje razdelil še na oralno fazo, ki zajema prvo leto življenja, analno fazo v drugem in tretjem letu in falično fazo, ki nekje med 3. in 5. letom preide kulminira v Ojdipov kompleks. Pred nastopom Ojdipovega kompleksa nagon ni usmerjen na objekt. Pravilneje bi (v jeziku teorije objektnih odnosov) rekli, da ni usmerjen na cel in stalen objekt, pač pa na različne dele lastnega telesa. V tem pojmovanju se odraža razširjeno razumevanje seksualnosti, ki poleg sezacij in aktivnosti, ki se običaj-

no štejejo za seksualne v genitalnem smislu, vključuje tudi tiste dele telesa, ki so navadno v zvezi z avtoerotizmom. Freud je menil, da je otrok od rojstva dalje sposoben doživljati erotske aktivnosti in erotske zadovoljitve, v čemer je prepoznal začetke seksualnosti. Prve manifestacije seksualnega nagona otroka se vežejo na določene dele telesa in telesne funkcije. Najzgodnejše erotične zadovoljitve so povezane z aktivnostjo v zvezi s hranjenjem in s sezacijami, skoncentriranimi na področje ust. V naslednji fazi dobijo poseben pomen erotično obarvanega doživljanja aktivnosti v zvezi s praznjenjem črevesa in izrazita erogena cona postane analno področje. Središče Freudovega zanimanja pa je bilo usmerjeno v falično ali ojdipsko fazo. V tej fazi se otrokova aktivnost od iskanja avtoerotičnih zadovoljitev usmeri v iskanje zunanje objekta ljubezni. Ojdipov kompleks, ki ga označuje prava drama cele vrste emocij, kot so ljubezen, sovraštvo, zavist, rivaliteta in z njimi povezani konflikti in bojazni (tipičen je pojav t.i. kastracijske bojazni), ki iščejo izhod skozi različne identifikacije, je Freudu predstavljal osnovo za nastanek tako normalne kot nevrotske osebnostne strukture. Pravzaprav predstavljajo strukturo načini razrešitve ojdipalne situacije. Prav z analizo teh dogajanj je bil Freud tudi prvi, ki je pokazal, kako usodnega pomena za oblikovanje osebnosti je konstelacija družinskih odnosov. V zvezi z opisom razlik v značilnostih ojdipalne drame pri dečkih in pri deklicah se pojavlja sporna predpostavka o zavidevanju penisa, ki je izzvala vrsto strokovnih pa tudi čisto ideoloških in političnih reakcij. Način razrešitve ojdipalne situacije določa tudi izbor objekta v fazi, ko je dosežena t.i. stopnja objektna ljubezni.

Freud se je večkrat vračal k vprašanju objektna ljubezni oziroma izbora partnerja. Leta 1915 je Trem esejem dodal pripombo, da je kompulzivni karakter zaljubljenosti mogoče razumeti samo z vračanjem na zgodnje faze razvoja, kot nekakšne rezidualne efekte infantilnega razvoja. Na ta način je tudi pojasnil transferno zaljubljenost v analitski situaciji, pa tudi agresivne sestavine transfernega odnosa. Smatral je, da je vso iracionalnost ljubezni, njene kompulzivne vsebine, sadomazohistične aspekte ljubezenskega odnosa in podobno, mogoče razumeti le kot posledico motenj v odnosu med starši in otrokom. V dveh kasnejših esejih, enem iz 1910. in drugem iz 1912. leta je obravnaval zaljubljanje moškega v žensko s promiskuitetnim vedenjem (mati transferirana skozi oči majnega otroka) in pojav podcenjevalnega odnosa do žensk ("dobra mati" mora biti deseksualizirana). Raziskoval je tudi vpliv narcizma na izbor objekta in na ljubezensko življenje, kjer pa se zdi, da je v razlagi značilnosti moškega in ženskega odnosa podlegel vnašanju nekaterih lastnih problemov, ko je pri moških kot tipičnega označil t.i. anaklitični, pri ženskah pa narcistični tip izbire partnerja. Drug primer narcistične izbire objekta je homoseksualna ljubezen. Večji del tega lahko daje vtis, da je Freud obravnaval ljubezen le kot izraz nevrotske patologije, ker je pač tem oblikam odnosov posvečal več pozornosti. Ob tem se je jasno zavedal konstruktivnega pomena ljubezni v človekovem razvoju in življenju, o čemer med drugim govori tudi

njegova izjemno preprosta in precizna opredelitev normalnosti, da je namreč normalna oseba tista, ki je zmožna delati in ljubiti.

Libido je po Freudu glavni vir psihične energije. Osnovni, čeprav ne edini nagon (Freud je govoril tudi o posameznih parcialnih nagonih iz predoidip-ske faze), ki določa delovanje posameznika, je spolni nagon. V tistem času je predpostavljal tudi obstoj t.i. ego-instinktov, ki niso seksualne narave, vendar je v tej fazi teorije dajal glavni poudarek proučevanju razvoja in pomena spol-nega nagona.

Koncept psihične energije je verjetno najbolj kontraverzen od vseh nje-govih bazičnih postulatov. Nerazrešeno namreč ostaja vprašanje izvora ener-gije, ki je sicer dobilo dodatne razlage v novjšem obdobju v zvezi s prouče-vanjem razvoja Ega. Vendar dokončna rešitev tega vprašanja, po mojem, pre-sega okvir psihoanalize, saj zadeva temeljna filozofska vprašanja življenja in smrti.

Izbira objekta rezultira iz transformacije in vezave libida. Libido je v za-četku brez naravnega objekta, v razvoju pa se veže na objekte, ki so osebi potrebni, da bi zadovoljila libidinozne potrebe. Problem objektnih odnosov v tistem času ni bil v centru Freudovega zanimanja. Zato lahko takratne misli o tem vzamemo predvsem kot jasno izhodišče in določitev smeri proučevanja, ki so šele mnogo kasneje prinesla vrsto plodnih spoznanj, v zakladnico psiho-analize pa so jih prispevali raziskovalci narave zgodnjih objektnih odnosov.

V zvezi z izborom objekta in vezanjem libida, se mi zdi zaradi lažjega ra-zumevanja potrebno pojasniti dva izraza, ki jih srečujemo v psihoanalizi. Gre za pojem libidne investicije in pojem katekse. Izraza sta sinonima, le da je upraba prvega značilna za francosko govorno področje, izraz kateksa pa je uporabljal Freud. Danes v literaturi srečujemo oba izraza.

Koncept obrambe, ki je bil sicer v samem središču psihološke razlage nev-roz v tistem obdobju, še ni bil v celoti dodelan. V času Id psihologije je Freud opisoval zlasti dva obrambna mehanizma: potlačevanje in sublimacijo. Teo-rija obrambe v celoti se je pojavila kasneje.

Tezo, da se osebnostna struktura oblikuje v odvisnosti od tega, kako so uravnavani temeljni biološki nagoni, je 1908. leta obdelal v delu Karakter in analni erotizem. Tam je zapisal: "Lahko postavimo formulo, po kateri se ka-rakter v svoji končni obliki formira iz konstitutivnih nagonov. Trajne karak-terne poteze so ali nespremenjeno nadaljevanje originalnih nagonov ali su-blimacija nagonov ali pa reaktivna formacija proti njim." Freud je temeljito raziskal zlasti analni karakter. Opisal je značilne poteze redoljubnosti, sko-posti in trme in pojasnil njihov izvor in dinamiko z zgodnjimi izkušnjami ob navajanju na čistočo. Kasneje je pojasnil tudi zvezo med obsesivnimi nev-rozami in analnim karakterjem.

Tudi sicer je v zgodnji psihoanalitski literaturi zaslediti izrazit poudarek na proučevanju analne faze, medtem ko so bile ostale faze libidinoznega raz-voja pomanjkljivo obdelane. To velja še posebej za oralno fazo. S širjenjem

kliničnih izkušenj in novih spoznanj o libidinoznem razvoju se je začelo bogatiti tudi znanje o razvoju drugih osebnostnih struktur. Prekretnico je takrat predstavljal W. Reich z delom *Analiza karakterja* iz leta 1933. Njegovo delo je kasneje z razvojem Ego psihologije izgubilo na pomenu.

V Treh esejih je Freud zapisal, da so nevroze fiksacija ali regresija na neko od stopenj infantilne seksualnosti. To pojmovanje je še danes temelj vseh modernih psihoanalitskih razlag nevroz in psihoz. Razlike v razlagah se pojavljajo v posameznostih, ne pa v osnovni ideji, ki velja še danes. Freud je to postavko obdelal na primerih klasičnih nevroz; histerije in obsesivne nevroze. Ostalo pa je še mnogo odprtih vprašanj v širšem področju psihoz in karakternih nevroz.

Transfer in odpor

Tretji temeljni kamen psihoanalize je odkritje pojava transfera in z njim povezanega odpora. Freud je leta 1914 s tema dvema pojavoma celo opredelil psihoanalizo, ko je zapisal: "...katerakoli smer proučevanja, ki prepozna ti dve dejstvi in ju upošteva, se lahko imenuje psihoanaliza, tudi če prihaja iz drugačnih izvorov, kot so moji lastni."

V začetku ta dva pojma ni dovolj natančno opredelil. Po letu 1910, ko je že imel vrsto učencev in ko je spoznal, da nekateri niso razumeli njegovega učenja, je začel pisati vrsto člankov o tehniki psihoanalize, v katerih je namenil posebno pozornost transferu.

Odkritje transfera in odpora tvori skupaj s tehniko prostih asociacij temelj terapevtske uporabe psihoanalize. Transferni odnos (nevrotski transfer), ki ga pacient razvije v analitskem procesu, se oblikuje v skladu z njegovo (nevrotsko) razrešitvijo ojdipalne situacije. Ker oseba izredno težko prepozna svoje nezavedne težnje in jih zato tlači, dobi potlačevanje v procesu psihoanalitske terapije naravo odpora. Potlačujejo se seveda tudi nezavedne transferne težnje in takrat imamo opraviti s transfernim odporom.

Pri učenju psihoanalize kot terapevtske metode se je prav prepoznavanje in ravnanje s transferom in odpori izkazalo kot tisti del, ki se ga je najtežje naučiti. Transfer in transferni odpor v terapiji namreč potekata "v živo" in terapevt je v ta dogajanja neposredno vpleten s svojim zavestnim in izvenzavestnim (kontratransfernim) odzivanjem.

S spolno razlago nevroz je Freud izrazito posegel tudi na področje kritike družbenih odnosov, vendar se sam aktivno ni nikoli spuščal v družbeno kritiko. To so storili nekateri njegovi nasledniki. Ostajal je znotraj okvirov znanosti, res pa je, da psihoanaliza tudi kot znanost nosi v sebi družbenokritično noto.

4. Ego psihološko obdobje (1914 - 1939)

V letih, ki so sledila zaokroženju predstavitvi prvotne psihoanalitske teorije v *Interpretaciji sanj* (1900), so številne dopolnitve in nadaljnji razvoj psiho-

analize naredile celoten sistem težko pregleden in tudi spremenjena struktura teorije je postajala težko prepoznavna. Pojavljala so se nova klinična spoznanja, ki jih je bilo znotraj obstoječega sistema vse težje pojasniti in očitna so postajala tudi nekatera protislovja in s tem neustreznost posameznih delov prvotne teorije.

Freud sam s svojo teorijo ni bil zadovoljen. Leta 1915 je začel pisati delo, ki mu je skušal dati različne naslove - "Uvod v metapsihologijo", "Razprave o metapsihologiji", "Uvodne razprave o metapsihologiji" in "Splošni pregled transfernih nevroz". Od dvanajstih delov se jih je ohranilo le pet, sedem jih je sam uničil.

Nekaj stvari ga je stalno vznemirjalo: motilo ga je, da teorije ni mogel nasloniti na fiziološko osnovo. Poleg tega je njegova teorija pokrivala skoraj izključno razlago nevroz, razlaga psihoz pa je ostajala v ozadju. Leta 1911 je sicer objavil študijo primera Schreber, a ga razlaga očitno ni povsem zadovoljila. Upal je, da se bo proučevanje Ega izkazalo za razumevanje in terapijo psihoz tako plodno, kot se je za razumevanje nevroz izkazalo proučevanje procesov Ida. Nadaljnji razvoj psihoanalize po njegovi smrti je potrdil pravilnost tudi te predpostavke. V tistem času je še vedno dograjeval svojo temeljno misel, da nevroze vključujejo obrambo pred nesprejemljivimi idejami. Narava teh nesprejemljivih idej je bila že temeljito proučena, zaostajala pa je teorija obrambe. V zgodnjem obdobju se je pri pristopu k obrambam usmeril zlasti na fenomen potlačevanja. Leta 1911 je izpostavil konflikt med principom ugodja in principom realnosti. Princip ugodja je naravna težnja organizma, da se izogiba bolečini in da išče zadovoljitve z neposrednim praznjenjem napetosti. Princip realnosti pa pomeni odložitev takojšnje in direktne zadovoljitve zaradi upoštevanja zahtev zunanje stvarnosti. Končno je leta 1925 v delu Ego in Id postavil novo formulo medstrukturnega konflikta tako, da je konflikt prenesel na polje nasprotja med Idom in Egom.

Začetek Ego psihologije označuje članek O narcizmu iz 1914. leta, dokončna vzpostavitev Ego psihologije pa sodi v obdobje strukturalne teorije iz leta 1923, ko je izšlo delo Ego in Id. Od takrat dalje je celotna psihoanaliza ego - psihologija. Ta razvoj je dejansko le logično nadaljevanje in zasledovanje jasne linije, ki je bila s konceptom obrambe začrtana že 1894 leta. Seveda pa so nastanku Ego psihologije botrovale tudi povečane terapevtske izkušnje in dejstvo, da so začeli vedno več pozornosti namenjati karakterni strukturi. Do takšne preusmeritve pozornosti je prišlo tudi zato, ker so začeli karakterni strukturo povezovati s funkcijami odpora v terapiji. V tistem času je Freud tudi začutil potrebo, da zaradi nastajajoče opozicije znotraj psihoanalize (Adler 1911, Jung 1915) jasneje opredeli svoje teoretične koncepte. Dopisovanje z ameriškim nevrologom Jamesom Putmanom pa ga je med drugim opozorilo tudi na moralne vidike osebnosti, za katere je prav tako iskal ustrezno psihoanalitsko razlago.

Od leta 1914 je Freud gradil novo sintezo, ki je leta 1923 privedla do

vzpostavitev strukturalnega modela. Za razliko od prvotnega psihoanalitskega sistema, ki se je v tisku pojavil v dokončni obliki (Interpretacija sanj), je Ego psihologija ali drugi psihoanalitski sistem prihajal postopoma v seriji publikacij med letnicama 1914 in 1926, z zadnjim pomembnim delom leta 1937. Glavna dela iz tega obdobja so: O narcizmu (1914), Onkraj principa ugodja (1920), Ego in Id (1923), Inhibicija, simptom in tesnoba (1926) in Končna in neskončna analiza (1937).

Na kratko si pogledjmo, katera nova spoznanja je v psihoanalizo prispevalo zadnje obdobje Freudovega ustvarjanja. Za lažjo orientacijo bomo pri tem uporabili kar model psihičnih struktur.

1. Id

Id predstavlja rezervoar nagonskih potreb. V pojmovanju Ida so se pojavile tri glavne spremembe:

- obrat v dualistično teorijo nagonov,
- druga teorija anksioznosti in
- začetki proučevanja oralne faze.

Obrat v dualistično teorijo nagonov

Freudova prvotna teorija nagonov iz leta 1905 se ni pomembno razlikovala od drugih instinktivističnih pojmovanj tistega časa. Razlika je bila predvsem v tem, da je Freud vse druge nagone izvajal iz bazičnega spolnega nagona; ali kot ga je kasneje imenoval, iz libida. In seveda v tem, da je seksualni nagon proučeval skozi posamezne faze razvoja. Teorija nagona je bila zanj najočitnejša zveza biološke in psihološke sfere, saj je prav nagon, kot ga pojmuje psihoanaliza, dejansko most med biološkim in psihološkim. Na tem mestu velja opozoriti na nekatere nejasnosti, ki se v razumevanju teorije nagonov pojavljajo zaradi mestoma nedosledne rabe pojmov nagon in instinkt s strani Freuda samega (ponekod v smislu biološke potrebe, na drugih mestih pa v smislu psihološke reprezentacije potrebe), še bolj pa zaradi težav v zvezi s prevajanjem izrazov (nemški izraz Triebe se razlikuje od darwinovskega pomena besede instinkt v tem, da implicira pomen izrazite operative težnje). Leta 1915 je Freud končal zmedo, ko je zapisal eno najjasnejših definicij nagona. Nagon se v njegovem konceptu javlja na meji mentalnega in somatskega kot psihološki zastopnik dražljajev, ki izvirajo iz organizma in dosežejo razum kot zahteva, ki sili k dejavnosti. V takšni opredelitvi lahko prepoznamo osnovo moderne teorije motivacije, ki razlikuje med biološko potrebo in željo kot njeno ozaveščeno obliko, skupaj pa tvorita motiv. Freud je menil, da ima nagon štiri glavne značilnosti: izvor, impulz s spremljajočim afektom, ki sili k akciji, cilj, ki določa smer zadovoljitve potrebe in objekt zadovoljitve, ki je potencialno najvariabilnejši del. Prvotna teorija nagonov ga ni nikoli v celoti zadovoljila. Sam jo je imenoval "naša mitologija" in se stalno vračal nanjo ter jo skušal revidirati.

Nova verzija se je pojavila leta 1920 v delu *Onkraj principa ugodja*, kjer je postavil dualistično teorijo nagonov, v kateri si stojita nasproti nagon življenja Eros in nagon smrti Tanatos. Nagon smrti se manifestira v obliki destruktivnih želja, usmerjenih v lastno osebo ali v druge osebe in svet.

Med leti 1910 in 1920 so Freuda zaposlovala vprašanje krivde in sovraštva - vprašanja, ki jih je prineslo v osprednje dogajanje prve svetovne vojne. Znotraj libidne teorije so razmeroma pozno začeli posvečati večjo pozornost pomenu sadističnih teženj. Analno-sadistična faza ni bila vključena v prvotni opis libidinoznega razvoja iz leta 1905, ampak je bila dodana šele leta 1915. Ko se je Freud leta 1915 ponovno lotil sistematizacije svojih odkritij, so mu sadistične težnje ostale uganka. Fenomena agresije se ni dalo preprosto zaobiti. Pojavljal se je kot empirično dejstvo, ki je zahtevalo ustrezno razlago. Prvotno je obravnaval sadizem kot komponento seksualnosti, kot "parcialni nagon" in kot spajanje seksualnosti in agresije, vendar ga ta razlaga ni zadovoljila. Klinična opazovanja so ga opozorila na obstoj neseksualnih oblik agresivnosti. Na vlogo ljubezni in sovraštva je postal pozoren pri obsesivnih nevrozah, kakor tudi na ambivalenco, ki jo je odkril v ozadju tvorbe simptomov in v anankastični karakterni strukturi. Menil je, da ljubezni in sovraštva pri obsesivnih nevrozah ne gre pripisovati povezavi med nagonom in objektom, ampak da gre za odnos Ega do objektov. Tako je prišel do ideje, da je pravi izvor sovraštva v borbi Ega za samoohranitev in ne v spolnem nagonu. Tudi v tem lahko prepoznamo predpostavko, ki so jo šele mnogo kasneje potrdili in dodelali teoretiki ego psihologije in teorije objektnih odnosov. Ta sprememba pozicije, da je namreč sadizem povezan z "ego - instinkti", je v ostrem nasprotju z njegovim zgodnjim pojmovanjem agresije, ko je leta 1908 ostro zavrnil Adlerja zaradi podobne razlage.

Leta 1917 je v *Žalovanju in melanholiji* prvič temeljito obdelal psihodinamiko depresije. Prepoznal je povezanost depresije s kaznovanjem. V nevrotski ali psihotični depresiji izvira kaznovanje iz internaliziranega objekta, pri žalovanju pa gre za izgubo zunanjega objekta. Ta tolmačenja postavljajo pod resen vprašaj izvirnost idej M. Kleina in nekaterih drugih predstavnikov teorije objektnih odnosov, saj nedvomno dokazujejo, da je izhodiščne pozicije, ki so jih le-ti raziskali, obdelali in razvili, oblikoval že Freud. V spisu *Otrok je tepen* pa je leta 1919 pojasnil obrat incestuoznih želja v fantazije o kaznovanju.

Ker je z vsemi temi razlagami še vedno ostajal znotraj libidinozne teorije, je obrat k nagonu smrti še toliko bolj nenavaden. Pojmovanje nagona smrti je najbolj sporen element cele teorije, in del, ki so ga nasledniki najbolj zavračali. Jones je posredoval podatek, da je od petdesetih teoretičnih člankov v prvem desetletju po objavi dualistične teorije le polovica podpirala idejo nagona smrti, v naslednji dekadli le še tretjina in v tretji nobeden. čeprav je bila ideja o obstoju nagona smrti skoraj splošno zavrnjena, pa se je dualizem teorije nagonov ohranil skozi razlikovanje seksualnih in agresivnih nagonov, čeprav so teoretične rešitve še vedno daleč od splošno veljavne razlage.

Druga teorija anksioznosti

Freud je od samega začetka postavljajl anksioznost v središče razlage nevroz. Po prvotni teoriji naj bi anksioznost nastajala znotraj libida. Strah naj bi zaradi potlačevanja nastal kot nekakšna pretvorba nezadovoljenega spolnega nagona. Do te pretvorbe naj bi prišlo na nek nepojasnjen način na nivoju fizioloških dogajanj. To stališče poznamo iz njegove "toksikološke teorije" in iz prvotne klasifikacije nevroz ter razlage nastanka t.i. aktualnih nevroz. Gre za davno presežene in opuščene poglede, ki pa so našli svoj odmev v nekaterih izkrivljenih in poenostavljenih razlagah o "terapevtskih učinkih" seksualne aktivnosti, na kakršne lahko ponekod še naletimo.

Freud je prvotno teorijo anksioznosti revidiral šele leta 1926 v delu *Inhibicija, simptom in tesnoba*. Na neustreznost prvotne razlage so ga (po Jonesu) opozarjali tudi člani Dunajskega psihoanalitičnega društva, posebno Federn in Stekel (1910), vendar svojih prvotnih trditev dolgo ni bil pripravljen zanihati. Verjetno zaradi nelagodnosti, ki jo je občutil ob izgubljanju fiziološke baze za svojo teorijo.

Do spremenjene teorije anksioznosti je prišlo na podlagi dveh ugotovitev. Odločilno je bilo spoznanje, da strah nastaja v Egu in ne v Idu in spoznanje, da je strah dejansko odgovor na nevarnost - realen strah na zunanjo, anksioznost pa na notranjo nevarnost. To je Freud združil v ugotovitev, da je anksioznost signal Ega, da mu grozi nevarnost.

Druga teorija nevroz, ki je ostala v veljavi do danes, je Freuda ponovno usmerila v raziskovanje nevarnosti, ki grozijo Egu. Izvor te nevarnosti je našel v separacijski bojazni, v strahu otroka pred ločitvijo od matere. Prototip te bojazni pa je predpostavil v t.i. porodni travmi. Gre za idejo, ki jo je naprej skušal razviti O. Rank. Kasnejše oblike bojazni naj bi bile simbolična ponovitve separacijske bojazni v drugačnih okoliščinah. Tako je na primer kazen grožnja za izgubo starševske ljubezni, v središču kastracijske bojazni pa je strah pred izgubo dela telesa, ki ima v doživljanju moškega pomen moči, prodornosti in podjetnosti.

Druga teorija anksioznosti je prinesla tudi spremembe v pojmovanju obrambnih mehanizmov. V zgodnejšem obdobju psihoanalize je obrambo predstavljalo predvsem potlačevanje. Spoznanje, da anksioznost, kot signal, da Egu grozi nevarnost, privede do potlačevanja pa tudi do drugih načinov odzivanja na anksioznost, je odprlo pot za proučevanje celotnega obrambnega vedenja.

Oralna faza

Popravljen in dopolnjen teorija anksioznosti in domneva o pomenu separacijske bojazni je Freuda opozorila na kakovost odnosa mati-otrok v času najzgodnejšega otroštva. Do obdobja ego psihologije je bila oralna faza slabo proučena. Menda tudi zaradi Freudovega odnosa do svoje matere in s tem povezanega prepričanja, da v odnosu mati-otrok ne more biti nič narobe.

Spomnimo se, da je Ojdipov kompleks odkril leto dni po očetovi smrti, Freudova mati pa je v visoki starosti umrla leta 1930. Proučevanje oralne faze razvoja se je dejansko razmahnilo šele po drugi svetovni vojni in je prineslo veliko novosti tako v teoriji kot v terapevtski tehniki. Raziskovanja in pomembna odkritja o dogajanjih v oralni fazi so resda opravili vodilni ego-psihologi, vendar je bistvene predpostavke in smer raziskovanja tudi tu začrtal že Freud.

2. Ego

Predhodnike Ega lahko v Freudovem teoretskem razmišljanju zasledimo že mnogo let pred nastankom strukturne teorije. Že leta 1895 je v "Projektu" opisal Jaz kot organizacijo s prej stalnimi kot spremenljivimi kateksami, ki opravlja funkcijo zaviranja primarnega procesa. Predhodnike Ega najdemo tudi v pojmih zavest, cenzura, sekundarni proces. Sem bi lahko prišteli tudi predpostavko o t.i. ego - nagonih, ki niso seksualne narave in ki imajo funkcijo varovanja sebe. Leta 1910 je mednje uvrstil kognitivne funkcije, osebne ideale, moralne in socialne prepovedi. Med predhodnike Ega bi lahko šteli tudi pojmovanje principa realnosti iz leta 1911.

Čeprav se v celotnem obdobju nastajanja Id - psihologije ni več pojavljala ideja o Egu kot koherentni celoti, oziroma kot strukturi, pa je prav to obdobje zaradi ukvarjanja z nezavednim, z naravo potlačenih vsebin in s postuliranjem konflikta med zavestnim in izvenzavestnim, pripravljalo teren za teoretsko nadgradnjo, ki jo je prinesel strukturni model.

Za Freuda je bil Ego tisti del psihičnega aparata, ki je v stiku z realnostjo. Ob rojstvu naj bi bila Ego in Id nediferencirana, kasneje pa se Ego diferencira iz Ida pod neposrednim delovanjem zunanjega sveta. Začetek nastajanja Ega predstavljajo prve telesne senzacije. Zato je prvotni Ego telesni Ego. Kasnejši razvoj poteka preko psihične izmenjave z zunanjim svetom s pomočjo percepcije in s sodelovanjem zavesti. Energetsko je Ego oskrbovan z deseksualizirano libidno energijo. V zvezi z energetskim vprašanjem se tu pojavlja tudi pojem sublimirane energije, ki se razlikuje od zgodnejšega pojmovanja sublimacije kot socialno sprejemljive zadovoljitve spolnega nagona in je podoben Hartmanovemu konceptu neutralizacije.

Funkcija Ega je, da se brani pred nevarnostmi, pri čemer je zanj zunanja nevarnost navadno manj ogrožujoča od notranje, ki jo predstavljajo nesprejemljivi nagonski impulzi. Tako se je Ego prvotno pojavil kot skupek obrambnih mehanizmov, kot so sublimacija, reaktivna formacija, regresija, represija, izolacija in zanikanje. Koncept potlačitve je bil zamenjan s konceptom obrambe, potlačevanje pa je postalo samo eden od obrambnih mehanizmov. Freud je menil, da različne vrste nevroz označujejo tudi različni obrambni mehanizmi. Tako je na primer za histerijo najbolj značilno potlačevanje, za obsesivno nevrozo pa regresija in reaktivna formacija. Leta 1936 je Anna Freud v delu Ego in mehanizmi obrambe zelo natančno opisala deset obrambnih mehanizmov in jih povezala s funkcioniranjem osebnosti. S strukturalnim

modelom je Freud postavil temelje sodobne ego-psihologije. Njegov koncept osebnostne strukture pa se je tedaj osredotočil na Ego, pri čemer naj bi njegovi sestavni deli nihali od normalnih do patoloških vsebin, odvisno od hereditete in vplivov okolja. Sposobnost, da Ego uravnava svoje delovanje glede na zunanjo in psihično realnost pa se kaže kot moč Ega.

Strukturalni model in koncept Ega je pripeljal do obsežnih sprememb znotraj samega sistema psihoanalize, kar je imelo dalekosežen vpliv zlasti na spremembe v psihoanalitski terapiji, kar je še posebej razvidno iz Freudovega zadnjega pomembnega dela *Končne in neskončne analize* iz leta 1937. Tu je strnil vse dotedanje izkušnje psihoanalitske terapije in jih povezal s svojimi teoretskimi mislimi. Delo je zgrajeno okrog vprašanja, kdaj je mogoče analizo šteti za dokončano. Ker se bomo z vprašanji psihoanalitične terapije podrobneje ukvarjali drugje, jih bom na tem mestu izpustil.

3. Superego

Freud je dolga leta tako za strokovno kot za laično javnost veljal za instinktivističnega teoretika, čeprav se je ves čas jasno zavedal prav pomena medčloveških odnosov.

Superego se je v teoriji pojavil kot povsem nov element ego-psihologije, ki znotraj obdobja id-psihologije nima direktnega predhodnika. Skozi ta del psihičnega aparata je Freud pristopil k proučevanju problemov medosebnih odnosov, psihološkega pomena strukture odnosov v družini in k dodatni osvetlitvi dogajanj v ojdipalnem obdobju. Instanca Superega igra osrednjo vlogo v fenomenu krivde, ki je v klasični psihoanalizi pojasnjena kot kazen Superega zaradi projiciranih agresivnih impulzov proti staršem. Začetek sistematičnega pristopa k tem vprašanjem najdemo leta 1914 v članku *O narcizmu*. Tu je Freud predstavil pojem ego-ideala, ki mu je pomenil nekakšen standard, s pomočjo katerega posameznik ocenjuje svoje aktualno ravnanje. V istem delu je posvetil pozornost tudi podobi o samem sebi, samospoštovanju in drugim aspektom selfa, ki so bili prej zanemarjeni. Del razlage, ki je vodila v koncept Superega, lahko zasledimo tudi v delu *Žalovanje in melanholija* iz leta 1917. Tu je pojav depresije pojasnil z internalizacijo zunanje kritike. V Psihologiji mase in analizi ega iz leta 1921 je postavil v središče vlogo vodje in kohezivnost grupe razložil s pomočjo skupnega ego-ideala oziroma Superega. Do jasne razmejitve med ego-idealom in Superegom je prišlo šele po letu 1923, ko je začel bolj konsistentno uporabljati izraz Superego.

Superego je psihična struktura, ki se diferencira iz Ega. Je naslednik Ojdipovega kompleksa in nastane iz internalizacije starševskih figur po prehodu ojdipalne faze. Čeprav je Freud smatral, da gre za identifikacijo s potezami obeh staršev, se je dolgo trdovratno ohranjalo stereotipno pojmovanje, da predstavlja Superego internalizirano figuro očeta.

S pregledom najpomembnejših odkritij in njihovih povezav v teoretski sistem psihoanalize Freudovega obdobja smo zaključili tisti del predstavitve psihoanalitske teorije, ki sodi v t.i. klasično psihoanalizo. K Freudu se bomo

še vračali, vseeno pa se mi zdi na tem mestu potrebno omeniti še, da je Freud, potem ko je bil celoten teoretični sistem psihoanalize končno vzpostavljen, usmeril svoj interes tudi na druga področja in se s teoretičnih pozicij psihoanalize lotil pojasnjevanja religije, mitologije, kulture in socialnih pojavov. Leta 1950 je objavil svoje najširše poznano filozofsko delo *Nelagodje v kulturi*. Očitno je prav tu, v tistih delih, kjer govori o nevrozi kulture, E. Fromm našel inspiracijo za razvijanje nekaterih svojih tolmačenj. Freud je razmišljal tudi o možnih spremembah, ki bi jih lahko prineslo širjenje psihoanalitskih pogledov in prakse v kulturo. V Novih uvodnih predavanjih iz psihoanalize iz leta 1932 najdemo tudi del (v 34. lekciji), kje razpravlja o preventivi nevroz in ki ga lahko štejemo kot izhodišče sodobne mentalnohigienske preventive. Zaradi pomena, ki ga je vprašanje dobilo v kasnejšem širjenju in prakticiranju psihoanalize, se mi zdi pomembno omeniti tudi članka *Vprašanje laične analize* iz leta 1926 in *Prihodnost neke iluzije* iz leta 1927, ki imata pomen nekakšne Freudove oporoke. Freud se je tu namreč jasno opredelil proti zapiranju psihoanalize v ozke okvire medicine.

Literatura

Fine R. (1979), *The History of Psychoanalysis*. New York: Columbia Univ. Press.

Freud S. (1987), *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Freud S. (1973), *Analysis Terminable and Interminable*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *On Narcissism*, London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *The Ego and the Id*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *The Future and Illusion*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *The Interpretations of Dreams*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *The Neuropsychoses of Defence*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *The Question of Lay Analysis*. London: Standard Edition.

Freud S. (1973), *Three essays on the theory of sexuality*. London: Standard Edition.

Freud S. (1961), *Uvod u psihoanalizu*. Novi Sad: Matica Srpska.

Jones E. (1985), *Život i delo Sigmunda Freuda*. Beograd: Imago.

Rapaport D. (1962), *The Structure of Psychoanalytic Theory, Psychology: a Study of a Science*. Koch O. New York: McGraw Hill.

Kulenović M. (1986), *Metapsihologija, nastranosti, osobitosti*. Zagreb: Naprijed.

Kulenović M. (1988), *Otkrivanje nesvesnog*. Zagreb: Savremena misao.

Mannoni O. (1986), *Freud*. Ljubljana, CZ: Ljubljana.

Proučevanje policistov in policije

Studying the Police

Gorazd Meško¹

Povzetek

¹Gorazd Meško, mag. soc. ped., Visoka policijsko-varnostna šola, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana. *Prispevek predstavlja nekatere ugotovitve proučevanja policije, policistov in izvajanja policijskega dela predvsem v Veliki Britaniji. Ugotavljali so, kaj policisti delajo, kdo so, kakšni so in kako "mislijo", kako jih usposabljanje oblikuje, kakšno je javno mnenje o njih, kako se izvaja policijska praksa, ali in koliko so pošteni, kako so učinkoviti, kdo in kako upravlja in nadzira policijo in kako je policija prišla v sedanji položaj. Na podlagi zastavljenih sprašanj in ugotovitev smo izdelali model za proučevanje omenjene poklicne skupine. Področja proučevanja policistov bi v prilagojeni obliki lahko bila področja proučevanja tudi na socialnopedagoškem področju, predvsem v vzgojnih zavodih in penalnih institucijah.*

Ključne besede: policija, kultura, poklic

Abstract

The paper deals with the problems of studying the police and policing, especially in Great Britain. The introduced model for the studying the police consists of the following questions: What do the police do? Who are the police? How efficient/effective are the police at their work? What are the expectations of the public and experts about policing? How and who manages and controls the police? How did poli-

cing get to its current position? An established model for studying the police offers a possibility for application in the field of social pedagogy, especially for those studying youth and child care workers.

Key words: police, culture, profession

1. Raziskovanje policijske poklicne skupine

Uvodoma predstavljamo nekatere dejavnike, ki so spodbudili proučevanje policije v Veliki Britaniji in prispevali k večji transparentnosti policije in približevanju vloge policije državljanom. Opravljanje policijskega poklica je bilo obravnavano na več ravneh, z več vidikov in seveda z različnimi interesi. Angleška policija ima posebno mesto med policijami v svetu. To posebno mesto si je ustvarila predvsem z dvema zgodovinsko izoblikovanima vzoroma. Prvi je Peelov "bobby" in drugi je detektiv Scotland Yarda. Angleški policist je neoborožen, prijazen do turistov, potrpežljiv in umirjen pri obvladovanju množice. Ta lik je postal izhodišče za ocenjevanje opravljanja policijskega dela tudi v mnogih drugih državah.

Dvomi in radovednost o resnični podobi policistov in njihovem delu so povzročili raziskovanje policije. Zlata leta angleških policistov so minila ob nekaterih škandalih in korupciji v angleški policiji. Simbol angleškega nacionalnega ponosa, "bobby", se je v zadnjih dvajsetih letih omajal. Zato so pričeli v raziskavah iskati odgovore na številna vprašanja v zvezi s policijo in njeno vlogo v družbi, njeno legitimnostjo in zaupanjem vanjo.

Prispevek predstavlja ugotovitve v zvezi z raziskovanjem policije in išče odgovore na vprašanja: Kaj policisti delajo? Kdo so policisti? Kaj policisti mislijo? Kako na policiste vpliva usposabljanje? Kaj javnost pričakuje od policije in kako je zadovoljna z njenimi uslugami? Ali opravljanje policijskega dela poteka popolnoma po zakonih? Ali so policisti pravični? Ali so policisti učinkoviti? Kako in kdo upravlja in nadzoruje policijo? Kako je policija prišla v sedanji položaj?

Raziskovanje policije v Veliki Britaniji

Akademsko raziskovanje policije se prične z Bantonovim delom *Policist v skupnosti*, ki je izšlo leta 1964. Do tedaj je bilo mogoče deliti raziskovanje policije v tri kategorije: (1) entuziastično amatersko raziskovanje, (2) novinarsko raziskovanje in (3) uradno podprto raziskovanje javnega mnenja. Banton je v tem obdobju znatno vplival na razvoj raziskovanja policije tudi v ZDA. Bantonovo delo je za razliko od večine dotedanjih prispevkov o policiji resnično znanstveno in ni bilo senzacionalistično obarvano. Bantonovo pionirsko sociološko delo je sprožilo začetek znanstveno-raziskovalnega dela v zvezi s policijo.

Za policijsko kulturo, ki jo je predstavil Banton, je značilno sumničenje

pri policistih, notranja solidarnost in družbena izolacija, s čimer so se ukvarjali v številnih kasnejših raziskavah.

Na Univerzi V Bristolu je Banton v zgodnjih sedemdesetih organiziral tri konference z naslovom 'Sociologija policije'. Predstavljene ugotovitve so bile predvsem študije poklicne kulture opravljanja policijskega dela. Sledile pa so jim raziskave policijske diskrecije (proste ga preudarka). Raziskovalni interesi so se širili na vsa področja policijskega dela.

Viri raziskovanja britanske policije

Številne in različne ustanove so podpirale in izvajale raziskovanje policije v Veliki Britaniji. Raziskave se razlikujejo po obsegu, virih, namenu, motivih, slogu in raziskovalnih metodah. Ustanove, ki so se ukvarjale z raziskovanjem policije, so bile: akademske institucije, raziskovalni sveti in fundacije, vladne organizacije, notranje policijsko raziskovanje, neodvisne raziskovalne organizacije, skupine pritiska, novinarji in zasebna iniciativa.

Akademske institucije

Najbolj kakovostne raziskave s področja kriminologije in tudi policije so opravili: Center za kriminološko raziskovanje pri Univerzi v Oxfordu, Inštitut za kriminologijo pri Univerzi v Cambridgu, Center za kriminološko raziskovanje v Sheffieldu in Kriminološki center v Edinburgu. Ob teh ustanovah pa se je s tovrstnim raziskovanjem pričel ukvarjati tudi Center za študije javnega reda in miru pri Univerzi v Leicesteru. Ta raziskuje za številne inštitucije, ki se ukvarjajo s proučevanjem kazenskega pravosodja in ki so izvajale diplomске in poddiplomske programe ter uporabljale izsledke študentov kot raziskovalna poročila.

Raziskovalni sveti in fundacije

Glavni viri sredstev za raziskovanje policije so prihajali iz vladnih in zasebnih fundacij, Ministrstvo za notranje zadeve (Home Office) pa je podpiralo raziskovanje v svoji raziskovalni in načrtovalni enoti. Zasebne fundacije so podpirale tudi raziskovalne projekte o prostovoljnem opravljanju policijskega dela, mednarodnih razsežnostih policijskega dela in vlogi vodilnih v policiji.

Ustanove v okviru vlade

Ministrstvo za notranje zadeve (Home Office). Enota za raziskovanje in načrtovanje pri angleškem notranjem ministrstvu (HORPU) je največja ustanova, ki izvaja kriminološko raziskovanje v Veliki Britaniji in tudi najverjetneje v Evropi, hkrati pa financira tudi številne raziskovalne projekte na različnih univerzah.

HORPU je bila ustanovljena 1957. leta. Njen namen je raziskovati vzroke odklonskosti, obravnavanje prestopnikov ter zadeve, povezane s kriminalitetjo. Najprej je HORPU, ki se je tedaj imenovala Home office research unit (HO-

RU) ukvarjala predvsem z raziskovanjem vzrokov in z obravnavanjem kriminalitete. Do 1969. se je njihova periodika imenovala študije o vzrokih delinkvence in obravnavanju prestopnikov. Nadaljevala je z zanemarjanjem kriminalne politike in izvajanjem zakonodaje, vse do začetka sedemdesetih let. Med 74 temami, ki so bile obravnavane do 1979., je bila le ena posvečena izvajanju zakonodaje in policiji. Do leta 1979 sta se pojavili 2 študiji o policiji, prva o preprečevanju kriminalitete in o policiji, druga pa se je ukvarjala z aretacijami osumljencev, raso in kriminaliteto. V obdobju 1980-1985 je bilo 10 od 28 študij namenjenih policiji. Med 1986 in 1989 pa je bilo od dvajsetih študij osem takih, ki so obravnavale policijo in policijsko delo.

HORPU je v Veliki Britaniji najpomembnejša institucija, ki podpira raziskovanje policije. V to delo se vključujejo tudi druga vladna telesa, kot je npr. Oddelek lorda kanclerja (Lord Chancellor's Department), v primerih ko gre za raziskovanja pravnega svetovanja na policijskih postajah (pravice in dolžnosti strank policije).

Lokalne institucije. Predvsem po letu 1980 so se pojavile raziskave o policiji, zaradi manjših konfliktov med policijo in lokalnimi skupnostmi. Razlogi za to so bili v nepristojnosti lokalne uprave, da odloča o izbiri vodstva policije na svojih območjih. Zastavljala pa so se tudi vprašanja o odgovornosti policijskih šefov.

Raziskovanje policistov (policisti raziskovalci). V policiji je potekalo raziskovanje na več ravneh, na nacionalni in lokalni ravni. Raziskovanje je obsegalo policijske akcije in upravljanje v policiji. Lokalno raziskovanje je potekalo na policijskih območjih. Leta 1986 je imela večina policijskih območij svoje raziskovalne oddelke. Njihov glavni namen je bil zbirati podatke za potrebe vodstva, za letna poročila o kriminaliteti. Na različne načine so poskušali povečati učinkovitost policijskih patrulj, uvajali so tudi novosti v policijsko prakso. 'Value for money'³ je glavno geslo angleškega notranjega ministrstva v zadnjih desetih letih, kar je posledica temeljite analize policijskega dela.

Neodvisne raziskovalne organizacije

V osemdesetih letih, ko je bila v Veliki Britaniji ustanovljena Police foundation, je to pomenilo tudi razcvet raziskovanja policije. Prihodki fundacije so dotekali iz industrije, trgovskih organizacij, dobrodelnih organizacij in zasebnih trustov.

Najodmevnejše delo, ki je nastalo leta 1985, je Policija in ljudje v Londonu (Smith, Gray, Small). Organizirali so tudi konference, seminarje, spodbujali raziskovanje in objavljali prispevke s področja opravljanja policijskega dela v skupnosti (Reinerju, 1992/a).

Skupine pritiska in druge politične skupine

Nacionalni svet za človekove pravice je najpomembnejša, najbolj natanč-

³Fraza "value for money" pomeni ustrezno količino uslug za določeno plačilo.

na in kritična ustanova pri informiranju o policijskem delu, ki ima negativen prizvok in pomeni neustrezno izvajanje zakonodaje. Objavili so tudi dokumente, ki so pričali o zlorabi pooblastil. Sem štejejo študije o policijskem delu na Severnem Irskem, o konfliktih med policijo in rudarji v času štrajkov in v zvezi s tem o odgovornosti policije. Objavili so tudi poročila o rasni diskriminaciji. Med skupine pritiska sodijo še Komisija za rasno enakost, škotski svet za človekove pravice idr.

Predstavniki javnih medijev

Pred letom 1980 je bila opravljena le ena novinarska raziskava policijskega dela v metropolitanski policiji. Metoda, ki so jo uporabili, je bila opazovanje. Novinarji so odkrili korupcijo v policiji, ki je pomenila škandal za Scotland Yard. Po tej aferi je bilo raziskovalno novinarstvo nekaj običajnega. Novinarji so razkrili, kako policisti vzdržujejo red in mir v različnih okoliščinah, kako izvajajo policijska pooblastila. To je seveda prispevalo v veliki meri k temu, da so ljudje spoznali vse razsežnosti policijskega dela. V nekaterih primerih so novinarji sledili predvsem senzacionalizmu in predstavljanju temne plati policijskega dela, medtem ko se druga prizadevanja kažejo kot del izobraževalnih vsebin in spoznavanja vloge različnih državnih ustanov.

Zasebne pobude

Nekatere primerjalne študije policije so bile financirane tudi iz teh virov. Tako je npr. primerjalno študijo o vzdrževanju javnega reda in miru v Veliki Britaniji in Nemčiji financiral nemški Volkswagen. Nekatere druge raziskave pa so financirale multinacionalke.

2. Glavna področja britanskega raziskovanja policije

Ob pregledu literature lahko ugotovimo, da razlikujemo pet vrst raziskovanja policije v Veliki Britaniji:

1. študije policijske organizacije,
2. študije policije in upoštevanja človekovih pravic,
3. študije policijskega dela in oblikovanja odklonskosti,
4. študije odnosov med policijo in javnostjo in
5. študije politike izvajanja policijskega dela.

Shopland in Hobbs (po Reinerju, 1992/b) delita študije v tri skupine:

1. sociološke študije, ki obravnavajo kulturo policije ter policistk in policistov,
2. študije upravljanja policije in
3. širše pravne in zgodovinske analize.

Seveda pri predstavljanju tujih raziskav ne smemo pozabiti tudi na nekatere prizadevanja slovenskih avtorjev. Do sedaj se ne moremo pohvaliti z načrtnim in poglobljenim proučevanjem policije pri nas, vendar pa ne smemo

mimo nekaterih del slovenskih strokovnjakov, ki so bistveno prispevali k osvetlitvi nekaterih problemov v zvezi s policijo in policisti. Policijo so proučevali z nadzorstvenega in kriminološkega zornega kota (Pečar, Brinc), s psihološkega (Umek, Seličeva, Pagon, Maver, Meško) in z organizacijskega vidika (Pagon, Lobnikar), z vidika odnosov policije in javnosti (Pečar, Skalar), z vidika problemov v zvezi s kadetsko šolo (Skalar, Pagon, Umek, Meško) ter izpopoljevanj in usposabljanj v policiji (Djurič, Meško). Pri tem pa ne gre pozabiti tudi na dela Pavla čelika.

3. Proučevanje policistov in policije

V Veliki Britaniji so v raziskavah o policiji najpogostejša naslednja vprašanja: Komu ali čemu služi policija? Kdo so policisti? Kaj policisti mislijo? Ali se izvajanje policijskega dela razlikuje od določil zakonov? Ali so policisti poštene? Kako policiste vodijo in nadzirajo? Kako je policija prišla do sedanjega položaja?

Kaj delajo policisti?

Obstoj policije in opravljanje policijskih nalog je bilo dolgo časa samo po sebi umevno in nekaj, kar ni bilo treba proučevati in analizirati. Zato si zgodnji raziskovalci niso zastavljali vprašanj o tem, čemu je policija namenjena, kakšna je njena vloga v družbi in komu služi. Kasneje pa so se pojavila vprašanja v zvezi z usposobljenostjo, opremljenostjo in pravico (pooblastili) policistov uporabljati silo. Kakšna je vloga oz. funkcija policije in kaj policisti delajo, so prevladujoča vprašanja, na katere so raziskovalci iskali odgovore (Reiner, 1992).

Pri tem raziskovanju so zbirali podatke s klici na policijske postaje, neposredno so opazovali policiste pri delu in izvajali pregledne študije pričakovanj iz zahtev javnosti do policije. Ugotovitve kažejo, da je policija t.i. skrita socialna služba, saj skoraj dve tretjini časa porabi za dejavnosti, ki niso povezane z zatiranjem kriminalitete, kar naj bi po zdravem razumu bila pglavitna dejavnost policije.

Kdo so policisti?

Policisti ne izhajajo enakomerno iz vseh družbenih slojev. V začetku raziskovanj niso posebej zbirali demografskih podatkov o policistih. Kasneje so nekatere študije posredovale tovrstne podatke v okviru drugih, večjih raziskav (v katere so bili vključeni tudi policisti kot proučevane osebe). Raziskovanja naj bi odgovorila na vprašanja: Kakšni ljudje so policisti oz. kakšen je njihov socialni izvor? Kako reprezentativni so policisti iz raziskovanega vzorca za celotno skupino policistov?

Prvo vprašanje je bilo zanimivo zaradi domneve, da so izhodiščna usmeritev posameznikov in njihove izkušnje pomemben dejavnik za kasnejša stališča in vedenje pri opravljanju policijskega dela. Vse to se nanaša na samo-

selekcijo za opravljanje policijskega dela. Drugo vprašanje, o socialni reprezentativnosti policistov, se nanaša na različne vloge v policijski organizaciji kot tudi na ukvarjanje z različnimi družbenimi skupinami.

Etnična pripadnost, spol, izobrazba, pripadnost določenemu družbenemu sloju, so razlogi za protislovja v izhodiščih za izvajanje policijskega dela. Do tedaj so pri novih policistih le redko ugotavljali pripadnost družbenemu sloju. Nekaj raziskav govori o socialnem izvoru policistov. Policisti ne izhajajo iz vseh družbenih slojev. Najmanj jih je iz zgornjega in najnižjega družbenega sloja. Večina policistov izhaja iz delavskih družin ali iz nižjega srednjega sloja. V Veliki Britaniji izvira iz teh slojev družbe tudi približno 60 odstotkov policijskih šefov. Na splošno gledano so policisti iz vseh družbenih slojev, vendar porazdelitev ni enakomerna (Reiner, 1992/a, s.401).

Razlogi za vstop v policijo so v notranji (intrinzični) motivaciji, bolj kot pa iskanje socialne varnosti, ki jo nudi ta poklic (Judge, 1972). Rast nezaposlenosti in različne spremembe na trgu delovne sile vplivajo tudi na motivacijo za zaposlovanje v policiji.

V zadnjem desetletju raziskujejo reprezentativnost in neenakomerno porazdeljenost policistov glede na spol, raso in etnično pripadnost. Raziskave, ki so vključevale črne policiste, so opozorile na razisem v policijskih enotah z vidika t.i. policijske kantinske kulture⁶ (Fielding, 1994) in na težave pri napredovanju ter na sovražnost črnega dela prebivalstva. Posebne študije so bile namenjene tudi ugotavljanju zaposlovanja visoko izobraženih v policiji. Spolna diskriminacija pa je bila v Veliki Britaniji ugotovljena kljub zakonu iz leta 1975, ki določa enake možnosti zaposlovanja žensk in moških (Rainer, 1992/a, 1992/b) na več področjih. To pa je povzročilo tudi raziskovanje problemov v zvezi z ženskami v policiji in domnevno diskriminacijo policistk, ki je bila potrjena.

Kakšni so policisti in kako "mislijo"?

"Policijska osebnost" ali ustrežnejše domnevna tipična osebnost policista je naslednji problem, s katerim se je ukvarjala vrsta raziskovalcev. Tako kot v ZDA so tudi v Veliki Britaniji ugotavljali značilnosti policijske kulture in z njo povezane discipline, prenosa modela discipliniranja in reproduciranja avtoritarnosti. Domneva je bila, da takšno delo privlači avtoritarne osebnosti oz. osebe z avtoritarnimi nagnjenji. Do leta 1980 je večina raziskav kazala na to, da policisti niso niti družbeno niti psihološko drugačni od večine ljudi, čeprav so socializirani v kulturo, ki ima avtoritarne značilnosti. Po letu 1980 se je v Veliki Britaniji pojavilo vprašanje o avtoritarnih in konzervativnih zna-

⁶Izraz "policijska kantinska kultura" vsebuje tipičnost glede izrazite maskulinnosti, grobosti, agresivnosti, predsodkov, rasne diskriminacije, dominantnosti, izoliranosti in poklene solidarnosti. Kantinska kultura naj bi bila posledica druženja v kantinah, kjer med policisti poteka neformalna komunikacija in izmenjava izkušenj, stališč, vrednot. To je kraj vzdrževanja norm policijske subkulture. Značilna je predvsem za zahodne policije. V Sloveniji takšnih klubov - kantin pravzaprav ni.

čilnostih policistov, čeprav je njihovo osnovno usposabljanje imelo t.i. učinek liberalizacije. Stališča policistov so bila v precejšnji meri negativna, predvsem do pripadnikov drugih ras, razen bele. Ugotovili so, da policisti niso bolj avtoritarni od povprečja v družbi nasploh. Znano pa je, da bolj liberalni pogledi na svet, ki so posledica usposabljanja, izginejo z izkušnjami pri delu in pride do spremembe v smeri vse večje avtoritarnosti (Reiner, 1992/a, s.467-468).

Za odgovor na to vprašanje so bile zasnovane raziskave o policijski kulturi⁷. V predhodnih raziskavah so ugotovili, da ni posebnih razlik v psihičnih lastnostih med policisti in drugimi državljani. Temeljni koncept za tovrstno raziskovanje je bilo ugotavljanje značilnosti t.i. delovne osebnosti (Skolnick, 1975), ki je rezultat kombiniranih značilnosti (sumničavost, avtoritarnost, notranja solidarnost, konzervativizem). Te se kažejo v različnih socialnih okoliščinah (interakcijah) in vplivajo na razvoj načina gledanja nase in na svet. To so spoznavne leče, skozi katere policisti gledajo različne situacije in dogodke.

Izraz policijska kultura se je zdel bolj primeren za označevanje tega, kar Skolnick poimenuje z izrazom delovna osebnost in kar ima, bolj kot ne, individualni prizvok. Policijska kultura je bila proučevana z različnimi metodami, podobno sliko med njo in Skolnickovo delovno osebnostjo pa so dala opazovanja in intervjuji (Graef, 1989).

Britanske raziskave potrjujejo Skolnickovo (1975) domnevo o sumničavosti pri policistih, družbeni osamitvi, notranji solidarnosti in konzervativizmu. Podobnost policijskega delovnega okolja povsod po svetu je najverjetneje razlog za podobne ugotovitve. Ne glede na zgodovinske in zemljepisne razlike je glede avtoritete in nepredvidljive nevarnosti vsem policistom skupno: predstavljanje in izvajanje avtoritete ter relativna težavnost pri napovedovanju konfliktov pri delu. Novejše raziskave pa tudi poudarjajo pomen zavedanja in vpliva policijske kulture. Do solidarnosti prihaja na različnih ravneh, tudi kar zadeva specializacijo, hierarhijo znotraj policije. Pomembna je tudi ugotovitev o delitvi na ulične policiste in policiste upravljalce, na praktične profesionalce in profesionalce managerje (Reiner, 1992/a, s.466).

Angleška študija amsterdamske policije ugotavlja solidarnost in skrivnostnost, ki označujeta poklicno kulturo ne samo v odnosu do zunanjega sveta, temveč tudi znotraj policije. Obstaja globoka dihotomija med vrednotami, slogom dela, čustveno senzibilnostjo nižjih in višje rangiranih policistov. (Punch, 1983, s.247). Reinerjeva študija o policijskih vodilnih kaže tudi na razlike med njimi in navadnimi policisti. Študije policijske kulture poudarjajo osrednji pomen zatiranja kriminalitete kot resničnega in pravega dela, pri čemer je policijsko socialno delo nezaželeno in vredno posmeha (Reiner, 1985, s.113).

Ugotovili so tudi notranjo solidarnost v različnih skupinah znotraj policije,

⁷V začetku raziskovanja je bil v rabi pogostejši pojem policijska osebnost (*a police personality*), sledil je termin delovna osebnost policistov (*a working personality*). Kasneje so (Reiner) pričeli uporabljati termin policijska kultura (*a police culture*), ki vsebuje enake značilnosti kot predhodno predstavljena (protislovna) policijska osebnost in delovna osebnost.

npr. med uniformiranimi policisti in kriminalisti in obojestransko rivalstvo med enim in drugimi. Raziskave so potrdile tudi sumničavost policistov in njihovo izločenost iz družbe, kot smo to že omenili. Policisti razlikujejo ljudi glede na to, kdo jih spoštuje in koga oni spuščajo in koga ne. Tako govorimo o policijski klienteli, kot npr. žrtvah, osumljencih in drugih strankah. Obstajajo pa tudi skupine, ki ogrožajo policiste. To so različni protipolijski dobrohotneži, politiki, ki spreminjajo zakonodajo, izzivalci, kot so npr. pravniki, socialni delavci ali zdravniki, ki imajo poklicne možnosti prodrati v ozadje policijskega dela. Več avtorjev poudarja, kako je "zemljevid družbe" oblikovan pri policistih glede na možnost potencialnega ogrožanja policistov. To povzroča kategorizacijo ljudi, krajev in problemov. Kljub temu, da policija kategorizira tiste skupine, ki povzročajo skrbi, so enaki (glede na zunanje znake, značilnosti in nevarnost) glede na prostor in družbeno strukturo, tako da imamo lahko policijsko kulturo za sredstvo procesa reprodukcije moči (oblasti) (v Reiner, 1992/a, s.467, Shearing 1981; Jefferson, Walklate 1988; Jefferson 1988). Ta kritika izhaja iz konzervativizma, ki je vsebovan in proučevan v večini študij o policiji. Raziskovalcem v Veliki Britaniji ni bilo dovoljeno, da bi ugotavljali neposredno politično prepričanje angleških policistov, kljub domnevi, da je njihova usmerjenost konzervativna. Določena znamenja konzervativizma so pritegnila posebno pozornost. To sta seksizem in rasizem, ki sta predmet proučevanja v nekaterih raziskavah. Poskusi "zdravljenja" takšnih problemov so bili osrednji problem razvoja usposabljanj in razprav o tem, kako dejavniki policijske kulture vplivajo na diskriminatorno policijsko prakso.

Policijsko kulturo, po Skolnicku (1966), določa tudi stalni "pritisk" v zvezi z delovno uspešnostjo, ki se kaže v številu ukrepov, oz. izvajanj zakonodaje. Angleške študije sicer potrjujejo to hipotezo, vendar ne kot notranjo motivacijo, ampak kot prizadevanje za boljše rezultate zaradi zunanjih pritiskov. Izhajajoč iz angleške policijske kulture, je boj proti kriminaliteti oboje - je vreden prizadevanj in nudi zadovoljstvo ob uspehu. Pri novincih je opaziti večjo usmerjenost v dosledno izvajanje zakonodaje in višjo stopnjo normativnosti pri opravljanju policijskega dela. Večina kandidatov se zaposli v policiji zaradi notranjih (intrinzičnih) motivov za boj proti kriminaliteti, kar tudi med policisti šteje za pravo policijsko delo. Druge policijske dejavnosti pa imajo na ravni neformalnega kodeksa nižji pomen. Vrednote v zvezi z bojem proti kriminaliteti so okrepljene še z neformalnimi vplivi in procesom socializacije v (sub)kulturno poklicno okolje. Toda reforme v zadnjih desetletjih v formalnem usposabljanju so bile usmerjene bolj v skupnost usmerjeno policijsko delo (prav tam, s.468).

Kako izobraževanje in usposabljanje oblikuje policiste?

Izbira ustreznega usposabljanja za policiste in vpliv le-tega na kasnejše delo je prav tako predmet nekaterih raziskav. V Veliki Britaniji so se spremembe oz. kritike pričele v osemdesetih letih, ko je Lord Scarman ocenjeval

policijsko delo in ugotovil, da mora biti usposabljanje policistov v skladu s politiko opravljanja policijskega dela. V času usposabljanja se prične socializacija s policijo, tako formalna kot tudi neformalna. Rezultati procesa neformalne socializacije s poklicno kulturo se razlikujejo od formalnega usposabljanja in od začetnega idealizma policistov. Razkorak med formalnimi prizadevanji in neformalnimi vplivi pogojuje tudi učinke policijskega dela in morebitno odklonskost.

Kaj javnost misli o policistih?

Sestavni del javnomnenjskih raziskav je zbiranje podatkov o stališčih do policije. Intervjuji s policisti so pokazali, da se sami slabše vrednotijo kot jih vrednoti javno mnenje. Pri ugotavljanju stališč o policiji je pomembno, ali sprašujemo po splošnih ali specifičnih stališčih do policije. Splošna stališča so bolj pozitivna kot specifična. Zaskrbljenost o sprejetosti policije v javnosti in zaupanje vanjo ugotavljajo s preglednimi študijami, ki merijo občutke ogroženosti in viktimizacijo ljudi.

Proučevanje stališč do policije lahko razvrstimo v tri skupine: ocenjevanje splošnih stališč do policije, ocenjevanje želja in prioritet pri policijskem delu in ocenjevanje izpraševančevih neposrednih izkušenj s policijo. Splošna stališča o policiji ugotavljajo najpogosteje z vprašanjem, ali policisti opravljajo svoje delo dobro. Ugotovljeno je bilo, da je splošno stališče do policije negativnejše pri mladih, moških, živčih v mestnih središčih, nezaposlenih in ekonomsko marginaliziranih (Reiner, 1992/a, s.472).

Pregledne študije dajejo podatke o ocenjevanju prednostnih nalog pri policijskem delu. Zbirajo podatke o tem, s katerimi problemi bi se policisti morali ukvarjati in rangirajo predstavljene probleme. Med splošnimi stališči in pričakovanji glede prioritete policijskih opravil obstaja neskladje. Neuresničljivo, nesprejemljivo in nedosegljivo bi bilo, če bi odločanje o politiki policijskega dela bilo omejeno le na stališča in odločanje o prednostnih nalogah s strani javnosti.

Pregledne študije o kriminaliteti dajejo tudi podatke o stikih državljanov s policijo in so pomemben vir informacij o zadovoljstvu z delom policije. Angleška pregledna študija o kriminaliteti odkriva: da je približno polovica prebivalstva imela stike s policijo v tekočem letu, tri četrtine jih je bilo zaradi pobud državljanov; vzroki za stike so na različnih območjih različni (od reševanja socialnih problemov pa do zatiranja kriminalitete); vrste stikov se razlikujejo glede na udeleženo delov populacije. Več klicev policiji opravijo delavci, mladi, moški in belci, manj pa črnci, ženske in starejši; konfliktne stiki, pogojeni s policijskim delom, so odvisni od številnih dejavnikov. Mladi, moški, stanujoči v urbanih naseljih, marginalizirani so pogosteje ustavljeni in kontrolirani, izpraševani in prijati. Ljudje s takšnimi značilnostmi tudi pogosteje kličejo policijo; prijavljanje policiji se razlikuje glede na čas in kraj in tudi intenzivnost policijskega dela se razlikuje glede na isti merili; večina ljudi, ki išče stike s policijo in prijavlja kazniva dejanja, je manj zadovoljna s policij-

skimi uslugami oz. njeno odzivnostjo. Zadovoljstvo z odzivnostjo policije se razlikuje tudi glede na etnično pripadnost in kraj bivanja (najmanj zadovoljstva je v mestnih središčih); skupine, ki jih policija ne zadovolji v njihovih pričakovanjih, so tudi jasno bolj odkrito sovražne kot druge skupine v študijah o kriminaliteti.

Ali se opravljanje policijskega dela razlikuje od zakonskih določil?

Glavni problemi, ki se navezujejo na to poglavje so: upoštevanje človekovih pravic in svoboščin, odgovornost policije, policijska pooblastila, kršitev in prekoračitev pooblastil. Pomembno in večkrat obravnavano področje, ki sodi v to poglavje, je policijska subkultura. Študije policijske subkulture obravnavajo predvsem probleme v zvezi s policisti in njihovim delom, predvsem tiste, ki posegajo v pravice in svoboščine drugih ljudi in takšne, ki pomenijo kršitve delovnega reda in pravil.

Ali so policisti pošteni?

Policijska diskrecija je bilo eno izmed prvih izhodišč za proučevanje policije v Veliki Britaniji in v Združenih državah Amerike. Diskrecija pri opravljanju policijskih nalog seveda obsega diferenciacijo različnih skupin in različno obravnavanje. Diferenciacija lahko preraste v diskriminacijo, kar pomeni neenako obravnavo, ki ni z zakonom določena. Odnos skupin, ki očitajo policiji diskriminacijo, je vsekakor bolj negativen, kot tistih, ki tega policiji ne očitajo.

Na tem mestu se pojavljata tudi vprašanji: Ali policisti različno obravnavajo različne družbene skupine? Ali diferenciacija pomeni tudi diskriminacijo? Obstajajo številni dokazi, da je večja verjetnost obravnavanja, da bodo policisti ustavili, kontrolirali posameznika, ki je mlad, moški, nezaposlen, neurejen idr. (Bennett, 1979). Obravnavanje žensk se kaže skozi dva nasprotujoča si pola. Na eni strani je to obravnavanje v skladu s podobo gospe, ki jo obravnavajo na gentlemanski način. Na drugi strani pa je podoba "kurbe" (whore image), ki pa ni deležna pozornosti in je obravnavana brezosebno in s prezirom.

Obravnavanje različnih družbenih skupin, ko so njihovi pripadniki žrtve, je tudi zelo podobno. Kamen spotike je bil v osemdesetih v Veliki Britaniji problem enakega obravnavanja vseh rasnih skupin. Ugotavljali so, ali je rasižem navzoč v policiji, ali so napeti medrasni odnosi posledica neprijetnih izkušenj pri delu in iskali vzroke policijskega rasizma (rasizma v policiji) (Reiner, 1992/a, s.478). To prizadevanje ni rodilo posebnih uspehov, saj z metodološko ustreznim pristopom ni bilo mogoče ugotoviti dejanskega stanja. Opazovanje je pokazalo, da ni posebnih razlik v obravnavanju različnih "vrst" ljudi.

Ugotovili so tudi, da so policisti prej tisti, ki reproducirajo družbeno neena-

kost, kot pa jo ustvarjajo, čeprav njihovi predsodki dodatno krepijo neenakost. Policijsko delo so ocenjevale različne družbene skupine. Pri tem je bilo ugotovljeno soglasje glede pojma dobrega policijskega dela ob upoštevanju različnih izkušenj žrtev, strank in osumljencev (prav tam, s.479). Obstajajo pa razlike v ocenah reševanja določenih problemov na različnih ravneh oz. v različnih okoljih. To je razumljivo, saj nekaj, kar je za eno skupino v nekem okolju motnja, za drugo skupino v drugem okolju mogoče sploh ni problem. Tako je tudi učinkovitost policijskega dela lahko različno ocenjena.

Kako učinkovita je policija?

Ena izmed zmot o najpomembnejši vlogi policije na področju preprečevanja in zatiranja kriminalitete vodi pogosto v nezadovoljstvo ljudi z učinkovitostjo policije. Ljudje, ki pričakujejo od policistov, da bodo zelo uspešni pri preiskovanju kriminalitete, so pogosto razočarani in kaj kmalu izražajo tipično negativna stališča do policistov. Policija namreč okoli tri četrtine delovnega časa nameni drugim dejavnostim, kot so vzdrževanje javnega reda in miru ter različne druge uslužnostne dejavnosti, ne smemo pa tudi pozabiti na administrativno delo, ki ga pri opravljanju policijskega dela ni malo. Predstavljanje kriminalitete v javnih medijih in impliciranje neuspešnosti policije povzroča nezadovoljstvo glede njene učinkovitosti.

Reiner (1992/a, s.481) ugotavlja, da je prikazovanje nizkih osebnih dohodkov kot glavnega problema oz. vzroka za neuspešnost in nemotiviranost policistov, lahko problematično. Takšno prikazovanje problematike lahko vodi do t.i. biano čeka za opravljanje policijskega dela.

Različni programi za povečanje učinkovitosti policijskega dela so se pokazali do določene mere kot dobri, vendar pa je opaziti tudi negativne stranske učinke takšnih prizadevanj. Tako so poskušali z različnimi oblikami patroliranja in z v skupnost usmerjenim policijskim delom. Sem sodijo tudi programi kot sta sosedska straža in opravljanje policijskega dela v soseski. Problem vseh prizadevanj se je pokazal v izvajanju programov in težavah z izvajanjem načrta. Učinkovitost policije ostaja še zmerom predmet žgoče razprave. Vsekakor pa jo je treba obravnavati skupaj z upravljanjem policije in odgovornostjo policije za javno varnost (Reiner, prav tam).

Kdo in kako upravlja in nadzira policijo?

Komu je policija odgovorna za svoje delo, je predmet razprave v tem poglavju. Angleži govorijo o dveh vrstah odgovornosti policije. Prvo imenujejo responsibility, ki bi jo lahko imenovali odgovornost ljudem na splošno, in drugo accountability, ki je odgovornost policije vladi. Odgovornost policije je problem razprav predvsem v deželah, kjer razglašajo t.i. policistovo neodvisnost in kjer vlada tradicionalna sumničavost do političnega nadzorstva v policiji (beri vmešavanja politike v policijsko delo), policijsko organizacijo pa spremenijo v popolnoma zaprto in nedostopno za nadzor javnosti. Takšne probleme so imeli v Veliki Britaniji in Kanadi, pa verjetno še kje drugje po

svetu. Teoretiki sicer ne zanikajo, da so odločitve o policijskem delu politične narave, vendar so si v tem primeru zastavljali vprašanje, kdo odloča in zakaj prihaja do odločitev v senci (Reiner, 1992/a, s.483).

Odgovornost policistov za opravljanje policijskega dela pa ni pomembno samo na relacijah policija-vlada, policija-javnost, temveč tudi v policijski hierarhiji. Pri tem ima pomembno vlogo sistem za pritožbe in notranja odgovornost policistov policijskim menedžerjem.

V literaturi, ki govori o institucijskem položaju policije v državi, ima pionirsko mesto Marshal (1965), ki je razblinil prepričanje o policistovi neodvisnosti. Veliko delo s tega področja so opravili tudi Lustgarten (1986), Jefferson in Grimshaw (1984) ter drugi. Skupna ugotovitev vseh je bila, da demokratične spremembe ne vodijo nujno tudi do demokratičnega opravljanja policijskega dela. Spremembe v policijskem delu so, po njihovem, bolj v zvezi z uresničevanjem tistega, kar imenujemo načela pravice kot temelj za odločanje (avtorji se zavzemajo za socialistična načela pravice). Reiner (1985) je ugotavljal, ali je neodvisnost policistov znotraj policijske hierarhije pozitivna, produktivna in meni, da takšna prizadevanja vodijo v določenih okoliščinah prej k nasprotnemu kot pa k večji učinkovitosti in organiziranosti (Baily, 1983; Reiner, 1992/a, s.483).

Sistem za obravnavanje pritožb zoper policiste je tudi predmet razprave, predvsem z vidika neodvisnega preiskovanja in obsojanja kršitev in kršiteljev. Reiner (1992/a in 1992/b) govori o angleških izkušnjah pri reševanju problemov v zvezi z obravnavo pritožb zoper policiste in o ustanovitvi organa za pritožbe zoper policiste. Ta organ ima pooblastila, da nadzira preiskovanje hujših primerov pritožb zoper policiste. Prav tako je bila navzoča ideja o posvetovalnih komitejih, ki bi jih sestavljali predstavniki policije in skupnosti. Kljub nekaterim prizadevanjem, je javnost večinoma nezadovoljna zaradi (ne)ukrepanja zoper policiste, ki kršijo pooblastila in druge predpise. Črna skrinjica raziskovanja v policiji je še vedno proučevanje kulture in prakse policistov, predvsem menedžerjev in vodilnih v policijski hierarhiji. V zvezi s tem se takoj pojavijo številna vprašanja in domneve o notranjem nadzorstvu v policijski organizaciji. Opravljenih je bilo nekaj študij, ki so obravnavale vpliv nadzorovanja in predvsem možnosti nadzorovanja policijskega dela. Papirna vojna in preobremenjenost z birokratizacijo na vodstvenih položajih v policiji onemogočata kakovostno nadzorovanje policijske prakse (Reiner, 1992/a, s.486).

Currie je leta 1986 (po Reinerju, 1992) izvedla študijo o demografskih značilnostih in obremenjenosti z delom vodilne strukture v škotski policiji. Druga študija (Grimshaw, Jefferson, 1984) pa se je ukvarjala z načrtovanjem policijskega dela v večjih policijskih enotah. Ta študija je pokazala, da se politika policijskega dela razlikuje glede na različne probleme. Direktivnost z vrha se je pokazala predvsem pri nabavi materialnih sredstev, opreme. Na področju opravljanja policijskega dela in izvajanja zakonodaje pa je bila ugotovljena skladnost z zakonskimi predpisi in podpiranje ustaljene prakse. Po-

membna vloga najnižjih v policijski hierarhiji (policistov) je tudi posledica prelaganja dela nanje s strani odgovornih, policijske elite, ki drugače vidi policijsko delo kot tisti, ki ga izvajajo. Jefferson in Grimshaw (1987) pripisujeta najnižjim v policijski hierarhiji "zdravorazumsko izvajanje", kar je njihova specifična značilnost, ki določa svojevrstno avtonomijo policistov in delitev policistov na policiste in policiste menedžerje.

Reinerjeva raziskava, ki je obravnavala vodilne osebe v angleški policiji, je pokazala, da večina vodilnih izvira iz delavskega razreda, za njihove družine pa je značilna večja mobilnost. Njihova politična usmerjenost je manj lokalna in bolj se usmerjajo v interese notranjega ministrstva kot lokalnih skupnosti. Kariere teh policistov so se pričele drugače kot pri drugih in zato so postali člani kohezivne skupine policijske elite (Reiner, 1992/a, s.487).

Kaj je pripeljalo policijo v sedanjí položaj?

V tem kontekstu so predstavljene študije (zgodovinskega) razvoja policije, vpliva družbenih razmer na spremembe v vlogi policije v družbi, vpliv ideologij in teorij na razvoj policijske stroke in prakse. Pomembna je tudi vloga izmenjave izkušenj in različnih poskusov za večjo učinkovitost pri opravljanju policijskega dela. V tem smislu imajo pomembno vlogo izkušnje iz preteklosti in praksa v sedanjem času. Oboje naj bi vodilo v kakovostnejše delo v prihodnosti.

V naslednjem prikazu predstavljamo tudi model za proučevanje kulture policistov (po Reinerju, 1992/a in 1992/b).

Prikaz št. 1: Najpogostejša vprašanja pri proučevanju poklicne kulture policistov.

4. Sklepne misli

Delovno področje policistov obsega širok spekter dejavnosti. Na vprašanje o tem, kaj delajo policisti, ni mogoče dati univerzalnega odgovora, saj se znotraj poklicne skupine policistov srečamo s policisti opazovalci, policisti prometniki, policisti na mejnih prehodih, policisti, ki varujejo objekte in politične predstavnike, policisti, ki se ukvarjajo z mladoletnimi prestopniki, policisti, ki se ukvarjajo s krvnimi delikti idr. še in še bi bilo mogoče naštevati in ugotovili bi, da je delovnih področij veliko in da so pričakovane lastnosti, sposobnosti in spretnosti lahko zelo raznolike. O socialnem poreklu so ugotovitve dokaj enotne, saj kažejo, da policisti izhajajo iz delavskega in srednjega sloja družbe. Zato obstaja domneva o avtoritarnosti policistov, ki je obenem tudi najbolj izražena v teh delih družbe. Raziskave ne potrjujejo bistveno bolj izražene avtoritarnosti pri policistih kot pri povprečnih pripadnikih delavskega razreda. Domneve o t.i. policijski osebnosti so prav tako vprašljive. Poleg avtoritarnosti pripisujejo nekateri avtorji policistom neprestano sumničanje, cinizem, konzervativnost, konvencionalnost, rigidnost, notranjo solidarnost in izoliranost iz družbe. Seveda se tukaj pojavljajo vprašanja o tem, ali se takšne lastnosti kažejo samo pri opravljanju policijskega dela ali so policisti takšni nasploh. Vpliv izobraževanja in usposabljanja je pomemben dejavnik, saj je bilo ugotovljeno, da čim večje so razlike med izpopolnjevanjem in ustaljeno prakso, tem večji je prepad med formalnimi pričakovanji in normami policijske subkulture. Ugotovljeno je bilo tudi, da se vpliv stališč, pridobljenih v času šolanja, zmanjša po izkušnjah v praksi. Stališča in odnos javnosti do policije in obratno se kažejo v vzajemnem delovanju. Bolj ko je javno mnenje naklonjeno policistom, manj je konfliktov in stopnja "skrivanja policistov za modro zaveso" je nizka. Pooblastila omogočajo policistom posegati v zasebnost ljudi, opravljati preiskave, pregledovati ljudi, ustavljati vozila, nadzirati idr. Obravnavanje osumljencev kaznivih dejanj, prijavljanje storilcev prekrškov, delo z žrtvami in prijavitelji kaznivih dejanj zahteva od policistov ustrezno usposobljenost, saj jim v primeru nestrokovnosti/neprofesionalnosti upravičeno očitajo tudi diskriminacijo. Poseben problem so: učinkovitost policije, vpliv na kriminaliteto, predvsem pa občutki varnosti oz. ogroženosti pri državljanih. Upravljanje in nadziranje policije je pomembno področje, saj je od tega odvisna praksa neposrednih izvajalcev policijskega dela.

Podobna vprašanja kot za policiste, si lahko zastavimo tudi za iskanje odgovorov o socialnih pedagogih in njihovem delu. Pomembno je vedeti, katere raziskave so bile na tem področju opravljene, kakšne rezultate so pokazale in kako so bili ti rezultati sprejeti in upoštevani v praksi. Ob tem je tudi dobro vedeti, kdo so ljudje, ki se odločajo za takšen poklic in ki takšno delo tudi opravljajo. Vprašanje, zakaj socialni pedagogi in kaj naj delajo, je tudi pomembno, saj ima javnost dokaj nejasno predstavo o vlogi (socialnih) pedagogov. Kakšne so značilnosti posameznikov, ki opravljajo takšno delo, je zelo

pomembno vprašanje, saj za delo z ljudmi, še posebno z rizičnimi skupinami, ni primeren vsakdo.

5. Literatura

Ainsworth, P.B. (1995), *Psychology and Policing in a Changing World*. Chichester: John Wiley and Sons.

Banton, M. (1964), *The Policeman in the Community*. London: Tavistock Publications.

Bennett, T. (1979). The Social Distribution of Criminal Labels. *British Journal of Criminology*, s.19-28.

Fielding, N. (1994), Cop Canteen Culture. V: Newburn, T., Stanko, E. A (ur.): *Men, Masculinities and Crime, Just Boys Doing Business?* London, New York: Routledge.

Grabosky, P.N. (1996), Unintended Consequences of Crime Prevention. V: Homel, R. (ur.): *The Politics and Practice of Situational Crime Prevention*. Melbourne: Monsey.

Graef, R. (1989), *Talking Blues: The Police in their Own Words*. London: Fontana. Hain, P., Humpry, D., Rose-Smith, B. (1979). *Policing the Police, Volume 1.*, London: Platform books, John Calder.

Jefferson, T., Grimshaw, R. (1984), *Controlling the Constable, Police Accountability in England and Wales.*, Chishester: Frederickk Muller/The Cobden Trust.

Judge, A. (1972), *A Man Apart*. London: Barker.

Jupp, V. (1995), *Methods of Criminological Research.* London: Routledge.

Reiner, R. (1995), The Case of the Prosecution: police suspects and the construction of criminality. V: *Contemporary Issues in Criminology*. Cardiff: University of Wales Press.

Reiner, (1985), The Police and Race Relations. V: J. Baxter in L. Kofman (ur.): *Police: The Constitution and the Community*. London: Professional Books.

Reiner, R. (1992), Police Research in the United Kingdom: A Critical review. V: Tonry, M. in Morris, N (ur.): *Modern Policing*, Chicago: University of Chicago Press.

Reiner, R. (1992), *The Politics of the Police*. New York, London: Harvester Wheatsheaf.

Reiner, R. (1994), Policing and the Police. V: *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Clarendon Press.

Skolnick, J.H. (1966), *Justice without Trial*. New York: Wiley.

Skolnick, J.H. (1975), Why Police Behave the Way They Do? V: Skolnick, J.H. in Gray, T.C. (ur.): *Police in America*. Boston: Little, Brown and Co.

Družbena ekologija in polje vzgoje, ali kdo se uči od koga?⁸

Social ecology and the context of care, or: Who learns from whom?

Soisson Robert

*Ne bi se smel naučiti več,
kot je absolutno potrebno proti življenju.**
(Karl Kraus, 1965)

Kdo se uči od koga? To je vsekakor več kot le retorično vprašanje.

Če listate po literaturi o izvendružinski vzgoji, se udeležujete FICE kongresov ali berete ustrezno literaturo, boste našli predvsem tehnične razprave, predstavitve novih modelov ali napovedi za možen razvoj v prihodnje. Kongres v St. Gallenu, pred dvema letoma, je bil izjema, saj je program vključeval polemično razpravo o pojmu družine. Drugi pojmi, kot so otroštvo, družba ali celo pojem vzgoje same, so redko, če sploh kdaj, predmet razprave.

1. Zato bom najprej izrabil priložnost za opis položaja otroka na splošno v naši razviti, post-industrijski družbi. Ob tem pa se moram, vsaj mimogrede,

⁸Prevod članka Soisson Robert: Social ecology and ther context of care, or Who learns from whom? V: Soisson, R.(ur.): Kongress 1990. FICE, Zuerich 1991, s. 129-143.

⁹Zelo težko je prevajati citate, kot je ta. V Nemčiji ljudje ponavadi rečejo, da se mora človek, v šoli ali kjerkoli, učiti za življenje. To pomeni, da je vse, kar se človek nauči, koristno za razvoj veščin vsakodnevnega življenja. Karl Kraus (1965), ki se je boril proti ozkosti in neumnosti, očitno ni bil tega mnenja.

dotakniti tudi vsakodnevne tragike otrok tretjega sveta, ki bi obdani z lakoto, boleznijo in smrtjo, le stežka razumeli smisel našega tukajšnjega razpravljanja. Kot že rečeno, smo se v St. Gallenu ukvarjali s primerjavo vzgoje znotraj in zunaj družine, kar nam je omogočilo, da smo v razpravo zajeli vse otroke. Ne glede na dejstvo, da je pomembno poglobiti se v vprašanje, kaj pomeni "biti otrok danes", se te teme nismo prav dosti lotili.

2. Nato se bom narahlo dotaknil položaja družine, da bi upravičil svoje prepričanje, da se zgradba in vsebina domske vzgoje ne bi smeli oblikovati po družinskem vzorcu.

3. Potrebno je opisati tudi tokove družbenega razvoja, čeprav nam je nekaj tega

že znanega. Kakor kaže, je cilj vzgoje in izobraževanja prilagoditi otroka družbi; torej moramo vedeti, kakšna ta družba je.

4. V nadaljevanju se bom usmeril na delavce v vzgojnih službah - pri delu z mladimi in otroki so to vzgojitelji. S pomočjo ohlapne zbirke števil in razlag o poklicu vzgojiteljev (uporabljam izraz delavci v vzgojnih službah, oziroma za to konkretno situacijo, ki jo opisujem, vzgojitelji, medtem ko se v Evropi uporabljajo naslednji izrazi: "Sozialpädagoge", "Heimerzieher", "educateur", "moniteur", itn.) bom dokazal, da je pod zgoraj opisanimi pogoji preprosto nemogoče vzgajati v skladu z zahtevami.

5. V naslednjem delu se bom lotil kritične razprave o pojmu vzgoje, da bi podprl spremembe vzorca zavodske vzgoje.

6. Na koncu pa bom predstavil tri teoretične pristope, o katerih le redkokdaj ali pa sploh nikoli ne razpravljamo v okviru zavodske vzgoje. Le-ti bi, združeni s stališčem, ki ga o "skupnem življenju" zastopa FICE, lahko socialnemu pedagogu zagotovili teoretične okvire, uporabne pri njegovem delu.

1. Biti otrok danes: uspeh, stres, načrtovanje časa

Helga Zeiher (1990) opisuje današnje življenjske pogoje otroka z naslednjimi postavkami:

- podrejenost "komercializirani" otroški kulturi (igračice, športni rekviziti, moda, pohištvo, itd.),
- zmedenost staršev zaradi preobilice nasvetov,
- povečan strah, bojzani in ambicije staršev,
- povečano odklanjanje otrok s strani njihovega življenjskega okolja,
- manj otrok,
- sprememba zgradbe družine (družine z enim otrokom, družine z enim roditeljem),
- porast števila ustanov, ki zagotavljajo oskrbo in izobraževanje zunaj družine,

- omejitev družinskega življenja na večere in vikende,
- odstranitev pomembnih življenjskih vsebin iz družine in soseske,
- popolno časovno načrtovanje vsakodnevnih dejavnosti (urnik, prevoz),
- načrtovanje in nadzorovanje otrokovih družabnih stikov,
- naraščajoča odvisnost otrok od načrtovanih pritočasnih dejavnosti.

V isti številki revije *Psychology today* danes opisuje Monica Moebius (1990) položaj otrok uspešnih staršev v ZDA takole: "Vzgajanje in izobraževanje otrok pomeni boj za 'prve vrste'. 7,5 milijona otrok, to je 12% otrok mlajših od 18 let, ima psihične in čustvene težave." Klaus Hurrelmann ocenjuje, da je v ZRN 10 do 15 % duševno motenih otrok.

Leta 1970 je Hans Christian Thalmann (1974) v ZRN proučeval vedenjske in psihične motnje otrok in prišel do naslednjih ugotovitev: 22 % otrok ni kazalo nobenih znamenj motenosti, 28,7% otrok je kazalo lažje simptome, 29,3 % zmerne motnje, 18,7 % je bilo označenih kot 'problematični otroci', in 1,3 % kot primeri za institucionalno obravnavo. Vendar pa je v tem primeru šlo za povprečne osnovnošolske otroke, na podlagi česar lahko sklepamo, da so bili "pravi" problematični otroci že pred tem izločeni.

Biti danes otrok je torej zelo težko: čeprav ima večina otrok vse materialne dobrine, ki jih potrebujejo, je njihovo duševno zdravje ogroženo. Ker je v družini manj otrok, imajo starši več denarja za posameznega otroka. Zato je večina otrok razvajenih, kar pomeni, da dobivajo darila, ne da bi si jih s čimerkoli zaslužili. To staršem onemogoča, da bi uporabljali nagrado kot sredstvo za obvladovanje otrokovega vedenja. V očeh otroka je popolnoma vseeno, ali naredi, kar mu je bilo rečeno, ali ne: igrače bo dobil tako ali tako; če ne od staršev, pa od starih staršev. Na drugi strani pa se otrok sooča z zelo visokimi pričakovanji glede šolskega uspeha. Prav tako se od njega pričakuje tudi spodobno vedenje v javnosti. V mnogih družinah tako pomeni vzgoja nenehen boj za primerno vedenje doma in v šoli. Kaj pa če starši nenadoma nočejo več sodelovati? Načrtovanje vseh pritočasnih dejavnosti in nadzorovanje staršev otrokovega druženja z drugimi otroki povzroča, da postaja otrok vse bolj sebičen in samotar.

V zvezi s tem je treba omeniti, da tudi zavodske ustanove težijo k urejanju prostega časa svojih varovancev.

2. Spreminjajoča se družina

Čeprav bi jih le malo priznalo, pa se veliko praktikov in teoretikov zavodske vzgoje še vedno opriema družine kot modela za organiziranje in struktuiranje domske institucije. Toda kritik tega je vedno več.

Zaključiti moram, da ustanove, ki nudijo vzgojo zunaj družine, ne morejo posnemati zgradbe moderne družine. Družina kot organizacijski model je bila vedno čustveno in ideološko nabit ideal, ki pa je v okviru domske vzgoje

deloval kot težko breme nerealističnih pričakovanj. Nič pa ni narobe z manjšimi zavodskimi strukturami, ki zagotavljajo družini podobno vzdušje (Tuggener, 1989).

Po mnenju Heinricha Kupferja (v Huettenmoser, 1989) družina ni enotna in jasna struktura: "Družina nima več togih meja in oblike. Obstajajo prijetne in neprijetne družine. V nekaterih družinah z otroki lepo ravna, v drugih jih zlorablja. Soočenje z družino nam ne pove ničesar o dogajanju v njej. V ZRN pride do ločitve vsake štiri minute, nezakonski otrok pa se rodi vsakih osem minut. Toda na podlagi tega ne moremo sklepati o kakovosti odnosov med prizadetimi osebami."

Kess Waaldijk (191981) piše, da "naletimo na veliko različnih vrst družin, na različne predstave o tem, kaj zagotavlja njihovo moč, in različno stopnjo zaskrbljenosti v zvezi s fazami, ki jih družina preživlja. Člani sodobne družine so dolžni posvetiti svoji družini kot ustanovi veliko misli in premišljanj. Vedno manj je pravil in vlog, katerim ljudje sledijo kot nečemu samoumevnemu. Moderna družina je prostor razpravljanj, kritičnih premislekov in odločitev, kjer se vloge pogosto spreminjajo in vzpostavljajo na novo."

Stanje v Franciji je podobno, kar je novinarja in družinskega strokovnjaka J. P. Rosenzweiga (1989) pripeljalo do ugotovitve, da pogoj za družino ni več zakon, ampak je to otrok.

Proces vzgoje je opredeljen z nenehnim medsebojnim vplivanjem med starši na eni in njihovimi odraščajočimi otroki na drugi strani. Haydn Davies Jones (1981 a) piše, da "proces socializacije ne opisuje samo, kako starši oblikujejo otroke, ampak tudi, kako na starše v tem procesu, v času njihovega starševstva, vplivajo ti isti otroci." Tako ima recipročnost med otroki in starši odločilen vpliv za proces vzgoje. Kljub njihovi navidezni moči, starši niso vedno v dominantni vlogi.

Družina ni več edina možna pot za skupno življenje odraslih in otrok in ni več model za življenje v domski ustanovi. S tem pogledom se je strinjala Brigitte Berger (v Huettenmoser, 1989), ki je v St. Gallenu govorila v prid vrednotam meščanske družine. Močna kritika "bolne" meščanske družbe v 60. in 70. letih je bila tudi kritika "bolne" meščanske družine. Zavedati se je treba, da so bile skrajne kritične postavke izražene v glavnem le v ožji skupini intelektualcev, z veseljem pa so se jim pridružili tudi poklicani strokovnjaki. Toda na institucionalni ravni je v boju proti družini še vedno večina povprečnih ljudi verjela, da je majhna, tesno povezana jedrna družina, ki skrbi za otroke in jih čuva, še vedno najboljši porok otrokove bodočnosti. "Meščanska morala je moderna družinska morala par excellence, ki poudarja disciplino, marljivost, pozornost za podrobnosti in sistematično razvijanje volje. Med njenimi vrednotami so spodobnost, zanesljivost, vljudnost, spoštovanje in poštenost." Prof. Bergerjeva šteje možne neprijetne stranske učinke sistematičnega razvijanja volje za nekaj normalnega. "V zvezi s tem bi lahko ugovar-

jali, češ da so starši že od nekdaj vedeli, da so domača disciplina in njihove zahteve povezane z otrokovo uspešnostjo v šoli in v nadaljnjem življenju. Vedno so uporabljali vse metode, ki so jim bile na voljo, za socializacijo svojih otrok, kakor tudi za oblikovanje načina vedenja, ki se jim je zdel primeren. Poskušali so biti strogi s tem, da so kričali nanje in se jim prilizovali; uporabljali so tako 'pozitivne' kot 'negativne' ukrepe, jim jemali žepnino in jih včasih celo udarili. V tem pogledu so družine pogosto spominjale na bojišče. Morda bi morali strokovnjaki doumeti, da drugače pravzaprav ne gre."

Von Braunmuehl (1989) citira Friedricha Hackerja (1971): "Ker otroci niso nehali jokati, so jih poparili z vrelo vodo, položili na vročo peč, davili, dokler niso pomodreli, topli, dokler kri ni tekla v potokih in se je trgalo meso." Leta 1967 je bilo v New York City-ju prijavljenih 700 takih primerov, do leta 1970 pa je število le-teh naraslo na 2500. Verjetno v tem tiči razlog, zakaj prof. Bergerjeva pravi, da "še nikoli ni bilo tako očitno, da veliki upi, vloženi v obravnavo in ukvarjanje s problematičnimi otroki zunaj družine, pogosto niso bili uresničeni."

Po eni strani je otrok središče intenzivnih in pozitivnih človeških odnosov, po drugi strani pa zlorabljeno, vodeno, zbegano in preplašeno bitje: ta pritisk povzroča dramo današnjih otrok. Iz besed gospe Bergerjeve je povsem razvidno, da so vsa prizadevanja znotraj družine podrejena namenu: narediti iz otroka dobro prilagojenega državljana. čeprav pogosto omenja moralo, nikoli ne omeni splošno znane "dvojne morale" meščanskih demokracij. Pa vendarle je v njenih očeh naša doba označena kot doba "duhovne revščine in pomanjkanja volje".

"Današnja mladina je do skrajnosti razvajena; je slaba, nemoralna in lena. Nikoli ne bo taka, kot nekdanja mladina in ne bo uspela ohranjati naše kulture." To ni citat gospe Bergerjeve. Te besede lahko preberete, če le znate brati klinopis, na babilonski glineni plošči, ki je po ocenah sodeč stara 3000 let (Watzlawik in drugi, cit. po Von Braunmuhl, 1989).

Očitno, nekateri problemi niso povsem novi. Vendarle bi rad dodal še nekaj besed o sedanjih težnjah moderne družbe, ker je 'prilagoditev družbi' očitno prednostni cilj vzgoje in izobraževanja.

3. Potrošniška družba in individualizem

Potem ko smo na podlagi brezobzirnega in nespametnega ekonomskega in ekološkega rabljanja tretjega sveta v 'razvitih' družbah uspeli zagotoviti relativno materialno obilje, se zdaj vedno bolj soočamo z drugo platjo te medalje:

- ekološko krizo - mejami rasti,
- razvojem novih oblik revščin,
- porastom psiho-socialnih problemov.

Naš kongres poteka v Pragi. Nepričakovane spremembe, do katerih je prišlo

na češkoslovaškem in v drugih nekdanj socialističnih deželah, kažejo, da razvoj mirno pospešenega in nepretrganega napredka ni mogoč, kjer sta svoboda in politično izražanje do take mere zatrta. Čeprav sem vesel vseh izboljšav, pa bi vendarle rad posvaril pred tem, da se napake, do katerih je prišlo v zahodnih deželah, ne bi spet ponovile.

Novice o novih ekoloških katastrofah postavljajo naše zaupanje v neomejeno rast in napredek iz dneva v dan pod vprašaj. Mogoče pa je za prepričitev dokončnega propada ekološkega sistema zdaj že prepozno. Ne smemo pozabiti, da bodo morali naši otroci jutri živeti v tem svetu. Naučiti jih moramo spoštovati naravo. To pa nam z dajanjem ravno nasprotnega zgleda iz dneva v dan, ne bo uspelo. Neusmiljen boj za dobiček in bogastvo je gonilna sila našega družbenega razvoja in hkrati smrtna obsodba narave. Vsakdo, ki živi z otroki, se mora opredeliti glede te, življenjsko usodno pomembne teme.

Čeprav nam množični mediji vsak dan ponujajo privid o nedotaknjemem svetu, ne more nič skriti dejstva, da se približujemo 'dvotretjinski družbi'. Tu se pojavi pojem 'nove revščine': medtem ko dve tretjini naše družbe živita v relativnem obilju, tone preostala tretjina vse globlje v novo obliko revščine. Le-ta ogroža ljudi, ki delajo in tudi zaslužijo (čeprav samo minimalne plače), ali pa so deležni določenih ugodnosti, živijo pa v glavnem na ravni preživetja. Pogosto so globoko zadolženi zaradi nezmožnosti, da bi kljubovali skušnjavam potrošniškega sveta. Večino zavodske populacije tvorijo otroci takih ljudi.

Na kongresu v St. Gallenu je Heinrich Nufer (po Huettenmoser, 1989) v svojem poročilu o ekološkem razmišljanju dejal: "Na žalost, moderna družba vse hitreje drvi v individualizem, ki se zdi skoraj nepremostljiv." To pa sploh ne preseneča, če le poznamo skrite cilje našega sistema - skrivni učni načrt. Doma in v šoli so otroci usmerjeni k individualizmu in egoizmu, namesto k strpnosti in solidarnosti. Nevoščljivost in tekmovalnost sta odločilna motivacijska dejavnika za uspeh v šoli in pri delu. Posledica tega pa je odmiranje socialnih odnosov. Ker posameznik nima nikogar, ki bi mu lahko zaupal, se z njim pogovarjal, išče zatočišče v drogah in alkoholu. To pa zagotavlja delo številnim zdravnikom in psihoterapevtom. Nič čudnega, da govorimo o "psiho boomu". Da bi v moderni družbi preprečili osamitev posameznikov, moramo socialne sposobnosti otrok razvijati, ne pa jih zavirati.

4. Delavci v skrbstvenih službah - mit in resničnost

"Kdaj si boš končno našel službo?"

sprašuje majhen otrok svojega vzgojitelja.

(Waalwijk, v Courtioux, 1981).

Kdo so vzgojitelji in kaj delajo? Z vidika vprašanja: "Kdo se uči od koga?" želim raziskati, ali so se ti ljudje sposobni soočiti z zahtevami, pred katere so postavljeni.

Kljub temu, da v vsej Evropi nimamo enotnega koncepta tega poklica (Davies Jones, 1981 b), bi bilo zanimivo izvedeti, zakaj se mladi odločajo za tako poklicno pot. Žal pa temu vidiku poklica posvečajo najmanj pozornosti. Andreas Lanz in Jurg Schoh (1985) sta uspela najti samo en vir, primeren za citiranje, iz leta 1966, katerega avtor je Slutzky (1966).

"Meniva, da resnična motivacija za poklic temelji na trajnem in preizkušenem življenjskem nazoru, enem od ključnih dejavnikov uspešne profesionalne držbe delavcev v vzgojnih službah." Ta trditev Lanza in Schocha utegne biti pravilna, vendar, kdo lahko od sedemnajst do devetnajstletnih deklet in fantov, ki se odločajo za ta poklic, pričakuje realističen, trajen in preizkušen življenjski nazor?

Takšna pretirana pričakovanja so deloma odgovorna za dejstvo, da vzgojiteljem v njihovem poklicnem delu enostavno mora "spodleteti".

Priča sem bil primerom, ko so bili vzgojitelji mlajši od varovancev, za katere naj bi skrbeli. Iz tega se rodijo delno smešni, delno žalostni prizori, in vprašanje, kdo se uči od koga, postane še kako upravičeno.

Drugi razlog je dejstvo, da je usposabljanje vzgojiteljev skoraj povsod neustrezno in preveč teoretično in da je komaj kaj možnosti za razširjeno ali nadaljnje izobraževanje (Lanz in Schoch, 1985).

Lanz in Schoch sta zapisala, da je vprašanje nadaljnega usposabljanja vzgojiteljev že od vsega začetka povezano s spoznanjem, da domska vzgoja ne more biti doživljenjsko delo. Zato vztrajata pri zahtevi, da se **možnosti vzgojiteljev, bodisi za napredovanje ali opustitev dela** (poudarek avtorja) razširi in izboljša ..., kar pomeni, da je poklic zavodskih vzgojiteljev, v očeh samih nosilcev poklica, le **prehodno stanje**.

Lanz in Schoch navajata Martina (1977, str. 123), ki je dejal, da "se pri zavodski vzgoji zahteva od povprečnih ljudi opravljanje nadpovprečno zahtevnih nalog, so pa zanje podpovprečno slabo usposabljeni" (Lanz in Schoch, 1985). Kalcherjev pregled (v Courtužious, 1981) kaže, da so številne dežele še v procesu razvijanja okvirov usposabljanja, in da bi utegnilo priti do pomembnih razlik tudi znotraj posamezne dežele.

Tretji razlog, zakaj vzgojitelji niso kos vsem zahtevam, tiči v praktičnem položaju poklica samega.

Vemo, da je poklic vzgojitelja prehodni. Lanz in Schoch sta uporabila naključen vzorec 686 diplomantov iz petih razredov enajstih švicarskih šol za vzgojitelje. Ugotovila sta, da na področju zavodske vzgoje (verjetno pa velja enako za druga področja, kot sta delo s prizadetimi in splošno socialno delo) **ostane vzgojitelj v eni službi povprečno 18,2 meseca**. "Več kot 50% usposobljenih vzgojiteljev ne ostane v svojih prvih treh zaposlitvah dlje kot 6 mesecev." če pomislimo, da večina otrok biva v instituciji le krajše obdobje, je zahteva po oblikovanju družinskega tipa okolja v instituciji bodisi šala bodisi samoprevara. Ta položaj krasno opisuje "cinična" definicija dela v bivalni

skupnosti, ki jo navaja Waaldijk (v Courtioux, 1981): D'7e "Delo v zavodu pomeni ustvarjanje čustvenih vezi in odnosov pod težkimi pogoji in pretrganje le-teh pod še težjimi."

Pomanjkanje trajnosti v poklicu posega nazaj na razširitev delovnega področja vzgojitelja do te mere, da le-to pokrije praktično "celoten življenjski cikel" (Tugener, v Courtioux, 1981), hkrati pa to povzroči tudi zadrege, izvirajoče iz profesionalizacije.

Na eni strani se vzgojitelju odpira vedno več privlačnih in raznolikih delovnih možnosti, po drugi strani pa je področje njegovih dejavnosti "opazno omejeno" (Davies Jones, 1981 c): vzrok temu je na eni strani razvoj alternativnih oblik nastanitve, zaradi česar postaja zavodska vzgoja, če citiram Heinricha Tuggenerja, "vse pogostejše le še zadnja postaja pred kaznovalno ustanovo", na drugi strani pa se zaradi pretirane "klinikalizacije" (ali morda "terapevtizacije" - op. prev.) domovi spreminjajo v "neko vrsto enot z intenzivno pedagoško in terapevtsko oskrbo, s potencialno pomembno vlogo speciliziranih strokovnjakov, ob katerih postane vzgojitelj manj pomemben".

"Eksperti", ki so bili v ustanovah vedno dejavnejši, "so postali super pedagogi", vzgojitelji pa le njihovi "pomočniki" ali zgolj rutinski administratorji. Takšen "boom" pa je na področju strokovnega dela končno pripeljal do nenavadnega položaja. Vzgojitelj se je v naraščajočem profesionalizmu drugih poklicev na področju socialnega skrbstva poskušal izogniti grožnji izgube svoje identitete s tem, da je sam skušal postati tak "ekspert" (Steinhauser, v Courtioux, 1981).

To ne preseneča, "saj pomeni strokovno izvajati nalogo - opravljati jo kot službo, biti zanjo plačan in jo razumeti kot del kariere" (poudarek avtorjev) (Waaldijk, v Courtioux, 1981). Haydn Davies Jones pravi, da zaradi zahtevnosti in napornosti vzgojiteljevega dela "ne moremo pričakovati, da bo človek uspešno deloval vse svoje delovno obdobje" (Davies Jones, v Courtioux, 1981). Francoski pregovor na temo poučevanja pravi: "L'enseignement mene a tout, pourvu qu'on en sorte!", kar v prostem prevodu pomeni, da nudi učiteljski poklic veliko možnosti za delo, pod pogojem, da ga zapustimo. Za zavodsko vzgojo velja podobno, vsaj številke Lanza in Schocha kažejo na to.

Naša družba postaja bolj strpna: spoštovanje drugačnih in njihovo vključevanje v skupnost sta med njenimi cilji. Ob takšnem razmišljanju je vzgojni dom (v originalu "residential home" - op. prev.), kakor piše Waaldijk, "sam po sebi nasprotujoč izraz". Ljudje, zaposleni v teh ustanovah, se večkrat znajdejo v dvomih, ki jih odvrčajo, da bi dlje časa ostali v zavodskem okolju (Waaldijk, v Courtioux, 1981). Te dileme vključujejo:

1. Izbiro med skupinskim in individualnim pristopom. Vzgojitelj ne more istočasno zadovoljiti potreb posameznika in skupine.

2. Ravnotežje med nadzorom in strpnostjo: v kolikšni meri nadziramo in

usmerjamo otrokovo vedenje? K tej dilemi se bomo vrnili, ko bomo razpravljali o pojmi izobraževanja in vzgoje.

3. Tretja dilema izvira iz potrebe po spontanosti na eni strani in iz razvoja pristopov na drugi strani, ki so utemeljeni na razmišljanju (refleksiji) in načrtovanju: Kako naj se človek v skrbstvenih službah odziva spontano in hkrati razmišlja o tem, kar dela, da bi upravičil svoja dejanja pred kolegi in nadrejenimi?

4. Razpetost med avtonomnostjo in prilagajanjem: delavci v službah skrbi za ljudi morajo biti sposobni samostojnega dela, vendar morajo biti ob tem lojalni do nadrejenih in izvedencev.

Če se torej delavci v službi skrbi za ljudi premladi odločajo za svoj poklic, so slabo usposobljeni, se od njih pričakuje nemogoče, ne ostanejo na enem delavnem mestu dlje od povprečno 18 mesecev, so stalno pod stresom in se sprašujejo, kaj pravzaprav počnejo v zavodih ali kateremkoli drugem okolju? Odgovor je jasen: zagotavljajo vzgojo in izobraževanje. Toda kako?

5. Živeti z drugimi kot poklic ali kot prijateljstvo z otroki?

V prejšnjem poglavju nas je Waaldijk seznanil z različnimi vprašanji, s katerimi se sooča vzgojitelj. Vendar pa temeljna razdvojenost izvira iz dejstva, da čeprav vzgojitelji nadomeščajo otrokove starše in imajo potemtakem podobne pravice in dolžnosti, vendarle **niso njihovi starši**.

Naloga teorije socialnega dela je raziskati to vprašanje in zagotoviti delavcu modele za delovanje, ki mu omogočajo življenje in delo z razmeroma nizko stopnjo konfliktov. Kot najnovejši model te vrste se pojavlja model, razvit v sodelovanju s FICE, primerno imenovan 'skupno življenje' po Haydn Davies Jonesu. Vendar pa se z uvedbo pojma "skupno življenje kot poklic" ne izognemo zgoraj opisani dilemi. Tudi če se v popolnosti zavedamo dejstva, da je biti vzgojitelj poklic, in če smo sposobni jasno spregovoriti proti še vedno prevladujočim nepravilnim pričakovanjem in zahtevam (idealizem), nam bo to prav malo pomagalo v vsakdanjem življenju z otroki.

Upam, da bom z vztrajanjem pri pojmu "skupno življenje", povezanim s kritiko pojmov izobraževanja in vzgoje na splošno, našel rešitev. Heinrich Kuppfer piše: "Napačno razumevanje progresivne pedagogike povzroča dejstvo, da ubira izobraževanje nove poti, ne da bi postavilo pod vprašaj pomen izobraževanja samega" (Kuppfer, v Von Braunmuehl, 1989).

Tradicionalno izobraževanje temelji na pojmovanju otroka kot odvisnega, nemočnega in neumnega. Ta ontogenetska nezrelost je za pedagoga izziv: otroka mora podrediti, ga prilagoditi družbi in voditi po pravi poti, na kratko - mora ga vzgojiti. Pri tem pa se zgleduje po odrasli osebi, katere tipične lastnosti navaja von Braunmuehl kot: "sebičnost, zavist, nevednost, nestrpnost,

tekmovalnost vzpodbujena z bojaznijo, pohlep, prevzetnost in sovražnost" (Kupffer, cit. po von Braunmuehl, 1989). Nekaj desetletij nazaj so bili takšni cilji dosegljivi z uporabo "čistega" nasilja, toda že leta 1929 je Walter Benjamin napisal, da pomeni napredek uradne pedagogike komajda kaj več kakor le to, da "se namesto nasilja vedno bolj uporablja zvijače in prevare" (Benjamin, cit. po von Braunmuehl, 1989). Da to načelo ni popolnoma novo, priča že Rousseau, ki je v delu "Emil, ali o vzgoji" zapisal: "Uberi s svojim varovancem drugo pot. Pusti mu verjeti, da je on gospodar, toda ostani gospodar sam. Nobena podreditev ni popolnejša od tiste, ki daje videz svobode. Tako premagamo moč volje. Ali nam ni ubogi otrok, ki ničesar ne ve, ne zaznava, niti ne dosega, popolnoma prepuščen? Ali ne odločate prav vi o vsem, s čimer je otrok v svojem okolju povezan? Ali niste gospodar vseh njegovih zaznav? Njegovo delo, igra, veselje in žalost - ali ni vse to v vaših rokah, ne da bi otrok vedel za to? Otrok lahko naredi kar hoče, vendar hoče lahko le tisto, kar si vi želite. Ne sme narediti koraka, ki mu ga niste dovolili in ne sme odpreti ust, ne da bi vi vedeli, kaj hoče povedati" (Rousseau, v von Braunmuehl, 1989).

Po von Braunmuehlu je "ideal pedagoškega mišljenja, da varovanec po svoje naredi le tisto, kar se od njega pričakuje" (von Braunmuehl, 1989). Izobraževanje in vzgoja načrtno izzoveta ravno "nasprotno od pričakovanih rezultatov". Vsak vzgojni poseg opredeli odnos odrasel/otrok kot odnos vladar/podrejeni, vsak vzgojni korak nosi v sebi tudi prikrito nasprotno sporočilo (prikrit globlji pomen, prikrito abstraktno sporočilo, postranske zahteve, pripisovanja, ukazi), kar negativno vpliva na varovančevo samopodobo (von Braunmuehl, 1989).

Mnogi poznate pojem "skriti učni načrt" (v originalu "hidden curriculum" - op. prev.). Le-ta pomeni, da obstaja vzporedno z uradnim učnim načrtom šole še neuradni učni načrt, katerega cilji so v skladu z likom odraslih. Hvaležni moramo biti antipedagogiki (pojem prihaja iz Nemčije in označuje skupino ljudi, ki kritično razpravljajo o ciljih in metodah vzgoje in izobraževanja), ki je našo pozornost usmerila na družine in zavodsko vzgojo - področji, ki sta bili prej zanemarjeni. Literatura o zavodski vzgoji, predvsem pa članki v časopisih, politični govori, kakor tudi govori posameznikov s področja vzgojnega dela, so navadno polni vsakdanjega besedičenja, oguljenih 'klišejev', fraz in besednih zank. Von Braunmuehl piše: "Strpnost, spoštovanje in zaupanje so nepojmljivi (v originaku "non-concepts" - op. prev.) ravno zato ali le zato, ker so proglašeni za cilje izobraževanja in vzgoje" (von Braunmuehl, 1989).

'Prijateljstvo z otroki' (namesto vzgoje), je moto antipedagogike. Skrb in vzgoja zunaj družine zagotavljata idealen okvir za 'življenje v prijateljstvu'. Vzgojitelj se mora oddaljiti od tradicionalnih pojmov vzgoje in izobraževanja ter premisliti in na novo vzpostaviti svoj odnos do otroka. Ali se ne imenuje poljska sekcija FICE "Društvo otrokovih prijateljev"? Kateri prerok je bil pri tem dejaven? Toda, ali ne obstaja nevarnost, da je 'prijateljstvo z otroki' le

mogočen pojem, katerega uresničitev je kar velik izziv? Koliko let ali desetletij bo minilo preden bo ta partnerski odnos z otrokom postal splošno sprejet? Mar ni sledenje tej ideji boj z mlino na veter ali pa Sizifovo delo?

6. Prizadevanja za izpopolnjeno teorijo o vzgoji

Sam ne mislim tako, kajti veliko znakov kaže, da gremo v pravo smer. Nadaljevati moramo z idejo o "skupnem življenju" in jo dopolniti z "razpravo o pojmu vzgoje". Upam tudi, da bosta druga dva pristopa delovala v tem pogledu prav tako vzpodbudno: ekološki pristop, prav tako kot nov pristop v psihologiji, "epistemološki subjektivni model". Kaj je pri teh pristopih tako pomembno in na kakšen način sta med seboj povezana?

V St. Gallenu nas je Heinrich Nufer (v Huettenmoser, 1989) seznanil z ekološkim pristopom, predvsem s teorijo Urija Bronfenbrennerja. Hans Christen (v Huettenmoser, 1989) ima prav, ko pravi, da Bronfenbrennerjeva teorija prav tako kot drugi ekološki pristopi ni zagotovila "ustrezno preverjenega" modela delovanja, kar pomeni, da se "v stare posode naliva novo vino"; ne glede na to pa jim dolgujemo vzpodbudo za mrežno povezano razmišljanje na področju psihologije in vzgoje otrok ... Odkritja na Inštitutu Marie Maierhofen v Zurichu, kot navaja Nufer, pomenijo korak v tej smeri. Kažejo, da je 7% vseh otrok prezgodaj rojenih, 60% resno zlorabljenih otrok pa izhaja prav iz te populacije. Koliko tragedij bi lahko preprečili na podlagi ustrezne uporabe odkritij te raziskave! Bronfenbrennerjeva teorija izvira iz tradicionalnega pojmovanja vzgoje. Morda v tem tiči razlog, zakaj nam ta teorija ne ponuja konkretnega nasveta za ukrepanje. Vendar pa se Nufer, ko govori o "multipli vzgoji", sklicuje na antipedagoške ideje: "Multipla vzgoja je dejstvo, ki ga najdemo pri mnogih otrocih. Temeljna vzgoja in izobraževanje ne prihajata samo s strani osrednjih pristojnih oseb (npr. matere, staršev, rejnikov), ampak gotovo tudi s strani številnih drugih področij in oseb." Isto trdi tudi, ko govori o "otrocih z ulice": "Sklepamo lahko, da so ti otroci s stališča vzgoje samostojno in ustvarjalno našli in uresničili način preživetja, ki je v obstoječih okoliščinah optimalen" (Nufer, op. cit.).

Leta 1977 sta Groeben in Scheele (1977) dala pobudo za nov raziskovalni pristop v psihologiji. Christa Eckert (1981) tako opisuje novi pristop: "Podoba človeka, na katerem je temeljila ta znanstvena usmerjenost, se je po Groeben/Scheeleju (1977) imenovala 'epistemološki subjektivni model'. Le-ta je v nasprotju z'vedenjsko teorijo', ki predpostavlja, da človeka popolnoma nadzoruje njegovo okolja. Nova teorija predstavlja model človeka, kateremu se pripisuje naraven interes za pripoznanje (v originalu "recognition" - op. prev.) in sposobnost refleksije. Na temelju svojega znanja in izkušenj je človek sposoben namernega in načrtnega delovanja, ki pa ga na podlagi izkušenj lahko popravlja."

Človekova dejanja zato upravljajo "subjektivne teorije", strukture naiv-

nih psiholoških pojmov, pojasnil in zaključkov, ki jih vsako človeško bitje nosi v sebi, in z njihovo pomočjo načrtuje in predvideva dogodke, svoje lastno vedenje in vedenje drugih ter se na vse to ustrezno odziva. Subjektivne teorije omogočajo soočanje z vsakdanjim življenjem, dopuščajo hitro in preprosto orientacijo, strukturirajo človekov odnos do okolja in samega sebe, ter mu zagotavljajo varnost in stabilnost. Vendar pa so te teorije pred-znanstvene in zato nagnjene k zmotam.

“Objektivne teorije” pa so v rokah znanstvenikov, ki si lahko “privoščijo razkošje zbiranja koristnih informacij ter njihovo sistematično razvrščanje in urejanje”.

Če v določenih okoliščinah pride do izmenjave med subjektivnimi in objektivnimi teorijami (npr. dialog med vrstniki), se lahko razvije zamisel o posvetovanju ali superviziji, pravi Weinert (1976).

Podrobno opisovanje tega novega pristopa bi prekoračilo meje te razprave. Kakorkoli že, poznam veliko obetavnih načinov za njegovo uporabo na področju zdravljenja zasvojenih z drogami in na področju otroške vzgoje. Še posebej me veseli, da smo se na področju dela z zasvojenimi odvrnili od do sedaj uveljavljenega pojma “bolezni”. Zasvojeni ni le žrtev usodne bolezni, ampak je v veliki meri odgovoren za svojo zasvojenost.

Geslo antipedagogov se glasi: “Izobraževanje? Ne, hvala!” in “Informacija? Da, prosim!” Ena njihovih glavnih skrbi je priprava na starševstvo, v okviru katere tudi raziskujejo razloge, zakaj ljudje želijo imeti otroke. Ti razlogi so, po mojem mnenju, tipičen primer prej omenjenih subjektivnih teorij, ki jih moramo v vsakem primeru posebej nujno razjasniti in na ta način preprečiti škodo še nerojenim otrokom.

Če te štiri pristope: “skupno življenje”, “antipedagogiko”, “ekološki pristop” in “epistemološki subjektivni model” združimo, bo skrbstvo za otroka preželo novo življenje. Umberto Ecco, ki nas je ponovno opozoril na mističnost števil, ve, da je štiri sveto število: evangeliji so štirje, in s tem je bilo vse povedano (1987).

Literatura

Berger, B. (1988) Zur Verteidigung der Familie. V: Huettnermoser, M. in Baumgarten, H.H. (ur.) *Privat geboren für öffentliches Leben; Akten des FICE-Jubiläumskongresses 1988 in St. Gallen*. Zürich: FICE.

Braunmühl von, E. (1989) *Antipädagogik*, 6. Auflage. Bern: Huber.

Christen, H. (1988) Seminar zum Referat von H. Nufer. V: Huettnermoser, M. in Baumgarten, H.H. (ur.) *Privat geboren für öffentliches Leben; Akten des FICE-Jubiläumskongresses 1988 in St. Gallen*. Zürich: FICE.

Davies Jones, H. (1981 a) The profession at work in contemporary society. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Davies Jones, H. (1981 b) Conclusions. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Davies Jones, H. (1981 c) The profession at work. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Eckert, C. (1981) *Subjektive Theorien von Erziehern über Förderung eigener Handlungswirksamkeit bei Heimkindern*; Diplomarbeit; unveröffentlichtes Manuskript. Heidelberg.

Eco, U. (1987) *Der Name der Rose*. Munich.

Groebe, N. in Sheele: (1977) *Argumente für eine Psychologie des reflexiven Subjekts*. Darmstadt.

Hacker, F. (1971) *Aggression*. Wien: Molden.

Kalcher, J. (1981) Professionelle Nomenklatur. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Kraus, K. (1965), *Beim Wort Genommen*. Munich: Kösel.

Kupffer, H. (1988) Familie: Ideal oder nostalgisches Relikt? V: Huettnermoser, M. in Baumgarten, H.H. (ur.) *Privat geboren für öffentliches Leben; Akten des FICE-Jubiläumskongresses 1988 in St. Gallen*. Zürich: FICE.

Lanz, A. in Schoch, J. (1985) *Heimzieher im Beruf*. Zürich: Hrsg. FICE-Schweiz, 2. Auflage.

Moebius M. (1990) Kinder im Dauer-Stress. *Psychologie Heute* no. 2, s. 27.

Nufer, H. (1988) Erziehungsnetz - Erziehungsräume: ökologisches Denken als Basis sozialpädagogischen Handelns. V: Huettnermoser, M. in Baumgarten, H.H. (ur.) *Privat geboren für öffentliches Leben; Akten des FICE-Jubiläumskongresses 1988 in St. Gallen*. Zürich: FICE.

Rosenczveig, J.-P. (1989) A qui appartient l'enfant? *Bulletin de l'ANCE luxembourgeoise* no. 66.

Steinhauser, W. (1981) Support Systems and Supervision. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Thalmann, H.-C. (1974) *Verhaltensstörungen bei Kindern im Grundschulalter*. Stuttgart: Klett.

Tuggener, H. (1981) Sozialpädagogik als Beruf - Historischer Überblick. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Tuggener, H. (1986) Einführende Gedanken zum Kongresssthema. V: Lighthart, L.E.E. (ur.) *Ausserfamiliäre Erziehung in und ausserhalb von Einrichtungen der Heimerziehung; Texte zum FICE-Kongress in Malmö 1986*. Zürich: FICE Press.

Tuggener, H. (1988) Familie - Familienpflege - Heimerziehung: Bemer-

kungen zu einem zeitweise schwierigen Verhältnis. V: Huettenmoser, M. in BaugartenN, H.H. (ur.) *Privat geboren für öffentliches Leben; Akten des FICE-Jubiläumskongresses 1988 in St. Gallen*. Zürich: FICE.

Waalwijk, K. (1981) Problems, conflicts, and opportunities. V: Courtioux, M. in drugi: *Living with others as a profession; The Socialpedagogue in Europe*. Zürich: FICE Press.

Weinert, F.E. (b.d.): Pädagogisch-psychologische Beratung als Vermittlung zwischen subjektiven und wissen - schaftlichen Verhaltenstheorien. V: Arnold, W.: *Texte zur Schulpsychologie und Bildungsberatung*, Bd II.

Zeihner H. (1990) Organisiert und isoliert. *Psychologie Heute* no. 2, s 20.

Vabilo k udeležbi na

1. slovenskem kongresu socialne pedagogike z mednarodno udeležbo

z nosilno temo

Identiteta in poklicna področja socialno pedagoškega dela

ki ga organizira

ZDRUŽENJE ZA SOCIALNO PEDAGOGIKO

v času od 13. do 15. novembra 1997 na Bledu.

Spoštovane kolegice, spoštovani kolegi,

v imenu organizacijskega odbora kongresa Združenja za socialno pedagogiko vas vabimo k udeležbi in aktivnemu sodelovanju na 1. slovenskem kongresu socialne pedagogike z mednarodno udeležbo, ki bo potekal od 13. do 15. novembra 1997 na Bledu.

Socialna pedagogika, kot razmeroma mlada veda, si je v slovenskem prostoru v zadnjih letih utrla pot na številna delovna področja. Širil se je krog strokovnih delavcev, ki smo se srečevali ob vzgojnem in skrbstvenem delu z ogroženimi in marginalnimi osebami, razvijale so se nove oblike dejavnosti in delovnih metod. Začele so izstopati oblike izveninstitucionalnega in preventivnega dela. Posameznika smo začeli razumevati v socialnem kontekstu in vanj tudi posegati. Odkrivali smo potrebe in možnosti za delo s prej manj vidnimi skupinami ljudi, uvažali nove metode in projekte.

Opisani razvoj zahteva razmislek o stroki, njenih osnovah, možnostih in

mejah. S tem v zvezi smo se v organizacijskem odboru kongresa odločili za nosilno temo kongresa

IDENTITETA IN POKLICNA PODROČJA SOCIALNO PEDAGOŠKEGA DELA.

Vabimo vse strokovne delavce različnih izobrazbenih profilov, prostovoljne sodelavce in študente, ki delujete na različnih področjih socialno pedagoškega dela, da se kongresa udeležite in aktivno sodelujete pri izmenjavi strokovnih izkušenj in spoznanj.

Delo na kongresu bo potekalo v različnih oblikah:

- uvodna plenarna predavanja;
- simpoziji (v manjših vzporednih skupinah različni avtorji predstavijo več krajših prispevkov, ki obravnavajo neko tematsko področje; predvidoma bodo posamezne sekcije Združenja organizirale svoje simpozije);
- okrogle mize na posamezne aktualne teme stroke;
- delavnice (izkustvena predstavitev posameznih pristopov, metod, tem, ki vključuje možnost bolj aktivnega sodelovanja običajno manjšega števila udeležencev);
- prikaz posterjev (slikovna predstavitev projektov, metod dela, itd.);
- prikazi video posnetkov;
- kulturne refleksije (tematske foto razstave, drama, itd.).

Poleg prispevkov na nosilno temo bomo v program kongresa uvrstili še prispevke, ki bodo obravnavali teoretske pristope in njihove praktične izpeljave na posameznih področjih socialno pedagoškega dela. Predvidevamo, da bo kongres - med različnimi tematskimi in institucionalnimi področji - obravnaval tudi naslednja: zavodska vzgoja, stanovanjske skupine, domska vzgoja, delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, delo v penalnih ustanovah, delo v okviru centrov za socialno delo, preventivno delo, "ambulantno" in izveninstitucionalno delo, doživljajska pedagogika, delo s starši, delo v zdravstveni vzgoji, razvoj etičnega kodeksa stroke, organizacija prostovoljnega dela, skupine samopomoči, posebnosti dela v nevladnem in profitnem sektorju, delo s somatskimi in psihiatričnimi bolniki, delo s posebnimi skupinami (uporabniki drog, žrtve nasilja, ženska zavetišča, itd.), delo z različnimi starostnimi skupinami (otroci, mladostniki, odrasli, "tretje obdobje"), itd.

Dan pred kongresom bo potekal na Bledu "Mednarodni ekspertni seminar FICE regional" na temo "Kvaliteta socialno pedagoškega dela". Predvidoma bodo nekateri od tujih ekspertov s svojimi prispevki sodelovali tudi na našem kongresu.

Med udeleženci pričakujemo tudi kolege iz Hrvaške, Avstrije in drugih držav.

Organizacijsko-programski odbor 1. slovenskega kongresa socialne pedagogike sestavljajo: Drago Avgustinovič, Bojan Dekleva, Katra Gorenc, Sanja Hrovatič, Mare Juhant, Alenka Kobolt, Mitja Krajnčan, Nataša Leban, Gorazd Meško, Konrad Zajc, Simona Zagorc in Andreja Zupančič-Kojič.

Vse, ki bi s radi kongresa udeležili oz. dobili o njem več informacij, prosimo da nas o svoji želji čimprej obvestite na poštni naslov:

Združenje za socialno pedagogiko

Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)

1000 Ljubljana

Fax: (061) 189 22 35

ali na E-mail naslov: alenka.kobolt@guest.arnes.si

SLOVENIAN ASSOCIATION FOR SOCIAL PEDAGOGY - SLOVENIAN
FICE SECTION

organizes

1. Slovenian congress of social pedagogy with international participation

with the general theme

Identity and fields of social pedagogical work

November 13-15 1997 in Bled, Slovenia

Two days before the congress an expert seminar on the topic Quality of social pedagogical work will be organized in Bled in the framework of "FICE-Alpen-Rhein-Regional"

Participants of this seminar and other members of different national FICE organizations are invited to participate in our 1. national congress and to present their papers or workshops on one of both above mentioned themes.

According to the number of foreign participants we will organize sections or symposia in English language and a programme of professional visits and social events.

All the requests for additional information on the 1. Slovenian congress of social pedagogy should be sent (as soon as possible) to the the address:

Alenka Kobolt

Association for Social Pedagogy,

Kardeljeva pl. 16,

SI - 1000 Ljubljana, Slovenia

Fax: + 586 61 189 22 35,

E-mail: alenka.kobolt@guest.arnes.si

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-pri-merjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije. Članki bodo objavljani v slovenskem jeziku, občasno pa tudi v tujih jezikih. Prosimo vas, da pri pripravi znanstvenih in strokovnih prispevkov za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški (ali nemški) naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorja/ev in popoln naslov ustanove, kjer je avtor zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini (ali nemščini), ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovo raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj sledi ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.
6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami). Raziskovalni prispevki naj obsegajo uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.

7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. Pojasniti je potrebno, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatek ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).

8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si sledi v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.

9. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oziroma urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik nista navedena), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Miller, A. (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.
- primer za sestavek v zborniku ali knjigi:
Diez-Ripolles, J.L. (1993), Politika do drog v zahodni Evropi. V: Taradash, M. *Cena prohibicije drog*. Ljubljana: Taxus.
- primer za članek v reviji:
Šprohar, L. (1994), Usposabljanje kot ideologija. *Socialno delo* 33, št. 2, s. 115-120.
- primer za zbornik:

Gottesman, M. (ur.) (1991), *Residential child care: An international reader*. Exeter: Whiting & Birch in association with FICE.

10. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo v oklepaju napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje ter stran citata, npr. (Miller, 1992, s. 45). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992). Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.

11. Avtorji naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.

12. Avtorji se s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo obvežejo, da rokopis še ni bil objavljen na drugem mestu.

13. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzenta neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.

14. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji obveščeni. Lahko se zgodi, da bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo.

15. Vsakemu avtorju objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

16. Prispevke pošljite na naslov: Uredništvo revije Socialna pedagogika, Združenje za socialno pedagogiko, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana.

Instructions to authors

Editorial Policy: "Socialna pedagogika" is a quarterly journal of theory, research and practice of social pedagogy, published by the "Association for Social Pedagogy - Slovenian national FICE section". It publishes empirical research, comparative/theoretical and descriptive review articles in different practical and academic areas of social pedagogy. Its main goal is to develop critical reflection of historical and recent trends in social pedagogy, recognize the interdisciplinary nature of its foundations and promote it as a profession. The journal will publish mostly original research/theoretical articles and occasionally translations of important articles, previously published outside Slovenia. The articles can be submitted and will be published in Slovenian or English language; the individual issues will consist of either all-Slovenian articles or combined Slovenian/English articles. Occasionally all English, international thematic issues will be prepared and published.

Submission of Manuscripts: A manuscript of research/theoretical article will be accepted only on the understanding that it is an original contribution that has not been published previously. Papers should be submitted to the following address:

Editorial Board of the Journal
Socialna pedagogika
at Faculty of Education
University of Ljubljana
Kardeljeva pl. 16.
SI - 1000 Ljubljana, Slovenia

Manuscript Specification: Manuscripts, not longer than 7000 words, should be submitted in English as A4 double-spaced typescript with generous margins, complete in all respects including the title and the name and address of the author(s). Original typescripts and figures should be submitted together with two photocopies.

Style: Each of the following parts of a manuscript should begin on a new page and should appear in the order shown: (a) Manuscript title and author(s) affiliation(s), followed by address to which requests may be addressed;

(b) Abstract, not exceeding 150 words and a couple of keywords; (c) Text with appropriate headings and subheadings (of only one level), including tables; and (d) Figures and figure captions.

Spelling should follow the Oxford English Dictionary, and punctuation should conform to British orthographic conventions. The text should be organized conventionally: a typical empirical research article is divided into Introduction, Method, Results and Discussion; review articles require a different structure which depends upon the nature of the material discussed. Apart from the details mentioned above, references, citations, and overall the style of manuscripts should follow the guidelines laid down in either the Suggestions to Contributors published by the British Psychological Society or the American Psychological Association's Publication Manual. References should be double spaced and placed in alphabetical order. The use of footnotes within the text is discouraged. Words should be underlined only when it is intended that they be typeset in italics.

Tables: Tables should be numbered consecutively and given titles which are comprehensible without reference to the text.

Illustrations: Graphs, diagrams, and other illustrations on separate sheets should be numbered consecutively "Figure 1", "Figure 2", etc., and their approximate location in the text indicated by a separate line in a text, e.g. "— Figure 1 about here —". Only high quality artwork can be satisfactorily reproduced. Labelling should be done with stencils or instant lettering of sufficient size to remain legible when reduced for reproduction. The figure number and author(s) names should be written in pencil on the back of each illustration, and the top indicated with an arrow. Figure captions should be typed on the same sheet below the figure.

Permission to Reproduce: If illustrations are borrowed from published sources, written permission must be obtained from both publisher and author, and a credit line giving the source added to the legend. If text material totaling 250 to 500 words, or any tables, are borrowed verbatim from published sources, written permission is required from both publisher and author. With shorter quotations, it is sufficient to add a bibliographic credit. Permission letters for reproduced text or illustration must accompany the manuscript. If you have been unable to obtain permission, please point this out.

Electronic media: We will be able to utilize your manuscript material as prepared on all IBM-compatible personal computers and word processors. This will minimize typographical errors and decrease overall production time. Please send your manuscripts to the journal Editor both in print format version both on printed format ("hard copy") and floppy diskette. On the outside of the diskette package write: (a) - the brand name of your computer or word processor, (b) - the word processing program that you used, (c) - the title of your article, and (d) - the file name.

Manuscript length: Your manuscript may be approximately 20 typed pa-

ges double spaced (including references and abstract). Lengthier manuscripts may be considered, but only at the discretion of the Editor. Sometimes, lengthier manuscripts may be considered if they can be divided up into sections for publication in successive Journal issues.

Complimentary copies: The senior author will receive five copies of the journal issue, and the junior author will receive two copies of the journal issue, all free of charge.

Kazalo/Contents

Teoretsko primerjalni članki	Theoretical/comparative articles
<i>Alenka Kobolt</i>	<i>Alenka Kobolt</i>
Teoretične osnove socialno pedagoških intervencij - II. del	5 Theoretical foundations of social pedagogical interventions - part II.
Raziskovalni/empirični članki	Research/empirical articles
<i>Olga Poljšak Škraban in Bojan Dekleva</i>	25 <i>Olga Poljšak Škraban in Bojan Dekleva</i>
Vloga družine v oblikovanju in razvoju identitete	The influence of the family on identity formation and development
Pregledni članki	Review articles
<i>Branko Franzl</i>	<i>Branko Franzl</i>
Zgodovina psihoanalize (1)	47 The history of psychoanalysis (1)
<i>Gorazd Meško</i>	<i>Gorazd Meško</i>
Proučevanje policistov in policije	71 Studying the Police
Prevod	Translation
<i>Soisson Robert</i>	<i>Soisson Robert</i>
Družbena ekologija in polje vzgoje, ali kdo se uči od koga?	87 Social ecology and the context of care, or: Who learns from whom?
Informacije	Information
Vabilo k udeležbi na 1. slovenskem kongresu socialne pedagogike	101 Information on the 1. Slovenian congress of social pedagogy
Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika	105 Instructions to authors
	109